

ČAS

REVIIJA LEONOVE DRUŽBE

Letnik XXXV

1941

3-4

V S E B I N A

Dr. Josip Hohnjec: In memoriam (str. 73) — Dr. J. Janžekovič: Ob odločilni uri (str. 75) — Dr. A. Trstenjak: Človek in vojna (str. 88) — Dr. C. Žebot: Ali predstavlja korporativizem samostojno rešitev družabno-gospodarskega vprašanja — mimo liberalizma in socializma (str. 100) — Dr. J. Janžekovič: Dolžnosti do naroda (str. 113) — Dr. L. Ehrlich: Razvojna teorija (str. 124) — Obzornik: M. Pivec-Stelè, Slovnstvo o knjižničarstvu (str. 134); Vilko Novak, Kaj bo s slovenskim narodopisjem (str. 136) — Ocene (str. 139) — Zapiski: Dr. A. Gosar, Vprašanje družinskih mezd in njihove utemeljitve v modernem gospodarstvu (str. 154); J. Janžekovič, Henri Bergson (str. 158); J. F. Slomšek za narodno zavednost (str. 160)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v juliju in avgustu. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo letno. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Tyrševa c. 17/III., dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljišču v Ljubljani in dr. M. Wraber, profesor na III. drž. gimn. v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 7/I. (Prosvetna zveza); telefon št. 28-58.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Jože Kramarič za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatisovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

In memoriam.

Dr. Josip Hohnjec.

Memoria digni viri: tako sodimo s Ciceronom, slovitim rimskim politikom, filozofom in predstavnikom rimske kulture. Viri laude digni. Ciceron namreč hvali moža, ki modro in nesebično dela za splošno blaginjo. Takšen mož je bil † **dr. Anton Korošec**. Nikdar ni iskal svoje koristi, temveč zmeraj blagor bližnjega. Pozabljal je nase, da je vedno mogel misliti na občestvo, na ljudstvo, na domovino. Zasebnega premoženja ni maral, nad vse pa je cenil, pospeševal in množil premoženje naroda in posameznih stanov. Lastnega doma si ni zgradil, marveč je vso brigo posvečeval gradnji skupnega doma vsega ljudstva: države.

Mož takšnih svojstev je bil poklican za politiko. Iz političnega organizatorja, ki je v mladih letih krepko zastavil plug, da je mogel zorati trdo ledino, je kmalu vzrastel politični in narodni voditelj. Postavljen v eno najvažnejših prelomnic v zgodovini našega naroda, je smotno pripravil rešitev ljudstva iz politične sužnosti ter je ob polnosti političnega časa popeljal slovenski narod v svobodo narodne države. Kakšnega pomena je lastna država za narod, pojasnjujejo besede znanega nemškega filozofa Hegla: »V zgodovini štejejo in veljajo samo tisti narodi, ki imajo svojo lastno državo.« Z vstopom v lastno državo je postal tudi naš narod subjekt politike in soodločujoč činitelj na mednarodni politični pozornici.

Naši narodni državi je bil dr. Anton Korošec vedno iskreno vdan. Ta vdanost pri njem ni bila zgolj fraza brez stvarne vsebine ali celo krinka za sebičnost, marveč iskreno čustvo ljubezni in trdna volja ter neprenehljiva pripravljenost za delo, samozatajo in trpljenje. Na državo in njeno bodočnost je vedno mislil, za njeno pravilno ureditev se je neprestano trudil, iz ljubezni do naroda in države je potrpežljivo nosil težki jarem, ki ni prihranjen nobenemu res velikemu državniku. Ob svoji prerani ločitvi s tega sveta je mogel ponesti s seboj zavest, da ni zaman delal in trpel; saj je naša država na najboljšem potu reorganizacije v skupen dom treh enakopravnih in zadovoljnih jugoslovanskih bratov.

Država je ustanova, ki je utemeljena v etičnem redu, in zato ne more biti nasprotja med stvarnim smotrom ter pravimi nalogami

države in moralnim zakonom. Tako navzkrižje ustvarja poabsolutenje države, ki se ji pripisuje popolna neodvisnost od moralnih predpisov. Takšen prenapon državne sile pa ne more roditi dobrih sadov, ker sila ni namen države, marveč samo sredstvo za izpolnitev njenih nalog. Državnih nalog, ki bi s stališča državne politike bile upravičene, s stališča morale pa vredne obsodbe, ni in ne more biti. Politična etika, kakor jo uči veliki državniški mislec papež Leon XIII. v svojih političnemu življenju namenjenih okrožnicah, je vsaki državi samo v prid.

V mejah, ki jih določa politična etika, se nahaja tisti prostor, kjer se vrši politična akcija in se bojuje politična borba. To je bil teren, kjer se je udejstvoval dr. Anton Korošec z nenavadno spretnostjo in z velikimi uspehi. Dolgo dobo 4 desetletij se je kretal na tem važnem in nevarnem prostoru ter porabljal svoje izredne sile za delo in borbo. Pri vsakem podvzetju, ki ga je izvršil, in pri vsakem udarcu, ki ga je izvedel zoper političnega protivnika, je skrbno pazil na mejnike, postavljene od krščanske etike, da jih ne bi prekoračil. Vedoma ni storil krivice nikomur, čeprav so mu nasprotniki prizadeli mnogo i velikih krivic. Ostro je obsojal propadanje morale v javnem življenju ter se mnogo trudil, da bi zajezil razširjenje tega velikega zla za narod in državo.

Politiko imajo za umetnost. Bismarck jo opredeljuje kot »die Kunst des Möglichen«. V tej umetnosti je bil pokojni voditelj Slovencev mojster. Politika pa je tudi znanost. Politik, ki mu nedostaja potrebnega znanja, je diletant, ki ne bo nikdar zmožel kaj velikega. Dr. Anton Korošec je znanost visoko cenil ter se vedno trudil, da si je osvojil predvsem tista njena dognanja in tiste nauke, ki se tičejo družabne strani človeka. Znanost mu je bila kažipot. Vrednotil pa jo je še višje. Znanost in umetnost in vobče duhovne dobrine je cenil kot največji zaklad naroda. Brez tega zaklada je narod v resnici siromašen, z njim pa bogat in močan kljub pomanjkanju gmotnega bogastva in številčne silnosti. Narodna kultura je najboljša legitimacija za pravico naroda do obstoja in razvoja. To legitimacijo ima slovenski narod trdno v svojih rokah. Dajejo mu jo naše stalno napredujoče vseučilišče, naše najvišje ustanove za znanost in umetnost, kakor zlasti tudi naša visoko razvita ljudska prosveta, ki stavlja naš narod v prvo vrsto kulturnih narodov. V vseh teh področjih si je dr. A. Korošec pridobil za naš narod nevenljivih zaslug.

Dr. A. Korošec kot narodni voditelj je hotel bodočnost našega naroda zajamčiti in zavarovati iz notranjih vzrokov in sil. Kot politiku mu je bila dobro znana debata, ki se je nekoč vršila v starem svet obvladujočem Rimu. Predmet razprave je bilo vprašanje, kako zagotoviti rimskemu narodu zmagovito prihodnost. Stavljениh je

bilo več predlogov, med njimi tudi tale, ki je bil deležen splošnega odobrenja: »Rešimo Rim s pravilno vzgojo mladine!« Slovencev tudi ne bomo rešili na drug način. Globoko preverjen o tej osnovni resnici, je dr. A. Korošec vso ljubezen svojega plemenitega srca naklanjal slovenski mladini, da bi bila vzgojena za Boga, narod in državo. Vsa, prav vsa slovenska mladina bodi tako vzgojena: to je bila najiskrenejša želja njegovega rodo- in domoljubnega srca. V tem in mnogočem drugem nam je pokojni narodni voditelj svetel zgled, ki naj bi nikdar ne izginil z duhovnega obzorja slovenskega naroda! Nesmrtni škof Anton Martin Slomšek je v letu svoje smrti (1862) naslovil na Slovence ta opomin: »Hvaliti svoje rajne dobrotnike, povzdigovati njihova lepa dela in znamenite zasluge nam je prav toliko dolžnost, kakor posnemati njihove slavne zglede.« Spomin dr. A. Korošca bodi (da končamo s Ciceronom, kakor smo z njim začeli): Memoria viri, digni laude, digni ad imitandum!

Ob odločilni uri.

Dr. J. Janžeković.

Vojna in mir.

Pamet in vera nam pravita, da je borba za narodovo svobodo človekova pravica, še več, naša sveta dolžnost. Ta dolžnost posebno veže nas Slovence, ki branimo tako važne meje. Pa se često sliši splošna trditev, da Slovenci nismo prav nič vojaški narod. Kako je torej z nami? Ali smo Slovenci bojazljivi? Ali naš človek v obče strahopetno zre smrti v obraz? Bodimo si pri tem vprašanju povsem odkriti, kajti po treznem odgovoru se bo morala ravnati naša narodna vzgoja.

Iz strahotnih fantovskih pobojev, ki so nam sicer v veliko sramoto, vidimo, da se slovenski fant naravnost lahkomišelnost igra z življenjem. Pa boste rekli, to dela pijača, ne naravna smelost. Da, toda pravi se, da je v vinu resnica. Pijana šema je še bolj šemasta, predrznež še predrznejši. Sicer pa se ne vrše vsi ti pretepi v pijanosti. Včasih so posledica pravih tihih vojnih napovedi med vasmi. Fantje imajo svoj nezapisani častni zakonik in kdor je bil žaljen ali osramočen, se hoče oprati, najsi pri tem še toliko tvega. V sramoto nam je ta divjost in mnogo dragocenih ljudskih sil nam vsako leto uniči, toda eno kaže: naš fant ni šema, življenje v njegovih očeh ni najvišja dobrina. Zato so bili tudi naši Janezi vedno sijajni vojaki, tudi takrat, ko so jih tujci vodili za svoje koristi v boj. Niso vedeli, za kaj so se borili, le to so vedeli, da je strahopetnost sramota.

Zlasti značilno pa je, kako gleda sicer naš človek smrti v obraz. Izseleniški duhovniki vedo, da so narodi v tem kaj različni. Kako težko je ponekod pripraviti bolnika, da se da prevideti. Dobra oseba sporoči, ta in ta je bolan. Duhovnik obiše družino in obzirno popraša, kako je bolniku. Domači se vsi prestrašijo: »Ne, samo tega ne! Gorje, če bi bolnik vedel, da ste tu! O smrti ne mara ničesar slišati.« Pa se štejejo med dobre krščanske ljudi! Čim je bolnik v nezavesti, sami pošljejo po duhovnika, češ, sedaj pa opravite svoje. Kako drugače naš človek! Naravnost častitljiva in veličastna je smrt naših kmečkih očancev. »Kaj bi še radi oče?« »Ničesar več.« »Ali naj gremo še enkrat po gospoda?« »Ni treba, sem vse v redu opravil.« »Ali bi radi ozdraveli?« »Kakor je božja volja.« Pa se še domisli: »Če bi sosed še enkrat prišel, da mu dam srečno!« — Umira mlada mati. Deca se stiska k postelji, možu se trga srce. »Kaj bo iz vas, kaj bo iz vas! Ljuba dečica, kdo vam bo rezal kruh, ko ne boste imeli več matere?« Lastne smrti se ne boji, zadnji utripi njenega materinskega srca veljajo družini. Ne, naš človek se ne boji smrti, ne svoje, ne druge. Kadar umira vaščan, se zbere ob njem vse, kar ima le kako veljavo v vasi. Pogosto naletite na ženo, ki se pohvali: »Odkar sem gospodinja v tej hiši, se mi še ni zgodilo, da bi kdo v vasi umrl, pa bi ne bila pri njegovi smrti.« Ob smrti svojih prijateljev se naš človek uči mirno umirati. Zdravniki bi vedeli povedati zgodbe o čudoviti ravnodušnosti do smrti. Kmet često celo na svojo smrt gleda z očmi gospodarja: »Tako zdravljenje mi je predrago. Tega posestvo ne prenese. Enkrat itak moram umreti. Naj bo, kakor je božja volja.«

Nujno moramo ugotoviti, naj nam bo to že v čast ali v sramoto, da se naš človek ne boji smrti. To tako je, to nam je v krvi. Zato so tudi tiste strani krščanstva, ki kažejo smrt v njenem mirnem dostojanstvu kot naravni zaključek zemeljskega življenja in začetek nadzemskega, pri našem ljudstvu zelo poudarjene. Kako značilna je v tem pogledu samo naša narodna pesem! Ne le vero in družino, ampak tudi čast in včasih celo premoženje naš človek bolj ceni kakor svoje življenje. Če bi ta naš človek za gotovo vedel, da je res v nevarnosti njegova vera, njegova svoboda in čast, njegova zemlja in bodočnost njegovih otrok, ne samo fantje in možje, ampak ves narod, tudi ženske in otroci bi šli v boj in gledali smrt s tistim mirom, ki so ga zrlí v očeh svojih umirajočih sorodnikov in prijateljev. Slovencu ne manjka naravnega junaštva, marveč kvečjemu narodnostne vzgoje, ki bi mu jasno pokazala, da so vrednote, ki so mu več kot življenje, dejanski ogrožane. Pomanjkljivost, če je, ni v ljudstvu, ampak v njegovem izobraženstvu.

Kako pa se predlanske orožne vaje strinjajo s pogumom našega ljudstva, boste vprašali. Kadar se izobraženci pogovarjajo o tistih dneh, ga ni, ki bi ne dejal: »Ko sem videl marsikaterega rezervista, me je bilo v dno duše sram, da sem Slovenec.« Pa ne samo izobraženci, tudi uvidevni kmečki ljudje in delavci čutijo isto. In to je obenem že prva svetla točka. Slabo bi bilo, če bi narod ne začutil, da vse ni bilo v redu. Tako, kakor v presojanju tistih dni, si naš narod od prevrata še nikoli ni bil edin v sodbi. Po vojni so mnogi, ki jih je kužil komunizem in brezglavi pacifizem, z nevoljo gledali vojaka na cesti in kleli srbski militarizem: »Ali ni škoda denarja! Kaj bomo mi, mala država, z orožjem?« Danes ga ni Slovenca — tuji plačanci niso Slovenci — danes ga ni Slovenca, ki bi tako mislil. Danes smo vsi enodušno prepričani, da narod, ki ni do zadnjega pripravljen braniti svoje svobode, ni vreden, da živi pod svobodnim soncem. To je lep napredek.

Toda ti, slovenski izobraženec, ki se danes trkaš na svoja junaška prsa in se sramuješ lastnega naroda, pred dvajsetimi leti pa si bil morda tudi sam nepoboljšljiv pacifist, kaj ko bi si midva izprašala vest, kdo neki je kriv, da so se mnogi kljub naravnemu pogumu takrat tako klavrno postavili? To izpraševanje vesti naj ne bo zagrenjeno, ampak naj napako samo zato pokaže, da jo popravimo.

Naši rezervisti so pokazali, da je bila naša narodna vzgoja pred in med vojno — sijajna. Kaj se boš boril za staro avstrijsko barkol, smo jih učili. Čim prej potone, tem prej bomo svobodni. Odtegni se vojaščini, če moreš, če ne moreš, bodi len, pokvari, kar se dá, na fronti se puntaj, dezertiraj! Junaštvo za Avstrijo je za Slovana sramota. Avstrijska barka se je srečno potopila, isti vojak pa je bil v novi državi zopet vpoklican in se je — tudi plačano podpihovanje je izrabilo njegovo duševno stanje — znova ravnal po starem pravilu, ki mu je ob prevratu prineslo pohvalo.

Kdo je tega kriv? Slovenska bojazljivost? Ne, pomanjkanje narodne vzgoje. Nikdo ni dovolj pomagal preprostemu človeku do jasne in žive zavesti, da je sedaj on gospodar na svoji zemlji, da mora sam skrbeti za njeno varnost in svobodo. Kako da tega nismo storili? Skrajša se nam je zdelo, da ni treba, ker nam je itak zagotovljen mir za vedno, pozneje ni bilo časa. Tudi bratje Srbi, ki nas morda obsojajo, nosijo del krivde. Mi smo mislili, da smo svobodni in enaki med brati, pa so nam začeli vsiljevati svoj jezik, svojo pisavo, svoje šege. Prej Avstrijec, sedaj Srb, tako se je začelo govoriti. Mi pa nočemo utoniti ne v germanskem, ne v slovanskem morju. Smrt je smrt. Tudi sedaj nočemo umreti. In nastal je žilav odpor, poudarjalo se je to, kar nas loči, ne to, kar nas druži, vse narodove sile so bile

pri tem zaposlene, državljanska zavest je strahotno trpela. Želi smo, kar so bili nesposobni politiki sejali.

Pa pustimo preteklost. Nazaj glejmo samo toliko, kolikor je potrebno, da se iz nje česa naučimo za bodočnost. Dajmo, preorjimo narodno njivo, ki smo jo doslej zanemarjali, da jo je prerastel plevel, in posejmo klenega semena. Če smo doslej poudarjali to, po čemer se ločimo od bratov, začnimo sedaj, ko nam je svoboda v jugoslovanski državi zagotovljena, naglašati vse, kar nas druži: sorodna kri, soroden jezik, ista skrb za bodočnost, krščanska vera. Z brati Hrvati smo neposredni sosedje, oba naroda imata že od nekdanj tesen stik, družijo nas veliki zgodovinski spomini, druži nas katoličanstvo. Na Srbih občudujemo strastno ljubezen do svobode, vojaškega duha, čudovito pesem, ki je edinstvena na svetu. Dajmo, jugoslovanski narodi, prvi v zgodovini zgled slovanske sloge!

Tudi splošno slovansko zavest je treba poživiti, četudi bi se komu zdelo, da je prav danes najmanj čas za to. Ali ni slovanstvo sramotno odreklo? Ali se niso slovanski narodi vsevprek izdajali? Ali ni oskrunjena naša slovanska himna?

Človek ima občutek, da jo bo treba prej očistiti, preden jo bomo mogli znova peti. Ena sama svetla točka poleg našega sporazuma: Ukrajinci niso izdali Poljakov, kljub vsem krivicam, ki so jih bili pretrpeli. Ne prezrimo pa enega: Slovaka je sram, Čeha je sram, Poljaka je sram, tudi Rusa, če ni komunist, je sram, vseh nas je sram, da smo v stiski še sami pritisnili na brata, namesto da bi mu pomagali. Kdor pa čuti greh proti slovanstvu, ta čuti slovansko. Rdečica, ki obliva slovanski obraz ob sedanji sramoti, je prvi nadih zarje, ki nam jo sonce bodočnosti pošilja v pozdrav.

Ta zavest, da smo in da hočemo biti jugoslovanski narodi kljub vsemu, kar nas loči, za zunanji svet nedeljiva celota in da se postavimo v nevarnosti takoj vsi za enega in eden za vse, mora prešiniti slehernega našega človeka. To je prvo. Drugo pa je, da takoj napovemo odločen boj malodušnosti in črnogledosti. Ni tisti črnogled, ki upošteva vse možne nevarnosti, pa se resno pripravlja, kako se jim bo uprl. Mož mora biti pripravljen tudi na najhujše. Toda tiste čenče se človeku gabijo, ki ti vsak dan prinašajo drugo nevarnost: sedaj nas bodo boljševiki poklali, sedaj nas bodo zasedli s severa, sedaj z juga, sedaj je na vrsti ta upor, sedaj ta razdor. Za vse druge ti ve, kaj bo kdo storil, samo zase nič. Kar vprašaj tako šlevo, ko ti je narisal vse svoje strahove: »No, in kaj ste vi storili, da se tega obranimo?« Boste videli, kako bo debelo pogledal. Kako? Ali strah ni zadosti? Da bi se dalo kaj narediti? In celo jaz

da bi kaj storil? To mu še živ dan ni prišlo na pamet. In če ga hočete spraviti v obup, mu še to recite, da bi nazadnje niti ne bilo tako škoda, če bi kdo počil takega zajca.

Pa boste rekli, kaj pa lahko »nas eden« stori. »Nas eden«? Cela Jugoslavija je iz samih »nas eden«. Dovolj je, da je vsak tak »nas eden« odločen, pogumen, pa bo vseh petnajst milijonov Jugoslovancev odločnih in pogumnih. Kaj nam potem kdo more? Vsi seveda v nobeni državi niso taki, prav zato je poleg lastne odločnosti treba še tudi na druge vplivati. Kako? Vsak v svojem okolju in poklicu. Če si izobražen, piši, predavaj, vzgajaj! Če si delavec, spretno in neodbijajoče povej o pravem času kako pametno, da se polagoma ustvari pravilni nazor v tvoji delavnici ali tovarni. Če si kmet, delaj enako med sosedi. V vsaki vasi sta po eden, po dva veljaka, ki ustvarjata javno mnenje vse srenje. Postavi o priliki kako modro, kakor vi kmetje to znate. Morda naletiš na koga, ki strahopetno jadikuje: »Glavno je, da je mir, drugo pa naj bo kakor hoče.« »Ali tudi ponoči tako rečeš,« ga vprašaj, »če slišiš, da so tatovi v hiši? Ali jih ne preženeš? Menda se bomo vendar branili, če nam kdo hoče vzeti, kar je naše! Saj nismo šleve!« — Mnogo, mnogo lahko stori vsak izmed nas in mora storiti. V tem je ravno lepota in odgovornost svobode, da sami skrbimo za sebe in za svoje in se ne zanašamo, da bodo že »presvitli cesar« tako naredili, da bo prav.

Če si hočemo res ohraniti časten mir, tedaj je prvo, da odločno napravimo konec tistemu mevžastemu javkanju: oh, samo da bo mir! Glavno je, da je mir! Stotine plačanih špijonov se klati med nami, da pazi, kakšno je naše razpoloženje in vsako malenkost sporoča sovražnikom. Kdo še ni opazoval objestnega šolarja, ki je pretepal tovariša, češ sam si kriv, kaj pa se držiš kot mila Jera, kadar mene roka srbi. Ali se boš s tem zavaroval pred roparji, da se na ves glas cmeriš in pred vsakomer jadikuješ: »Grozno se bojim, da bi ne vlomili pri meni. Nimam ne poguma, ne orožja.« Če je kdo že enkrat ropar, bi moral biti bedak, da bi ne oskubil take mevže. Ali veste, kako nastane nevihta? Zrak se razredči, pritisk popusti, barometer pade. Tedaj z vseh strani planejo vetrovi v to praznino. Zato ne pustimo, da pade barometer naše narodne zavesti, ponosa in poguma v času, ko kažejo vsi nacionalizmi v Evropi najvišjo napetost! Kdor si želi častnega miru, naj pomaga, da povsod takoj zamašimo cmerava usta mevž, pa naj že nosijo hlače ali krilo, ker kličejo nesrečo na deželo. Kot ljudje in kot kristjani odločno izjavljamo, da mir ni glavno. Svoboda, to je naše geslo, ne mir za vsako ceno!

Zakaj pa katoliška Cerkev neprestano zahteva, da molimo za mir, bo vprašal ta ali oni. Ali pa veš, kaj je Cerkev mir? Njen veliki sv. Avguštin je to povedal: Mir je stalnost reda. Kjer ni reda, ga je

treba šele vpostaviti, tudi z orožjem, če drugače ne gre, potem je pravi mir; in če je red ogrožen, tedaj dela za mir samo tisti, ki se za red bori! Ali si že kdaj prisluhnil, kaj prav za prav prosijo cerkvene molitve za mir? Prosijo, naj bo »strah pred sovražnikom zadržan«, naj bodo »krščanske dežele v arne pred vsakim sovražnikom«, naj nas Bog »varuje pred vsakim napadom, da se zaupajoč na božjo pomoč ne bomo strašili nobenega sovražnega orožja«. To ni mir za vsako ceno. Tako junak moli za mir. Delaj in moli tudi ti tako!

Prav pri kristjanu je čisto nerazumljivo, da bi bil bojazljivec. Da se tisti, ki ne veruje v posmrtno življenje in v božjo pravičnost, boji smrti, je razumljivo. Zanj je zemsko življenje vse. Kristjan pa ve, da je življenje oblikovanje duše, ki mora postati Bogu kar najbolj podobna in Boga vredna. Da pa pride domov k Bogu, svojemu Očetu, to si pa ta zasluži z dolgoletnim delom in trpljenjem, drugi z mučno boleznijo, tretji s kratkim mučeništvom, četrti s tem, da v nesreči ali v boju dá življenje za svojega bližnjega. Če te vidim strahopetnega, se bojim, da je opešala tvoja vera, pa najsi te najdem vsak dan v cerkvi. Pravi kristjan, ki ve, da je v življenju in v smrti v božji roki, zre smelo v bodočnost. Ali nas naj osramote komunisti, ki so brez vere v posmrtno življenje zmogli pogum, da so šli v Španijo umirat za svoj nazor? — Poiščimo sveto pismo ali Mohorjeve Zgodbe in prebirajmo v teh časih knjige Makabejcev. V njih bomo našli, kaj je dolžan mož v nevarnosti svojemu narodu. In ve, žene, poiščite si Juditino zgodbo, da boste videle, kaj sme in kaj zmore žena za svoje ljudstvo. Dobro bi bilo tu pa tam to snov porabiti tudi v pridigi. Stara zaveza je še vedno božja beseda. Nabozni listi, sedaj je čas, da obdelamo dolžnosti kristjana do naroda in domovine!

Kakor mir, tako tudi nevtralnost ni najvišja modrost. Kadar volkovi napadejo žrebe, konji niso nevtralni, ampak se vsa čreda strne v krog, vzame žrebeta v sredo in jih brani s svojimi kopiti. Če pa kdo zajca napade, so vsi drugi zajci strogo nevtralni... Ko je šlo za Češko, so Poljaki slovesno izjavili, da bodo v morebitni vojni nevtralni. Ne, nevtralnost ni najvišja modrost. Bedak in zločinec tisti, ki »nevtraln«
gleda, kako kdo pobija njegovega soseda in povrh še dobro ve, da bo tudi sam napaden, ko bo sosed ubit. Na kolenih zahvalimo Boga, če bomo lahko do konca brez sramote in brez nevarnosti ostali nevtralni; če pa voditelji, ki so nam in zgodovini odgovorni za pametno vodstvo, uvidijo, da je postala nevtralnost za bodočnost Jugoslavije poguba, se strnimo kot en človek za

njimi. Kamor bo udarila enotna jugoslovanska pest, tam se bo poznalo.

Posebno odgovornost za pravo razpoloženje ljudstva ima časopisje, zlasti tedniki z velikimi nakladami. Na splošno smo lahko zadovoljni z njim. Le na dve stvari naj opozorimo: Prizanesite nam s takimi opisi vojnih grozot, ki vzbujajo samo strah, ne pogumal! Ti spisi, navadno prestavljeni iz tujih jezikov, so večinoma dobro mišljeni. Naj premislijo veliki narodi, kaj je vojna, preden jo začno! Česa pa se naj mi učimo iz takih opisov in novelic? Ali morda name ravamo koga krivično napasti? Tega nam še nikdo ni očital. Čemu torej nazorno slikati vojne grozote? Da nas bo strah iti v boj za lastno domovino? Kdor hoče kaj takega doseči, zasluži vislice! Zato ničesar v naše liste, kar bi moglo vzeti našemu človeku pogum, ne spisa, ne slike. Ničesar takega v naš kino! Dejstva, ki jih prinašate, naj bodo takšna, ki bodo vzpodbujala sveto jezo in podžigala odpor. Umiranje v domači hiši in tisti strahotni razkroj po smrti je često nekaj še strašnejšega kakor častna smrt v boju za svojce, pa po pravici odklanjamo, da bi nam kdo kar tako za kratek čas predočeval smrtno hropenje.

Več zgledov junaštva v naše liste! Gospodje uredniki, naprosite zgodovinarje, naj nam v teh časih izkopljejo zglede junaških prednikov vseh treh jugoslovanskih narodov, ki so se borili za vero in svobodo. Njihovo junaštvo nam bo zgled, da ne bomo kje z malodušnostjo tega zapravili svojim otrokom, kar so nam oni s krvjo pridobili. Naj ne bo nedeljske izdaje brez kake navdušujoče zgodbe!

Predvsem pa je treba takoj in povsod, v šoli in v društvih, po načrtu vzgajati tako, da se bo sleherni človek živo zavedal, kaj nam je naša junaška vojska. Do prevrata je bila taka vzgoja nemogoča. V vojaku smo gledali svojega jetniškega paznika. Naša narodna pesem, če izvzamemo tiste, v katerih se dekle veseli lepe uniforme, ne ve o vojaški službi ničesar prijetnega povedati. Kako tudi? Saj je moral naš človek kot vojak sam tujcu pomagati, da je tlačil naše očete na njihovi zemlji. Bila je brezupna služba. Pred spomeniki žrtev iz svetovne vojne stojimo v nemi žalosti, kakor da jih je pokosila kolera ali strl potres. Umrli so, razen tistih, ki so branili slovensko zemljo pri Soči, ker jih je surova sila proti njihovi volji vrgla topovom pred žrelo.

Mislili smo, da bo ta nazor o vojaškem življenju, ki je bilo v Avstriji za nas res nesmiselno izpostavljanje, v narodni državi takoj sam od sebe izginil. Zadnji dogodki so nam odprli oči, da to ni tako. Ljudska duša se ne preusmeri v enem dnevu. Treba bo smotrnega dela vseh pametnih ljudi, da se v ljudstvu to popravi. Pa takoj na delo! Mudi se!

Danes je vojak branilec svojega lastnega doma in domov svojih sosedov. To je velika, častna, resna, odgovorna služba. Od vojaškega duha naših fantov je v teh dneh odvisno življenje ali smrt naroda in države. Fantje, ki izhajate iz naših prosvetnih, telovadnih in športnih društev, vaša naloga je predvsem, da zanesete tega resnega duha in zavest odgovornosti v vojašnice. Nekaj pametnih fantov, ki znajo tovariško in o pravem času povedati moško besedo, z lahkoto ustvari pravo razpoloženje. Kako so komunisti spretni in pogumni, da širijo svojo kugo! Ali bomo mi za dobro stvar šleve? Ne dopustimo, da redke propalice in prodane duše prekričijo glas narodne pameti! Res je, da vojašnica ni in ne bo samostan ali sestanek nabožne bratovščine. Napoleonove vojake so javno nazivali godrnjače, pa so kljub temu možato vršili svojo dolžnost. Vsako malo zabavljanje še ni veleizdaja in nas ne sme spraviti v obup. Toda disciplina in čuvanje vojaške imovine, to so velike stvari. Naši ljudje so se zgražali, ko so dobili z orožnih vaj živino vso izstradano in prehlajeno, in prav so imeli. Toda še nad mnogočem bi se morali zgražati, pa bi imeli še bolj prav. Kdo pa je skrbel za kmetovega konja pri vojaki? Ali ne naši fantje? Zato bi se bilo treba že takrat zgražati, ko smo jih videli pijane odhajati, saj vemo, da pijan človek nikjer nič pametnega ne opravi. Pa smo jim morda še sami dajali žganja! In takrat bi se bilo treba zgražati, kadar se je kdo širokoustil, kako se je znal skrivati in se izmikati delu. Zaradi takih ni bilo krme za živino, ne potrebnega nadzorstva. Mi pa smo ga morda še bodrili s smehom, češ, ti si pa tič! Pa ne samo konji, ki smo jih morali dati za kratek čas, vsa vojaška imovina je naša last. S svojimi davki smo si jo nabavili za svojo obrambo. Vsaka škoda je naša škoda. Država, to smo mi!

Te zavesti nam tako kruto manjka, da človeka kar preseneti, če kje naleti nanjo. Bilo je v vlaku. Gospodič, oblečen po najnovejšem načinu, je razbil šipo. Takoj poprosi soseda, naj se pomakne tako, da bo škodo zakril pred sprevodnikom. »Zakaj zakril? Ali naj sprevodnik plača? Ali naj država plača?« Nič drugega. Gospodič je zardel, stopil na hodnik, povedal sprevodniku in plačal. Kako redki so taki primeri. Ali vas nič ne bode v oči, ko vidite pločevinaste kažipote vse nastreljene? Naša nadebudna mladež je tekmovala, kdo bo prvi zadel to in to črko. Ali ga ni učitelja ali koga drugega, ki bi deci nazorno dopovedal, da bomo to morali edino mi sami plačati? To samo za zgled, v resnici si kvarimo vse važnejše in dražje stvari, kakor so kažipoti. Dokler se ne bomo vsi naučili paziti na stvari, ki so državna, to je naša skupna last, tako dolgo nikar samo na vojaško oblast ne zvracajmo krivde, če dobimo z vaj shujšane konje.

Finski narod naj nam bo zgled domovinske ljubezni in vojaškega duha. To, kar so Finci storili za svojo svobodo, bo za vse čase vzor junaštva in vojaške izvežbanosti. Tudi naš človek je po naravi pogumen in gleda v smrt mirno, kakor ne zlepa kak narod. Toda zgodovinske razmere so bile do nedavnega takšne, da se pravi vojaški duh pri nas ni mogel razviti. Nadoknadimo, kar smo zamudili! Fantje, sprožite po svojih organizacijah misel, naj vas že one nekoliko vojaško izobrazijo. Strelske vaje bi bile prav zanimive. Odseke po mestih bi častniki gotovo z veseljem seznanili s strojnicami. To ne more nikomur škodovati, lahko pa nam zelo koristi. Kaj ko bi naši akademiki, pa tudi športniki, smatrali za častno zadevo, da polože pilotski izpit? Narod pa bi vsakoletnemu najboljšemu letalcu podaril letalo, da se bo mogel navaditi na zrak kakor lastovka. Preddrago? Za svobodo ni noben trud prevelik, nobeno orožje preddrago.

In ti, žena in dekleta, kaj pa ve lahko storita? Zahtevajta, naj bo sin in fant vojak, kakor se spodobi. Kaj boš s šlevo in nergačem! Kdor ni voljan, da do zadnjega brani domovino, ta z njo izdaja tebe in tvoje otroke, ta ni več tvoj sin, ne tvoj fant.

Časi so hudi, samo z junaštvom si bomo rešili svobodo. Kdor nam izpodjeda pogum, pa najsi bo že samo strahopetec ali plačan izdajalec, ta je naš sovražnik. Takoj mu zamašimo usta, obenem pa opozorimo nanj oblasti. Česa neki naj se bojimo? Da bomo umrli? To bomo itak. Je pa še nekaj, kar je mnogo strašnejše kakor smrt: sramota in suženjstvo. V to nas pa proti naši volji nikdo ne more prisiliti, če smo pripravljeni na boj do zadnjega. In boste videli, če se bo splošno vedelo, da smo vojaško do kraja izvežbani, složni, neustrašeni ter da nameravamo prav drago prodati svoje življenje v borbi za svobodo, tedaj bomo ohranili brez boja sebi in svojim otrokom življenje, mir in svobodo.

Kaj nam je krščanstvo?

V naši dobi je človeštvo prvič začutilo, kaj mu je krščanstvo. Z grozo je opazilo, da pademo daleč pod divje zveri, ako se boj proti veri posreči. Državni poglavarji so se začeli sklicevati na blažilne zapovedi Kristusovega evangelija. Predsednik Združenih držav, ki ni katoličan, se je v pristrčnih pismih obrnil na rimskega papeža in mu poslal svojega zastopnika. Kako je prišlo do tega?

Ni še dolgo, kar je bila najvišja modrost liberalno načelo, da je vera zasebna stvar. Če se že kdo boji, tako se je reklo, da bi po smrti res utegnulo kaj biti, naj se pa zavaruje za vsak primer s kakimi verskimi obredi, morda se bo potem manj bal smrti. Bolj pes-

niške narave so upoštevale tudi zunanjo lepoto službe božje in mehko poezijo, ki jo razlivajo cerkveni prazniki na človeška srca. Kdo bi hotel sebe in svoje otroke oropati blažene sreče, ki jo prinaša božična noč? Ali je še kako veselje na svetu, ki bi se dalo po svoji globini primerjati s tistim veseljem, ki ga občuti vsaj kolikor toliko verno srce, ko po dnevih pokore zasliši slovesni aleluja, s tisto blaženostjo, ki pri skupni mizi objame družino, ko izlaga mati pred njo blažoslovljena velikonočna jedila? Prebujajoča se pomlad, družinska ljubezen in versko doživetje se zlijejo v eno samo nedopovedljivo blagoglasje. Taki prazniki so za dovzetno srce najlepši trenutki, kar mu jih nudi življenje. To se ne da z ničimer nadomestiti. Ali bomo mar kdaj kakim mogočnjakom v čast zažigali božične svečke in barvali pirhe? Morda v spomin na ogenj, ki ga sipajo izpod neba, in na kri, ki jo prelivajo...?

Te blažilne in tolažilne vplive krščanstva na človeško srce le malokdo upa tajiti. Toda mnogi so bili do danes prepričani, da za vsakdanje življenje, za delo in kupčijo, za vodstvo države in za mednarodne odnose vera ni potrebna. Ali ne srečamo tu pa tam plemenitega in značajnega človeka, ki ne hodi v cerkev? Ali niso tudi kristjani včasih oderuhi, ki komaj zaostajajo za kakim židom ali brezvercem? Ali bi se življenje na zunaj sploh kaj spremenilo, če bi krščanstvo izginilo? Ali ne zadošča človeku zdrava pamet, da pravilno živi? Čemu ga torej še mučiti z večnimi krščanskimi »ne smeš«? In površnež zaključí: torej stran z vero!

Pametni ljudje pa so že zdavnaj s strahom gledali na tisti trenutek v bodočnosti, ko bo vera izgubila svoj vpliv na javno življenje. Tudi oni so poznali brezverne ljudi, ki so bili kljub temu pošteni. Toda videli so, da je tisto splošno pravilo za pošteno in dobro življenje ravno krščansko. Kakor moda v obleki vse ljudi prisili, da se nosijo na določen način, tako je zaradi krščanstva prevladalo v Evropi skupno naziranje o tem, kaj se sme in kaj se ne sme. Tudi brezverec nehote od svoje verne okolice sprejme pravi nazor o dobrem in slabem. Zato bi en rod morda za silo na zunaj zdržal brez vere. Kaj pa potem? Bistri ljudje, ki bodo zrasli brez vsakega verskega pouka, se bodo vprašali, zakaj neki se še vedno ravnamo po zakonih »spoštuj očeta in mater!«, »ne ubijaj!«, »ne kradi!«, ako ni nikogar nad nami, ki bi bil to ukazal? Čemu redimo starce, ki niso več za nobeno rabo? Zakaj bi ga ne smel ubiti, če mi je kdo v življenju napoti? Zakaj bi ne smel slabjšemu vzeti, kar mi je vseč? Prosluli Renan, ki je sicer toliko škodoval katoliški veri, je videl ta vprašanja in se je zgrozil. Dokler še živimo v senci krščanstva in v duhu starih izročil, še gre, toda ko predmeta ni več, tudi njegova senca izgine in prazna posoda kmalu izgubi svoj duh: »Sedaj

še živimo,« tako je pisal, »od sence, od dišave, ki jo še vedno razširja izpraznjena vaza. Za nami bodo živeli od sence te sence. In včasih me obide strah, da bo to premalo.«

To usodno dobo smo doživeli. Prvič v zgodovini človeštva se je zgodilo, da so vstali ter se priborili do vodstva takšni nazori, ki hočejo urediti družbo brez Boga. To ni poganstvo, to je neprimerno slabše. Poganski bogovi res niso bili boljši kakor ljudje, ki so si jih izmislili, toda pogani so imeli vendarle strah pred njimi in marsikatero nasilje so morali opustiti, da bi se kje bogovi ne razsrdili. Sodobni nazori teh ozirov ne poznajo več. Na ves glas uče, da je najvišja krščanska zapoved o ljubezni napačna. Ne ljubezen, ampak boj je vrhovni zakon. S tem namreč da je človek zavrzel Boga in prve tri njegove zapovedi, je izpodmaknil temelje vsem ostalim. Otroci se uče, da staršev ni treba spoštovati, ampak jih naznaniti, če še častijo Boga in nasprotujejo stranki. Namesto pete, so uvedli zapoved, ki so ji dali prvo mesto, in ki se glasi: Ubijaj! Ubijaj, kakor ubijajo tvoji vzorniki! Tudi zakon jim ni več svet. Šeste in devete zapovedi ni več. Samo da se rodi otrok, vse drugo je postranska stvar. Tudi sedma zapoved je pogažena. »Ne pričaj po krivem!« »Ne želi svojega bližnjega blaga!« Zakaj ne? Vzemi, kar ti srce poželi, če imaš le moč za to! Saj je povsod v naravi tako, da večji požre manjšega. Kaj bi se človek sramoval tega železnega zakona?

Takšen je svet brez Boga in brez njegovih zapovedi. Novi nazori pravijo izrečno, da se mora človek učiti živeti od narave, od živali. Tam pa da velja zakon, da močnejši živi od slabjšega. Toda s tem delajo živalim krivico. Človek, ki hoče biti žival, je tisočkrat slabši kakor žival, ker za svoja grozodejstva zlorabi pamet. Žival, ki jo vodi nagon, je kdaj sita, človeški nasilnik nikoli. O živalih se pravi, da vrana vrani ne izkljuje oči, podivjani človek pa kolje sebi enake.

Človeštvo je ostrmelo. Spoznalo je, da gre za osnovne odločitve, kakor jih zgodovina ne pomni. Gre za to, kako bomo vnaprej živeli: Ali tako, kakor uči vera, ki pravi, da nas je ustvaril Bog, ki nas ima vse rad in zato zapoveduje, naj se imamo tudi mi med seboj radi. Poedinec ne sme stiskati poedinca in narod ne naroda, čeprav ima moč za to, kajti Bog je vsem dal pravico do življenja, za vse je ustvaril zemeljske dobrine. Ali pa bomo živeli tako, kakor učijo novi nazori: oborožujmo se, bijmo se, zmagaja naj pokaže, kdo bo gospod, kdo suženj. — Ustavimo se in sami zase premislimo, kaj bi nastalo, če bi zmagal ta nazor . . .

Ali sedaj vidite, kaj nam je krščanstvo? Ali sedaj razumete, zakaj so se državniki začeli sklicevati na evangelij in se ozirati proti

Vatikanu? Tu ne gre več samo za kake podrobne zapovedi: ali bom šel v nedeljo k maši ali ne, ali se bom zdržal v petek mesa ali ne, ampak za osnovno vprašanje: Ali je kdo nad menoj, ki sem mu odgovoren za sebe in za svojega bližnjega, kakor uči krščanstvo, ali ni nikogar in lahko živim brezobzirno po mili volji, če sem le dovolj močan za to, kakor učijo novi preroki. Kakšna odločitev! Ne gre le za to, ali bomo še kristjani ali ne, ampak obenem tudi za to, ali bomo sploh še ljudje, ali pa zavestno postanemo bolj živinski kakor živali. Človeštvo se je zdrznilo pred strahotno morijo, ki mu grozi, ako zmaša brezbožni duh, pa se začelo zatekati h krščanstvu. Pri tem sodelujejo tudi tisti, ki osebno niso kristjani, pa vendar čutijo, da so evangeljske zapovedi za človeštvo rešitev, novodobno brezboštvo pa morija do zadnjega. Mi kristjani pa poleg naravnih sredstev porabimo še vse nadnaravne pripomočke in v gorečih združenih molitvah prosimo, da v sodobnih bojih ne zmaša antikrist.

Zaključki.

Naša prva skrb v teh dneh je svoboda domovine. Svoboda za vsako ceno, četudi bi moral en rod za njo izkrvaveti. Plemenit človek misli manj nase kakor na svojo družino. Sveto našo zemljo, ki so nam jo izročili predniki, smo dolžni svobodno predati potomcem. — Vsi tisti, ki so nezadovoljni s tem ali onim v naši državi — in kdo bi si ne želel, da se marsikaj izboljša — vsi tisti smo prav zato še posebej dolžni, da se do zadnjega borimo za svobodno domovino. Kajti če res hočemo lepše dni našemu delavcu, viničarju, kmetu, tedaj je prvo, da si ohranimo popolno svobodo. Tujec bi skrbel za svoje ljudi, našemu siromaku pa še to malo vzela, kar ima. Kdor misli, da tujec komaj čaka, kako bi nas osrečil, temu ni druge pomoči, kakor krepka brca tje, kjer je mesto za to.

Ne bodimo črnogledi, ne obupujmo nad svojim ljudstvom. Če kje kaj ni prav, pomagajmo po svojih močeh, da se popravi. Sicer pa zaradi enega nereda, zaradi kakega nezmožnega uradnika, nesposobnega oficirja, nevrednega duhovnika, podkupljivega javnega delavca, komunističnega nemira itd. še ne bo konec države. Take stvari se dogajajo tudi v starih, urejenih državah. Tudi socialno vprašanje še nikoli ni bilo rešeno in nikoli do kraja ne bo, ker pri naša vsak čas nove težave. Rešujmo ga, bodimo sami dobri, organizirajmo, poučujmo javno mnenje, samo eno je brez koristi, še več, je skrajno škodljivo: vzbujanje nezadovoljstva, brezdelje, obup. Tudi s tem se bo treba sprijazniti, da bodo med Slovenci, Hrvati in Srbi vedno kakšna trenja, kljub temu da vsi trije narodi svojo državo

iskreno ljubimo in bi jo v nevarnosti enako junaško branili. Kadar se za kaj pogajaš ali kaj kupuješ, tudi nastane razprtija: ti bi rad poceni kupil, oni bi rad čim več zaslužil. Če sta pametna, se nazadnje vedno zedinita, ob vsaki novi kupčiji pa si znova skočita v lase; ti, ki bi rad kupil, vidiš samo napake, on, ki bi rad prodal, na vsa usta hvali. To je tako bilo in tako bo. Ali se boš šel obešat zaradi tega? Taka trenja so tudi med stanovi in bodo med bratskimi narodi v državi. Verjemite, dokler se bomo lahko tako naglas kregali, še ne bo prehudo. So dežele, kjer se nikdo več ne oglasi...

Bodimo pogumni, dvigajmo pogum in odklanjajmo tiste mevžaste tolažbe: saj ne bo vojske, saj ne bo vojske! Nismo deca. Dobro vemo, da se najdejo zlobni ljudje, zlobni voditelji narodov, zato je vojna prav lahko mogoča. Svet okoli nas ves gori. Ali se bo tudi pri nas vnelo? Mogoče, mogoče ne. Pripravljeni moramo biti. Bolj ko bomo pripravljeni, bolj si bo sovražnik premislil nas napasti. Zato vas prosimo, gospodje uredniki, če nas že hočete pomirjevati, tedaj nam govorite o naših mejah, ki jih je z gorami ogradila mati narava in ki jih je še bolj utrdila vojaška veda, govorite nam o sijajnem novem orožju, o junaštvu našega vojaka, o spretnosti naših oficirjev, o premišljenosti naših generalov, o domovinski ljubezni jugoslovanskih narodov, o junaških zgledih prednikov. Kadar nam pišete: nikar se ne bojte, le mirno kri, saj ne bo nič hudega, se nam zdi, da slišimo mamico, ki pri zobozdravniku miri sinčka, ko hudi beli mož že skriva klešče za hrbtom. Človek ne ve, kdo se bolj boji, sinček ali mamica. Imejmo pogum glasno povedati, da smo pogumni! Govorimo našemu ljudstvu, kakor se govori odraslemu človeku, ki sicer ljubi mir in ima rad življenje, ki se pa tudi smrti ne boji, kadar gre za stvari, ki so mu več kakor telesno življenje. Ne: »mirno kri, saj ne bo vojske«, slovensko ljudstvo bo ohranilo mirno kri, tudi če bo vojska. Takrat še najbolj, da ne bomo zaman umirali. Naše geslo ni: mir, mir, ampak: Roke proč od naše zemlje! Ne damo se! Svoboda nad vse! Rajši smrt kakor sužnost!

Lotimo se takoj vsak svojega dela. Širimo v svojem okolju zaupanje v lastno moč in odpornost države. Ne pustimo, da nam kdo, ki je naš kruh, na naših tleh sramoti domovino. V takih primerih se takoj vsi združimo, ki narodno čutimo, pa najsi nosimo fantovske ali sokolske znake, in udarimo po izdajalcu! Zbujajmo čut odgovornosti do države, njenih ustanov, njenega premoženja in zlasti njene vojaške obrambe. Delajmo po načelu: Pomagaj si sam in Bog ti bo pomogel!

Molimo za domovino!

Človek in vojna.*

Dr. Anton Trstenjak.

I.

Zopet živimo v strašno čudnih dneh, ko narod vstaja zoper narod, ko je človek svoje najbistrejše izume postavil v službo morilnega orožja, ko človeštvo nad samim seboj izreka prokletstvo in pogin. Kakor stenice pomandrani v svoji rdeči krvi padajo okrog nas tisoči in tisoči; človek je kakor nevaren bacil, ki ga v množicah zastrupljajo; celi narodi se potikajo po svetu naги in brez strehe kakor izgnanci iz raja svoje domovine. Edini sled, ki ga vsa ta strašna dejstva puščajo za seboj, je razdejanje in nepopisno gorje; v vse to pa doni od dne do dne že izza svetovne vojne znano, sedaj dobesedno ponavljano dnevno vojno poročilo: na zapadu nič novega!

Ali čutite nečuvveno ironijo, ki zveni iz teh besed? Kakor nadležen mrčes poteptajo dnevno na tisoče človeških bitij, še več pa jih poženo na rob obupa, pa naj bo vse to nekaj povsem navadnega, nič novega in nezaslišanega? Tu se človek nehote zdrzne in se vpraša: ali je res to cena našega življenja, na katerem visimo in za katerim drhtimo z vsakim vlakencem svojega bistva.

Ponovno stopa pred nas staro vprašanje: človek in vojna. Strez-nimo se od trenutne čustvene zmedenosti, ki nam prihaja od blagih človekoljubnih čustev, in poglejmo temu vprašanju stvarno in brez-obzirno v obraz! Zagonetnost vidimo najbolje že v tem, da imamo o pomenu vojne za človeško življenje okrog nas najrazličnejša mnenja.

1. Nekaterim je vojna absolutna vrednota, mir je le zanikanje vojne. Kjer je mir, tam ni gibanja, kjer ni gibanja, ni življenja, tam je zastoj, smrt. Tako je dejal že stari Heraklit: boj je oče vseh stvari. Hegelu pomeni vojna v istem smislu dejavno polovico dialektičnega razvoja človeka poedinca in družbe. Brez vojne ni napredka, je zastoj, nastopi gniloba. Država mu je absolutna vrednota, je »bog na zemlji«, ki se mu mora poedinec brez pridržka žrtvovati. Zato tudi vojna, ki oživlja rast in dviga napredek države, ni nobeno zlo, marveč največja dobrina na zemlji. Žrtve poedinca v vojni po njegovi dialektični filozofiji niti relativno zlo niso, marveč v vsakem pogledu zavidanja vredna dobrota; saj poedinec šele v državi, za katero se je moral žrtvovati, doseže svoj individualno-razvojni višek in utešenje teženja po popolnosti. Vojna ni le tragična zgodovinska nujnost, ki se ji mora človeštvo vdati kakor bolnik boleči operaciji, marveč je zakoniti, v

* Predavanje v Ljudski univerzi v Mariboru 24. I. 1941.

naravo položeni vir življenja in razvoja. Ob izbiri: ali rešitev spora na miren način ali s pomočjo vojne, se moramo v smislu Hegelove filozofije odločiti za vojno.¹

Naravnost pravi entuziazem za vojno razvijajo tudi M. Scheler, Rosenberg in nekateri drugi sodobni nemški filozofski misleci. Schelerju je vojna funkcija rasti in razvoja narodov in držav.² Šele vojna pomeni za državo najvišjo rast.³ Tudi njemu je mir le zanikanje vojne, le relativna ideja, ki ima svojo pozitivno podlago samo v vojni, le-ta mu je skrivnostna ura, ob kateri se poraja kultura in umetnost. Vojna mu ni samo zgodovinska nujnost, ampak svetoven pojav, brez nje ni ne razvoja ne napredka.⁴ Pri nekaterih je to navdušenje za vojno naravnost versko-skrivnostno barvano. Katoliški pisatelj J. de Maistre⁵ vidi v vojni zakon sveta, vojna mu je božja zadeva, med verskim in vojaškim duhom najpopolnejše soglasje,⁶ pri čemer se sklicuje na sv. pismo, ki pogosto govori o Bogu vojnih čet.

Svojevrstno mišljenje o vojni razvija nordijski mislec J. Huizinga. Njemu je vsaka vojna konec koncev le neke vrste igra, tudi če je njen igralski značaj za krvavimi dejanji še tako skrit. Igra mu je sploh bistvena prvina in gonilna sila vse kulture: umetnosti, znanosti, politike, skratka vsega življenja.⁷ Vojna mu ohrani seveda ta igralski značaj le, ako oba tabora drug drugemu priznavata enakopravnost, kar dobi svoj simbolični izraz v slovesnem načinu vojskovanja: v obredih, vojni napovedi, predpisih človečanskega ravnanja z vojaki in podobnem. Izmed številnih zgodovinskih primerov, ki jih navaja za svojo trditev, omenimo tu le zgodbo o japonskem knezu Kenšinu, ki se je bojeval proti knezu Šingenu. Ko je Kenšin videl, da je neki tretji knez njegovemu nasprotniku zaprl pot do soli, je zapovedal svojim podanikom, naj pošljejo Šingenu soli obenem z besedami: Ne bojujemo se s soljo, marveč z mečem.⁸

Kot dokaz za svojo trditev, da je vojna v svojem bistvu prav za prav vedno le igra ali kvečjemu tekma, to je grški agon ali borba, navaja iz zgodovine številne primere, kako je prelivanje krvi na-

¹ H. Lefebvre-Guterman, *Morceau choisis de Hegel*, Gallimard 1939, m. 241. Cit. P. L. Landsberg, *Réflexions pour une philosophie de guerre*, Esprit VIII, 1939, str. 10 sl., 37 sl.

² *Der Genius des Krieges und der deutsche Krieg*, Leipzig 1915, 20.

³ *Ibid.* 42.

⁴ O. d. 18. Prim. A. Ušeničnik, *Filozofija vojske*, Čas 1918, 67, in *Izbrani spisi*, Ljubljana 1940, V, 120 sl.

⁵ *Les soirées de Saint-Petersbourg*, Paris II. 3—36.

⁶ o. d. 16.

⁷ G. Huizinga, *Homo ludens*, Amsterdam 1939, 144 sl.

⁸ o. d. 167.

domestil dvoboj knezov samih ali pa najhrabrejših izmed vojakov. Tak dvoboj je preprečil krvavo vojno n. pr. celo med Vandali in Alemani v Španiji in še o nemškem cesarju Karlu V. poročajo, da je francoskega kralja Franca I. ponovno pozval na dvoboj, ki naj odloči in prepreči bitko. Vojna v svojem jedru torej sploh ni nobeno zlo, je pač le nekoliko nevarna igračka v rokah človeka, ki je in ostane vedno nepremišljen in krut otročaj.

Ta vojna igra mu je navadno tudi poseben izraz božje sodbe, ki se včasih kajpada ne odloči brez večjega preliivanja krvi. Zaradi tega je naravno, da tudi Huizinga pripisuje vojni posvečen ali sakralen značaj. Stari narodi so pogosto namesto sodišča in pravnih razsodb pograbili za orožje, katerega izid jim je bil istoveten z božjo razsodbo pravice. Kdor je bil močnejši in je zmagal, s tistim so bili tudi bogovi, v njegov prid je govorilo vojno preročišče, pravica in moralna upravičenost vojne je bila vedno na strani zmagovalca. Srednjeveške ordalije so v jedru istega postanka in značaja. Vojna je bila torej nekdanj le posebna oblika pravnega postopka. Ni čudno, da je bila na ta način starim narodom vojna sveta dolžnost.⁹ Podobno govori tudi M. Scheler in nekateri drugi nemški današnji misleci.

Vsi ti nazori, bodisi versko ali brezversko utemeljeni, so le posebne vrste kolektivistične morale in filozofije, ki ji je družba vse, človek pa nič.

2. V živem nasprotju z vsemi temi mnenji stoji nazor, ki mu je vsaka vojna že sama na sebi ne glede na zgodovinsko nujnost najstrašnejše, naravnost absolutno zlo. Zagovorniki tega nazora vidijo v vojni predvsem zanikanje lastne udobnosti, motnjo v zasebni življenjski brezskrbnosti in lagodnosti in kršitev njihovih individualnih pravic. Ta nazor, ki mu pripada velik del človeštva, bi mogli imenovati koristolovski egoizem z meščansko pomehkuženo individualistično moralo. Takim ljudem je poedinec vse, država in narod pa bore malo. Vojna je za poedinca zlo, ki se mu je treba izogniti za vsako ceno, tudi za ceno države, osebne in narodne svobode in dostojanstva.

3. Ob vseh teh različnih mnenjih o vojni in njenem razmerju do človeka se je težko na mah enoumno opredeliti in povedati, kdo ima svoj prav v celoti. Težava nastaja zlasti, ako se dodobra zavemo čudnega protislovja, v katerem se zalotimo malone vsi: kako je namreč možno, da je po mnenju iste množice, ki vojno obsoja kot najhujše zlo in sramotno preliivanje človeške krvi, vojaški stan med najodličnejšimi stanovi, torej baš tisti stan, ki ima edini pravico in celo dolžnost do tega strašnega preliivanja nedolžne krvi? Zakaj ni v

⁹ o. d. 147, 154.

enaki in še večji časti neki drugi stan, ki ima tudi pravico prelivati človeško kri in to ne nedolžno, marveč zločinsko? Kako da je rabelj, ki po svoji dolžnosti preliwa kri zločincev, ne nedolžnih žrtev, prav zaradi svojega stanu ožigosan s pravno infamijo ali sramoto, zakaj je njegov poklic nečasten? Voltaire ima povsem prav, ako se s svojo znano ironijo norčuje iz te človeške nedoslednosti ter nalašč povelečuje rablja kot »vzvišeno bitje« in »vogelni kamen človeške družbe«. ¹⁰ Ob teh nasprotujočih si mnenjih in nedoslednostih, v katere se izgublja človeštvo v svojem razmerju do vojne, nam v luči zgodovine, učiteljice narodov, udari v oči predvsem dvoje dejstev:

a) Človeštvo je res kakor otrok: igračko si naredi, jo nekaj časa z veseljem opazuje, ko pa se je naveliča, najde edini užitek v tem, da jo zopet razdere in uniči. Vse človeško kulturno prizadevanje je kakor igračka, ki jo pripravljamo z veliko vestnostjo in trudom, potem pa jo z vojno in drugimi razvratnimi dejanji zopet uničimo in čutimo v tem uničevanju čudno igralsko strast. Pomislimo tu samo na atensko Akropolo in njeno veličino, na Forum romanum in njegove umetniške spomenike, na srednjeveške gotske katedrale, katerih ruševine so danes skrbno shranjene po muzejih, obstreljevanih z bombami! Zgleda kakor da sta v človeku, ki je umno bitje (homo sapiens) res dva osnovna nagona: prvi, ki ustvarja kulturo in spreminja z deli svojih rok obličje zemlje, človek-rokodelec (homo faber), drugi pa, ki vse to zopet uničuje, človek-vojak (homo miles). Človek-rokodelec proizvaja z orodjem, človek-vojak pa uničuje z orožjem. Čudno protislovno bitje je človek: v uničevanju ima isti užitek kakor v ustvarjanju.

b) Razen tega nam zgodovina kaže zanimivo dejstvo, da je vojna s človekom kot zgodovinskim bitjem, kakor nam ga tisočletja dejanski prikazujejo, neločljivo združena. Prav za prav je vsa zgodovina nenehno nihanje med vojno in mirom ali bolje med odprto vojno in prikritim vojnim stanjem. Vemo, da sta staroveška »pax romana« ali rimski mir in srednjeveška »treuga Dei« ali božji mir pomenila le zelo ozko odmerjeno razdobje miru; bila je bolj želja po miru ko resničen mir. Zgodovina nam torej tudi s tega vidika razkriva v človeku neko čudno notranjo napetost, neskladje, vedno nemirno valovanje iz skrajnosti v skrajnost. Enako nam zgodovina priča, da to človeško nihanje med mirom in vojno vendarle ni bila gola igrača, marveč ritmično nastopanje enega gorja za drugim, da je vojna v vseh časih strašno prelivanje krvi; da pomeni njeno razdejanje na telesu človeštva rano, ki povzroča neizmerno trpljenja, ki vedno

¹⁰ De Maistre, o. d. 5.

krvavi in se nikoli prav ne zaceli. Kar pomeni epidemija v telesnem življenju, to je vojna v družabnem: komaj si človeštvo nekoliko opomore, že ga vnovič zajame njen smrtonosni dih.

Hegelova filozofija vidi v tej človekovi notranji razklanosti posebni tragični izraz bitne dialektike, krščanstvo pa ji je dalo preprosto ime: izvirni greh. A tudi ob različnem svetovno-nazornem gledanju na to vprašanje je in ostane nesporno zgodovinsko dejstvo: človek nosi, tak, kakršen dejanski je, protislovje ali kal razkroja in prokletstvo vojne že v sebi.¹¹ Vsak mir na zemlji nosi že v samem sebi korenino za novo vojno. Trajen mir na zemlji pomeni konec človeške zgodovine. Ideja večnega miru presega človeško zgodovino, je transcendentna. Človek v vsej svoji veličini umnega bitja je vendarle tragično bitje, ki v ustvarjalcu skriva hkrati uničevalca vrednot.

II.

S to ugotovitvijo smo povedali na mah dvoje: prvič, da vojna ni absolutna vrednota, marveč, da je pravo zlo, drugič, da vojna vendarle ni absolutno zlo. Oba skrajnostna nazora o vojni trpita potemtakem na zamenjavi pojmov.

Tisti, ki menijo, da je vojna največja vrednota v poedincu in družbi, se sklicujejo na dejstvo, da je vse stvarstvo od ultramikroskopičnih bacilov preko rastlin in živali do človeka zajeto v zakon medsebojnega brezobzirnega uničevanja. Zemlja, ki jo nenehno napajamo s krvjo vojnih žrtev, je tako rekoč ogromen oltar, na katerem bo slej ko prej žrtvovano vse, kar živi.¹² Življenje je nenehna borba z nasprotujočimi silami in brez tega boja preneha vsako življenje, nastopi gniloba in smrad.

V tem pa je usodna zamenjava pojmov. Pustimo ob strani borbo nerazumnih bitij med seboj in opazujmo samo človeka! Človek kot zgodovinsko bitje res ni samo mislec, ampak tudi rokodelec; človeška misel po vseh njegovih udih, zlasti pa po rokah prehaja tako rekoč na predmete; človek ne prede svojih misli samo v sebi, marveč ustvarja dela in vrednote tudi v vidnem svetu. Po delu svojih rok, orodja in strojev, ki jih je v ta namen pripravil, se človek bori z

¹¹ Torej človek kot zgodovinsko bitje, to je tak, kakršnega poznamo v zgodovini, nosi kal razkroja in prokletstvo v sebi; ne pa človek po svojem metafizičnem bistvu kot umno bitje (animal rationale), kot tak je harmonično bitje, v svojem bistvu neokrnjen, zato kot tak ne nosi v sebi razloga za nečuveno prokletstvo vojne. To je v jedru krščanski nazor o izvirnem grehu, ki mu Hegelova filozofija nasprotuje prvenstveno v tem, da vnaša protislovja že v človeško metafizično bistvo samo.

¹² De Maistre, o. d. 24 sl.

nasprotnimi silami narave. Njegovo ustvarjanje je res nenehna borba; človek-rokodelec je borec. Brez te borbe res ni življenje. Toda, ali je ta borba isto, kar vojna? Nikakor! Borba ima tu le pomen tekme z naravo.

Vse človekovo ustvarjanje nič drugega ni, kakor stremljenje, kako bi čim bolj izpopolnil naravo v sebi in izven sebe, kako bi jo kultiviral. Človek-rokodelec je kulturonosец od najpreprostejšega drvarja pa do najsijajnejšega inženirja. Vsako pravo človekovo ustvarjanje je torej hkrati borba ali tekma z naravo, ker človek uresniči kulturne vrednote le tedaj, ako je sam gospodar naravnih sil, ki so mu pogosto kaj sovražne. Med te naravne sile spada tudi človekova lastna neukročena narava: njegovo telo, strasti in zlobna nag-njenja duha, ki ga skušajo slepiti in prekričati njegovo razumno bistvo. Brez borbe ali tekme tu res ne gre. Zato je človek-rokodelec v vedni napetosti in nemiru. Važno pa je, da ta borba in nemir nima svojega glavnega vzroka v človeku samem, marveč izven njega: divje zveri, kužne bolezni in slabost človeškega telesa, ogenj, povodnji, potresi itd. Vendar pa je tudi ta nemir kakor vsa tekma z naravo nekaj pozitivnega. To je le nemir človeka, ki sledi povelju, da naj si podvrže in spremeni obličje zemlje; tako da pomeni v tem primeru mir golo zanikanje tekme, nekaj negativnega, propast življenja in kulture.

Toda vse to še ni isto, kar označujemo z besedo: vojna. Pri tekmi z naravo služi človeku kot sredstvo, s katerim naravo oblikuje in podreja gospostvu svojega duha, orodje, ki je po svojem bistvu, bodisi navadna lopata ali elektromotor, usmerjeno k proizvodnji, ne k uničevanju. Tu človek, stoječ na svojem polju z orodjem v rokah, ostane vedno le rokodelec, pa četudi bi kdaj slučajno z gorjačo v roki ubil volka, ki se je prikradel med njegovo živino, ali bi s puško ustrelil roparje, ki mu ogrožajo dom.

Povsem drugače pa je to v vojni. V vojni ima človek orožje, ki po svojem bistvu meri le na uničevanje. Človek-vojak je po svojem bistvu uničevalec, živo nasprotje človeka-ustvarjalca, ki smo ga odkrili v človeku-rokodelcu. Vojna ni le tekma ali borba z nasprotujočimi silami, marveč je uničevanje, rušenje, pustošenje. Vojna, ki ne gre za uničenjem, je res le neresna igra ali obredni ordale. A najhujše je to, da tu ne gre za uničevanje naravnih sil in vrednot, marveč za uničevanje človeških bitij. Človek bi rad podjarmil človeka. Vojno imamo takrat, kadar stoji človek proti človeku z morilnim orožjem in uničevalnimi nameni.

Vojna je tragično usodno spozabljenje, ko človek ne stoji v tekmi z naravo, marveč v uničevalnem boju s samim seboj. Pri tem ni

najusodnejše to, da orožje že po svojem bistvu prinaša le uničenje, marveč najstrašnejša je zanimiva okoliščina, da tekma človeka s človekom za nadvlado pomeni vedno tudi zanikanje človekovega bistva in pravic. Podjarmljenje človeka z orožjem je isto, kar izmaličenje njegove osebe v goli predmet ali sredstvo. Eden bo vladar, drugi bo suženj, vse pa bo doseženo s silo moralnega orožja. Morda se komu na prvi pogled logika vojne ne zdi tako strašna, a baš njena logika je tako dosledna, kajti vsak zmagovalec postavlja vojno v alternativo: ali se mi vdaš živ, ali padeš mrtev. To jasno pove, da je človek tu le sredstvo, ki služi k zmagi ali bolje: cilj vojne je tako ali drugače uničen nasprotnik.

Rekli boste: napačno je to izvajanje, kajti vojna je le v izjemnih primerih naperjena na osebno zasužnjenje poedincev ali narodov, večinoma gre le za podjarmljenje dežele in njenega bogastva. Da, res je to. In prav ta misel mi pokaže na najglobljo korenino vsake prave vojne, ki ni le igra ali nadomestek za božjo sodbo. Zadnja korenina vojne je zavist, ki prihaja iz pohlepa po bogastvu te zemlje. Človek zavida svojega brata za vrednote, ki jih vidi pri njem. Iz te zavisti se rodi svojevrsten, ne več stvariteljski nemir človekarokodelca, marveč smrtonosen nemir sovraštva, ki prihaja iz človeškega srca. V tistem trenutku, ko je človek-rokodelca v bajni preteklosti iz zavisti ubil na polju svojega brata, je iz človekarokodelca postal človek-vojak in uničevalec. Sovraštvo, porojeno iz lastnega zavistnega srca je iz brata-tekmeča naredilo brata-zločinca.

Vojna je torej bistveno različna od navadne življenjske borbe ali tekme. Borba je kulturno ustvarjalna, vojna uničevalna; borba je tekma človeka z naravo, da jo poplemeniti in dvigne, vojna pa je sovraštvo človeka proti človeku z geslom: pod menoj boš, živ ali mrtev; borba ima za cilj življenje, vojna smrt; borba prihaja na človeka kot zgodovinska nujnost od zunaj, vojna pa iz sovražne zavisti njegovega lastnega srca. Zato se v borbi razodeva človekov življenjski dejavni nemir, v vojni pa ga prevzema smrtonosni nemir sovraštva. V borbi je človek rokodelca, v vojni vojak. V rokodelcu je nemir končnega bitja, ki je prisiljeno iz trenutka v trenutek vedno znova tvegati, ki pa je prav v tem stvariteljskem tveganju srečno; človek-vojak pa čuti v sebi nemir razdejanja, ki ga dela nesrečnega, v njem je nemir izgnanca iz raja.

Vojna potemtakem ni nobena vrednota, kaj šele absolutna, ki bi bila vir in podlaga vsega življenja in napredka. Ker torej vojna ni dobrina, marveč nesreča, zato ne moremo biti brezpogojni zagovorniki vojne ali belicisti; ker je vojna nesreča za človeštvo, zato smo

in moramo biti načelni pacifisti ali zagovorniki miru. Za nas je vsak napadalec, to je krivec vojne, zločinec. Napadalna ali ofenzivna vojna je vedno krivična in zato zločinska.

Prav tako pa seveda ne moremo biti absolutni zagovorniki miru ali pacifisti. To bi bilo možno le, ako bi bila vojna absolutno zlo. To pa nikakor ni! Absolutno zlo bi bila vojna le takrat, ako bi tudi človekovo življenje in dela vnanje gmotne kulture, ki jih vojna uničuje, bile absolutne vrednote. To pa seveda na noben način niso. Pri vojnem ali nasilnem uničevanju človeškega življenja namreč nismo postavljeni pred odločitev: ali umreti ali živeti, marveč le ali umreti takoj ali nekoliko pozneje, ali na strašen ali manj strašen način.¹³ Isto moramo reči o človekovih kulturnih ustvaritvah: tudi ako jih vojna ne pokonča, slej ko prej so zapisane smrti, da ne govorimo o zanimivem zakonu ritmičnega valovanja v razvoju človeške kulture, kjer stvariteljski dobi sledi vedno doba zastoja ne glede na vojno. Ker torej vojna ni najhujše zlo, zato je naravno, da so na svetu stvari, ki so mnogo strašnejše nego je vojna. Med taka strašna zla spada uničevanje neminljivih vrednot, katerih nosilec je človek, n. pr. človekova osebna svoboda in pravice. Ako so naravne pravice in svoboda poedinca ali naroda v nevarnosti, tedaj jih je treba braniti tudi za ceno vojne in prelivanja krvi. To se pravi: ako sta postavljeni na tehtnico dve vrednoti, na eni strani udobnost in lagodna brezskrbnost življenja, na drugi pa osebna svoboda, pravice in dostojanstvo, je treba življenjsko lagodnost žrtvovati za svobodo, pa magari, da pri tem izgubimo življenje samo. Velja: ako nismo zmožni živeti človeka vredno svobodno življenje bodisi kot poedinci ali kot narod, ako bi kljub vsemu modernemu govorjenju o kulturi morali pasti v suženjstvo in barbarstvo, potem je naša najsvetejša dolžnost, da se upremo, pa magari da nas vse do zadnjega pokoljejo. Bolje je častno umreti in s tem proslaviti zmagó duha nad gmoto, kakor pa k tlom obrnjen živeti človeka nevredno pasje življenje. Do pičice resnične so pesnikove besede: »Manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svitlim soncem sužni dnovi.« Tu stoji namreč na eni strani hedonska vrednota, na drugi pa osebna; na eni strani je ideal sebičnega telesnega ugodja in uživanja ne glede na vprašanje, ali pri tem živimo tudi človeka vredno življenje ali ne, na drugi pa ideal človekovega osebno-svobodnega dostojanstva, ko se dam rajši ubiti, kakor da bi prodal samega sebe. Z drugimi besedami: na eni strani gre za absolutni pacifizem, ki hoče mir tudi za ceno najvišjih duhovnih vrednot. To

¹³ »Quid enim culpatur in bellis? An quia moriuntur quandoque morituri, ut domentur in pace victuri? Hoc reprehendere timidorum est, non religiosorum.« (Sv. Avguštin: Contra Faustum, l. XXII. c. 72.)

je ideal utilitaristov in individualistov, v jedru materializem. Na drugi strani pa mu stoji nasproti idealizem, ki mu je vojna sicer tragično zlo, a zlo, v katerem vidi tragično zgodovinsko nujnost, ki pa mu postane celo osebna dolžnost, kadar je treba braniti višje, neminljive duhovne vrednote poedinca ali naroda. Mir bi v takem primeru pomenil res le prikrit odpad in resignacijo na višje vrednote, tak mir je v jedru mehkužnost in gniloba osebnega življenja in morale.

Obrambna ali defenzivna vojna je torej kljub svoji strašnosti vendarle dovoljena, da, v določenem primeru celo zapovedana, je prava dolžnost, ki jo zahteva zvestoba do najvišjih nedotakljivih človeških vrednot.

Obramba v vojni namreč sama na sebi ni naperjena proti človeku kot takemu, marveč le proti človeku-vojaku, ki je uničevalec človeka in njegove kulture. V njem ni sovraštva, niti zavisti, ampak le borba ali tekma s podivjanimi silami narave, ki so prevzele njegovega nasprotnika. V obrambni vojni človek sploh ni vojak, marveč po svojem nagnjenju ostane v jedru pravi človek-rokodelec, kajti njegova obramba ni uničevalna vojna, marveč le borba za ohranitev resničnih vrednot, borba, v kateri pa mu je potrebno orožje, ker je navadno kulturno orodje odpovedalo. Obramba ni vojna v pravem pomenu besede, kakor tudi ni vojna, ako miroljuben poljedelec vzame puško in strelja na roparje ali divje zveri, ki oblegajo njegovo domačijo. Pojem obrambe ali boljše obrambne vojne pa je teoretično mnogo širši nego navadno mislimo. V stanju upravičene defenzive ni le tisti, ki je bil dejansko napaden, marveč tudi tisti, ki ga sovražnik neposredno ogroža in mu preti z dejanskim napadom. Ako je kdo tako ogrožen, je teoretično popolnoma jasno, da ima iz preventivnih razlogov pravico svojega nasprotnika v dejanskem napadu prehiteti, kajti v tem primeru njegov napad ostane dejansko le gola obramba. Napadalno vojno vodi namreč le tisti, ki je pravi krivec ali povzročitelj voljne; krivec ali povzročitelj vojne pa ni le tisti, ki drugega kar neposredno s fizično silo napade, marveč nedvomno tudi tisti, ki drugega tako ogroža in mu neposredno preti z dejanskim uničevalnim napadom, da je bil ta moralno prisiljen prijeti za orožje. Morda bi nam nudilo tu dobro osvetlitev človekovo razmerje do divjih zveri. V džungli človeka divje zveri nenehno ogrožajo, so v razmerju do njega v stalnem napadalnem stanju, tudi če ga trenutno ne napadajo. Ako se torej človek poda na lov na divje zveri z namenom, da preventivno ščiti svoje življenje, kdo bo imenoval to napadalno »vojno«? Pač pa je prava napadalna »vojna«, ako gre človek na lov na zajce, ki mu nikoli ne ogrožajo življenja. Isto velja v še večji meri glede na preventivno vojno med ljudmi, kjer edino moremo govoriti o vojni v strogem pomenu besede.

Povsem drugačno je seveda vprašanje: kdaj je država res tako ogrožena, da ima pravico do preventivne obrambe; to vprašanje, ki pa je izven okvira našega razglabljanja, je skoraj nerešljivo, kajti tudi krivičen napadalec si domišlja, da je bil ogrožen v svojih pravicah in da je bil za to upravičen poseči po preventivni obrambi.¹⁴

Videli smo, da se vprašanje vojne končno skrči na vprašanje o vrednosti človeške osebe. Skrajnim kolektivistom poedina oseba in njene pravice ne pomenijo nič, država pa vse, zato je vojna, v kateri se morajo poedinci žrtvovati za procvit države, vedno dobra stvar.

Skrajnim individualistom, ki v svoji meščanski miselnosti vidijo ideal življenja v mehkužni udobnosti poedinca, njegove družine in stanu, pa je vojna enako absolutno zlo, ki se mu je treba izogniti za vsako ceno. Mi pa smo postavili v središče kot merilo za upravičenost vojne ne državo, tudi ne poedinca, marveč človekovo osebo, ki najde svojo uresničitev sicer vedno v poedincu, v kateri pa so vključene nadindividualne duhovne vrednote svobode in dostojanstva vrednote, ki so last naroda, države in vsega človeštva. Zato nam vojna, ki je usmerjena k ubijanju človeka-osebe, ni nobena vrednota, njen krivec je zločinec pred vso zgodovino. Nam pomeni vojna tragično zlo v zgodovini, ki pa nikoli ni tako strašno, da ga človek ne bi smel dopustiti, ako gre za neizogibno obrambo višjih vrednot. Naše stališče torej ni ne kolektivistično ne individualistično, marveč je osebno ali personalistično v najčistejšem smislu besede.

Vojna, tragično zlo v človeški zgodovini, je torej osredotočena okrog človeške osebe. V njej je prečudna dialektika ali borbeno protislovje človeških teženj. Namesto da bi človek-mislec rastel vedno bolj v človeka-modreca v pravem pomenu besede, ki bogati in plemenituje svojo osebo in želi isto tudi drugim, pa se v svojem nagonu po delu in ustvarjanju vedno bolj razvija v človeka-rokodelca, ki si osvaja zemljo in ki se v delu svojih rok vedno bolj oddaljuje samemu sebi, svojemu osebnemu bistvu. V proizvodih, ki jih je ustvaril s svojim duhom in delom svojih rok, je povnanjil in popredmetil samega sebe. Vsako človeško delo je nekako izraz človeškega duha samega. Čim več dela, čim bolj se množijo predmeti človekove materialne kulture ali civilizacije, tem bolj izginja za njimi podoba in vrednost človeške osebe same. V svojih delih, v vnanji kulturi je človek nekako prerastel samega sebe. To je resnična misel, ki jo je na svoj način izrazil že K. Marx o človeškem delu. Človek stoji pred velikanskim strojem, ki si ga je zgradil sam in navil, sedaj pa vidi v njem višje bitje, malika, ki mu žrtvuje

¹⁴ Vprašanje moralne upravičenosti vojne prepustimo moralistom; tu hočemo določiti le teoretično mejo in pojem obrambne vojne v nasprotju do napadalne.

sebe in svoje otroke. Sedaj ta stroj grozi, da bo v svojem divjem zagonu zmlél celo svojega lastnega tvorca; človek ga skuša ustaviti, a zaman.

Zaradi tega pa se v istem človeku vzbuja odpor proti temu popredmetenju svojega lastnega bistva. Proti človeku-rokodelcu in ustvarjalcu civilizacije se uporno dvíga človek-vojak z uničevalnim nagonom. Čim bolj je človek obrnjen navzven k ustvarjanju materialne kulture, tem bolj se istočasno vzbuja v njem odpor, ki gre za uničenjem civilizacije. Človek-ustvarjalec je skozi vso zgodovino v vedni borbi in tekmi s človekom-uničevalcem. Človek-uničevalec s cinično kretnjo stoji v nepreklicni vojni napovedi človeku-ustvarjalcu. V prirodnem stanju se ta vojna kaže kot prvinsko osebno sovraštvo in zavist, ki ne pozna nobenih pretvez in olupševalnih krink: to je vojna barbarskih vpadov, ropov in pustošenja; to je doba Atilove šibe božje, uničujočega turškega kopita in surovega vandalizma, ki prosto izživlja svoje sadistične strasti klanja in uničevanja. Tu je človek človeku res dobesedno volk.

Mnogo hujša je moderna, navidez bolj človečanska vojna, v kateri osebno sovraštvo popolnoma izgíne, kjer sovražnik ni več inimicus, marveč hostis = tujec, nekdo, ki ga ne poznam in ga zato tudi sovražiti ne morem, ki pa mi je z vsem, kar je in ima, na poti, ki ga je treba odstraniti. Tu je človek popolnoma popredmeten, skupina ljudi, narod, država, so le predmet, ki ga je treba s fizično silo uničiti, odstraniti, da dobim jaz, da dobi moj narod in država — ki sem ji tudi jaz le koristno orodje, goli predmet — dovolj življenjskega prostora, hrane in surovin. Od tod ta docela neosebni, navidez čudovito človečanski in poplemeniten značaj moderne vojne. V resnici pa je vse to le krinka, za katero se skriva skrajno poživinjena človeška narava, kjer so siloma zatrta vsa človečanska osebna čustva, kjer človek uničuje z mrkim pogledom svojega brata, ki mu nikoli ni žalega storil. Tu je človek muha, ki jo kolješ v masah in zastrupljaš kakor nadležno golazen. Vojak ne sme poznati ne domotožja, ne sočutja, ne kesanja nad uničevanjem, ne žalovanja za padlimi, vse to je le znamenje slabiča. Vojak mora ostati čista bestia cupidissima = krvoločna zver, ki ne pozna osebne nega sovraštva, pa vendar napoveduje smrt vsej svoji okolici; zatreti mora v sebi vse, kar je svojsko človeškega, da dobi potem za to nečloveško početje odlikovanje in časti.

Kjer vojak ostane misleč in čuteč človek s srcem in dušo, ki trpi in sočustvuje in ima domotožje, tam so vojno izgubili. Žalujejo matere in dekleta, žalujejo sinovi in hčere, a vojak v istem telesu ne sme žalovati. Žaluje in v srcu trpi samo človek-mislec, človek-

modrec. Zato — vemo — inter arma silent musae, med rožljanjem orožja utihne umetnost in znanost. Vojno stanje pomeni agonijo, smrtni boj za duhovno kulturo.

A zopet, baš v vojnem času, ko pada v prah vsa navidezna veličina popredmetene materialne kulture, spozna človek bolj ko kdaj poprej resnično vrednost in veličino duhovne kulture. Ako smo namreč spoznali v popredmetenju človekove osebnosti, v tem čezmernem drvenju za človeško oblastjo nad zemljo, glavni vzrok, ki izzove v človeku odpor z gonom po uničevanju, potem je jasno, da je edino uspešno pacifistično delo sredi tega sveta gojitev duhovne, notranje srčne kulture. Homo sapiens, ne homo faber, mora biti končni cilj našega osebnega, vzgojnega in splošno kulturnega udejstvovanja. Človek-modrec, ki ne gre v povnanjenje in popredmetenje, ki ga ne vleče uničevanje izzivajoč pohlep po tej zemlji in njenih minljivih vrednotah, človek-umno bitje, ki raste v sebi in iz sebe v vednem nemiru borbe z demonsko silo narave v sebi in izven sebe.

Nikoli svetovno-zgodovinske in občeveljavne pomembnosti duhovne kulture tako živo ne občutimo kakor takrat, kadar okrog nas besni vihar vojne, ki vse izume človeškega duha sprevrača v ognjeno prokletstvo. Vse, kar je človek s tako vnemo položil v vnanjo kulturo, se ruši v prah, ki pokopava pod seboj gore mrličev. Ves jok, vse v prsih zadušene kletvice in molitve so le obsodba naše materialne laži-civilizacije in krik človeka-modreca po duhovni, resnično osrečujoči kulturi. Edino ta nas more zopet dvigniti in nam vrniti trajni mir. Ideal miru se sicer v okviru človeške zgodovine ne bo dal nikoli uresničiti, kakor se ideal napredka znanosti, umetnosti in morale ne da. A kakor tam ne klonemo, marveč vidimo ne glede na različnost svetovnega nazora prav v tem prizadevanju vso veličino človekovo, tako nam mora biti tudi stremljenje in delo za mir na zemlji ena izmed najvzvišenejših nalog in stremljenj, ob katerem šele dobiva človeško življenje svoj smisel in dostojanstvo, ki ga dviga nad nerazumno naravo.

Morda bo tudi sedaj ob tej vojni vendarle zopet prišlo do stremjenja, da bo vsaj takrat človek šel vase in videl v vsakem človeku in narodu naravnost nedotakljivo sakrosanktno človeško veličino, ko ga bo zgodovina vsega do kosti razdejanega, v obraz spačenega in v krvi poteptanega postavila pred svetovno pozornico kot osramočen sad naše laži-omike, rekoč: Ecce homo, glej, to je človek!

Ali predstavlja korporativizem samostojno rešitev družabno-gospodarskega vprašanja — mimo liberalizma in socializma?

(Vprašanje ob petdesetletnici Leonove okrožnice »Rerum novarum« in ob desetletnici Pijeve »Quadragesimo anno«.)

Dr. Ciril Žebot.

Letos poteče petdeset let, kar je bila poslana v svet okrožnica Leona XIII. »Rerum novarum« kot znanilka »nove socialne filozofije«, kakor je ob štiridesetletnici v uvodu v svojo okrožnico »o obnovi socialnega reda po evangeljskih načelih« označil vsebino Leonove okrožnice Pij XI.

Petdeset let »Rerum novarum« — deset let »Quadragesimo anno«. Izredna jubilejna prilika torej za odgovor na važno vprašanje, ki ga postavlja naslov. Korporativizem je namreč načelo okrožnic za »preosnovno ustanov«, torej načelo za izbor naravnega sredstva za »obnovo socialnega reda po evangeljskih načelih« poleg nadnaravnega sredstva »preroda nravi«.¹

Pručevanje korporativizma in vsega, kar je z njim v zvezi, je za nas torej dolžnost, pa bodisi da gre za obče znanstvene namene ali pa za praktične domače obnovitvene skrbi.

Iz tega velikega vidika hočemo razpravljati o vprašanju, ki ga izraža naslov razprave.²

* * *

O sodobnih³ narodnih⁴ gospodarstvih je vrsta pridobitnih, denarno-kreditnih in razdelitvenih (»socialnih«) okolnosti, ki neposredno zanimajo

¹ Nam Slovencem pa je v zdravo smer korporativizma svetoval tudi naš vodnik v narodno svobodo in naš največji državnik † dr. Anton Korošec v enem izmed sedemnajstih vodil, ki jih je v pregnanstvu na Hvaru izročil slovenskim akademikom. (Glej »Straža v viharju«, dne 17. decembra 1940.)

² Zadnje čase so se pojavili pri nas — izven samih liberalnih in marksističnih vrst — proti doslej običajnemu razumevanju korporativizma kot zamisli o reformi družbeno-gospodarskega življenja dve popolnoma nasprotni si tezi, ki pa jima je skupno pretiravanje s površnim posploševanjem. Čuli smo glas »naj se stanovsko preuredi vsa človeška družba« (prof. E. Tomec v »Mi mladi borci« 1940, št. 6), češ »da zahtevajo organizacijske in akcijske potrebe stanovsko reformo vsega življenja, javnega in zasebnega« (RKA 1940, št. 6, str. 409). Na drugi strani pa je doživela smer, ki jo predstavlja profesor E. Kocbek antikorporativistično metamorfozo in se je neki J. Stanovnik povzpел celo do trditve, da je »korporativizem zelo huda mistifikacija, ki jo je uporabil kapitalizem« (Dejanje, november 1940, str. 356). — Pričujoča razprava ni bila pisana pod vtisom nobenega izmed omenjenih posploševanj. Ker pa hoče biti poizkus zaokroženega prikaza korporativne družbeno-gospodarske ureditve, utegne doprinesti k osvetlitvi znova osporjenega predmeta.

³ Mislimo na več ali manj splošno doseženo stopnjo tehničnega razvoja, družbene delitve gospodarskega dela, skupinsko-organizatorskih vezi med gospodarskimi edinicami itd. — t. j. ono sedanjostopnjo zapadnega gospodarskega razvoja, ki jo Perroux (Capitalisme et communauté de travail, Paris 1938) imenuje »kapitalizem velikih enot«.

⁴ O »narodnem« gospodarstvu kot konkretni družbeno-gospodarski celoti govorimo zato, ker nacionalni pravni red in oblast (kot izraza nacionalne suverenosti), pa še vrsta drugih vezi (skupna tradicija, sorodne šege, isto nacionalno čustvovanje itd.) vežejo gospodarsko življenje določenega nacionalnega ozemlja in njegovega prebivalstva v zaokroženo gospodarsko celoto.

tudi javno oblast kot poklicano skrbnico »obče blaginje«. Vendar že brez posebnega znanstvenega dognanja kar instinktivno čutimo, da iz tega naslova država kot družbena oblast še ni ob sebi upravičena vreči svojo birokratično roko na vso širino gospodarskega življenja, zadušiti sleherno zasebno gospodarsko pobudo ter končno iz politične skrbi za narodno celoto preiti v družbeno »ljudorejo«. To bi namreč bilo v nasprotju že s samim naravnim redom stvari v človeški družbi, kakor nam je zavest o njem prirojena; bi pa poleg tega še iz družbenega gospodarstva izločilo smotrnost, kakor to kaže primer sovjetskega gospodarstva.⁵

Mislimo, da bi načelno bilo mogoče tako-le razmejiti:

I.

Predvsem je treba najprej potegniti trdno mejo med javnim finančnim gospodarstvom in narodnim gospodarstvom.

Javno finančno gospodarstvo je namenjeno preskrbovanju gmotnih sredstev za zadostitev skupnih potreb⁶ narodno-politične celote oz. njenih kolektivnih sestavin (občin, okrajev, pokrajin, javnih ustanov, korporacij itd.). Zaradi gospodarske nedonosnosti (v pravem neposrednem gmotnem smislu) večine javno oskrbovanih družbenih panog (n. pr. narodna obramba, splošno šolstvo, občna uprava, javna pota itd.) se morajo izdatki, ki jih ima s tem oskrbovanjem javno finančno gospodarstvo konec koncev kriti iz zanesljivih davčnih virov, torej iz donosov narodnega (pridobitnega) gospodarstva. Javni (z ozirom na posojilojemalca) kredit more samo posredovati primernejšo časovno porazdelitev davčnega kritja. Vprav zaradi gospodarske nedonosnosti večine javno-finančnih namemb je stroga

⁵ Za to trditev se sklicujem na rezultate svojega dela o sovjetskem državno-načrtnem gospodarstvu, ki je napovedano kot samostojna knjiga.

⁶ »Skupnih« v tem smislu, da gre pri zadoščevanju tem »potrebam« res za »kolektivni konsum« v pravem pomenu besede, t. j. za življenjsko ugodnost, potekajočo iz naprave ali kar celega sistema naprav, ki na splošno enako koristijo vsemu prebivalstvu okoliša, oz. vsem članom neke skupnosti, ki so ji naprave te vrste namenjene (n. pr. zavest javne varnosti, potekajoča iz kokretnega obrambnega sistema dežele; uživanje ugodnosti, ki jih nudijo javne poti, javne vode itd.) in ki jih je zato primernejše — (včasih celo edino mogoče) — zadovoljevati skupno kot pa poedinsko ali zasebno-skupinsko.

Pripomniti je pri tem, da se vzporedno z razvojem splošne civilizacije okrožje »javnih naprav« in ustrežajočega »kolektivnega konsuma« razširja na dobrine oz. ugodnosti, ki so se nekdanj zasebno oskrbovale (n. pr. razmah javnih vrtov, javnih igrišč in podobno).

V kategorijo »kolektivnega konsuma« in torej »javnih naprav« je šteti predvsem tudi skrb za vse one ugodnosti in zanje potrebne naprave, ki ostvarjajo »splošne pogoje gospodarskega življenja«. Kaj vse spada v določeni razdobji med te »splošne pogoje« in kaj ne, to je prav tako odvisno od razvojne stopnje civilizacije, posebno tehnične, kakor smo to poudarili glede vseh naprav, služočih »kolektivnemu konsumu«. Ako n. pr. elektrifikacija pred dvajsetimi leti še ni spadala v vrsto »splošnih pogojev gospodarskega življenja«, bi danes to skorajda mogli trditi.

Kakor ni mogoče predvideti konkretnih meja, ob katerih se bo naraščajoči krog »javnih naprav« in »kolektivnega konsuma« zaključil, je pa vendar na dlani, da se okrožje »kolektivnega konsuma« brez škode za same kolektivne interese načelno ne more raztegniti preko meja resničnega enakostno-splošnega interesa. Če vsi neobhodno potrebujemo n. pr. javna pota našega okoliša in če se domala vsi radi sprehajamo po lepem javnem parku, pa temu n. pr. že ni več tako, ko gre recimo za poletno kopanje v bazenu. Zato tudi v javnih kopalščih — vstopnina in kopalna »pristojbina«. Morda je vprav primer s parkom in kopalščem zelo tipičen za razlikovanje med resničnim in samo navideznim »kolektivnim konsumom«.

ločitev med javnim finančnim (pokritvenim) in narodnim (pridobitnim) gospodarstvom tako zelo važna. Vsaka zmešnjava v tem osnovnem razlikovanju bi zameglila pojme produktivnosti in rentabilnosti, brez česar ne more izhajati nobeno gospodarstvo in noben gospodarski red. Če namreč hočem financirati, moram prej nekaj imeti. In če nočem obstoječih sredstev prej ali slej izčrpati, jih moram plodono uporabljati tako, da se bodo oplojena z delom vsaj obnavljala. Če pa hočem poleg tega od njih tudi sam živeti ali celo še gmotno napredovati, moram obstoječa sredstva tako uporabljati, da bodo poleg lastnega obnavljanja s svojimi rezultati ostvarjala še neki plus. To pa se ravno pravi produktivno in rentabilno gospodariti.

Brez samostojne, od javnega finančnega (pokritvenega) gospodarstva načelno ločene narodno-gospodarske (produktivne) celote, zgrajene na rentabilitetnem načelu, tudi javno finančno gospodarstvo ne bi imelo v i r o v, iz katerih bi za trajno moglo črpati svoja sredstva. Torej je samostojno, na rentabilitetnem načelu zgrajeno narodno gospodarstvo obenem tudi pogoj javnega finančnega gospodarstva.⁷

II.

Glede narodnega (pridobitnega) gospodarstva samega pa bi mogli postaviti naslednja načela:

1. One panoge pridobitne (produktivne) gospodarske dejavnosti, ki jim že po naravi stvari gre bolj⁸ monopolni položaj (n. pr. železniške naprave, letalski promet, rudarska proizvodnja, edinstvena težka industrija, viri in prenosne naprave za električno silo, silosi itd.⁹), bi mogle brez škode za svojo donosnost in gospodarsko smotrnost preiti v skupne javne roke.¹⁰ Seveda ob pogoju, da bi njih gospodarska uprava bila ločena od splošne javne uprave in javnega finančnega gospodarstva oz. računovodstva, v okviru samostojnih na trgovsko podlago postavljenih podjetij, ki morajo sama sebi zadostovati, t. j. ne uživajo davčnega jamstva za svoje ev. izgube.

Dejstvo, da morajo te panoge delovati sredi tržnega gospodarstva, nadalje tudi za te panoge obstoječa nujnost tržnega nabavljanja surovin in ostalih obratovalnih sredstev jamči tudi tem sicer javnim panogam oz. podjetjem možnost smotrnega gospodarjenja.¹¹

⁷ Ne pomeni pa načelnega zamenjavanja javno-finančnega in narodnega gospodarstva delno javno-finančno sodelovanje pri narodno-gospodarskem razmahu. To sodelovanje more namreč imeti tudi le ta namen, da posredno (po ovinku davčnih bremen) na račun že rentabilnih panog oblast pomaga ostvariti nove oz. utrditi že delujoče produktivne panoge, ki so v kvalificirano ugotovljenih perspektivah narodne bodočnosti koristne, pa bi mogli šele sčasoma po daljši dobi postati samostojno rentabilne. Toda že iz povedanega sledi, da bi moralo v takih primerih »praktične konfuzije« med javnim in zasebnim, finančnim in narodnim, pokritvenim in pridobitnim gospodarstvom, — ko ne gre za nedvomne primere »kolektivnega konsuma« oz. za ostvarjanje »splošnih pogojev gospodarskega življenja« —, biti podano jamstvo resnične bodoče rentabilnosti (gospodarske samozmožnosti) tako izvršenih investicij (n. pr. melioracijske investicije).

⁸ »Bolj«, — ker popolnega monopola sploh ni. Za vsako stvar in vsako ugodnost se najde boljše ali slabše, trajno ali zasilno nadomestilo.

⁹ V kolikor ne gre za panoge, ki bi na dani stopnji družbenega razvoja spdale celo že v vrsto »splošnih pogojev gospodarskega življenja«.

¹⁰ V tem smislu bo treba razumeti tudi vodilo dr. Korošca: »Ne izogibajmo se potrebnih socializacij!« (Glej »Straža v viharju«, l. c.)

¹¹ Dobro pravi Gosar: »Prav posebno je treba tudi upoštevati, da je edino zanesljivo merilo za gospodarnost javnih podjetij konkurenca zasebnih podjetij iste

2. Na področju »razdeljevanja dohodkov« bo bližnja bodočnost javno oblast¹² pozvala, da odločno pokrene neposredno javno-pravno družbeno rešitev vprašanja družinske mezde (n. pr. v obliki družinskih doklad iz skladov, upravljanih po tehniki socialnega zavarovanja), kakor je to država v znatni meri že storila glede nekaterih drugih važnih potreb (bolezensko, nezgodno, brezposelno, starostno socialno zavarovanje) človeškega življenja, ki jih je primerneje družbeno zadovoljevati kot pa poedinsko, in kakor je to država deloma storila glede vprašanja uzakonitve najnižjih mezd.

3. Glede drugih odsekov in panog družbeno-gospodarskega življenja pa bi iz vidika gospodarske smotrnosti bilo vsekakor zaželeno, da ostanejo načelno prepuščeni in zavarovani zasebni pobudi in dejavnosti, brez katerih ni jamstva za gospodarsko smotrnost, kakor to tako prepričevalno dokazuje sovjetska gospodarska stvarnost.

4. Vendar kažejo izkustva povojnih let, da zasebna pobuda in svobodna dejavnost, prepuščeni sami sebi, nista kos družbenim gospodarskim težavam, ki spremljajo sodobni bolj ali manj razviti¹³ kapitalizem velikih enot. Proizvajalni oz. sploh pridobitni činitelji in pripomočki (kapitali, kredit in delo vseh vrst) namreč niso več tako poljubno interno (narodno) ali pa celo mednarodno prožni in gibčni,¹⁴ kakor to zahteva klasični gospodarski nauk kot predpostavko za zadovoljivo delovanje liberalnega družbenega gospodarstva. Od tod v povojni dobi splošna težnja po gospodarsko-interesnem z druževanju, da bi se na ta način »z združenimi močmi« zoperstavili nevarnostim, ki prihajajo iz nesoglasja med novo gospodarsko strukturo in prvotnim liberalnim gospodarskim načelom. Skupinsko-interesno združevanje brez skupne splošno-gospodarske zasnove in brez občekoristnih namenov pa ima seveda za neizbežno posledico gospodarsko samovoljo in deloma samodržstvo monopolnih oz. po monopolu stremečih skupin, z njima pa gospodarsko neizvestnost in socialno krivičnost. Klasični gospodarski zakon o (neorganizirani množični) ponudbi in (neorganiziranem množičnem) povpraševanju, ki je s svojim bolj ali manj splošnim delovanjem omogočal znanstveno preučevanje in z njim znanstveno kontrolo gospodarskega življenja, je v

ali vsaj sorodne (mi bi rekli tudi komplementarne oz. dopolnilne, op. pis.) stroke. Brez tega je količakaj zanesljiva sodba uspešnosti in koristnosti javnih podjetij obče nemogoča.« (Gosar, Gospodarstvo po načrtu, njegove naloge in problemi, Ljubljana, 1938, str. 40.)

¹² Sicer pa velja na splošno, da so posegi javne oblasti lažje izvedljivi, pa tudi manj nevarni gospodarski smotrenosti na razdelitvenem področju, kakor posegi na proizvodjalnem oz. sploh pridobitnem področju (morda leži prav v tem ena izmed glavnih razlik med nemško in sovjetsko gospodarsko stvarnostjo). Podoba je, da se bodo morali svoboda in partikularistični interesi iz tega področja v bodočnosti vedno bolj umikati. Gospodarska veda v tej smeri ne more imeti prigorov, ako bodo oblastveni činitelji, ki bodo vedno bolj, kakor se zdi, obvladovali to področje, omogočili, da se bo mogel v razdelitvenem postopku poleg političnega vidika socialne pravičnosti učinkovito souveljaviti kot činitelj razdelitvenega ključa temeljni gospodarski vidik delovne produktivnosti. Potem bo namreč tudi na razdelitvenem področju gospodarska smotrnost bolj zavarovana, kakor pa je na splošno v poznem liberalnem kapitalizmu velikih enot, kjer prevladuje vidik skupinske moči oz. premoči, ne pa kakš »gospodarski« zakoni.

¹³ Pri nas kakor sicer sploh v jugovzhodni pretežno agrarni Evropi pač manj razvit kot n. pr. v zapadni Evropi.

¹⁴ Zaradi razvite tehnizacije gospodarskih obratov, specializacije gospodarskih naprav in opravil, ojačenega narodnostnega čustvovanja, gospodarskega nacionalizma (avtarkije) itd.

novodobni gospodarski stvarnosti v veliki meri izpodrinjen po zakonu skupinske premoči, ki zaradi gospodarske neizmerljivosti konkretne »premoči« in nepredvidljivosti njenih posledic zelo otežkoča ali celo onemogoča smotrno narodno gospodarjenje in z njim znanstveno preučevalno nadzorstvo nad potekom družbenega gospodarskega življenja.

Klasični liberalni gospodarski nauk je predpostavljal, da nobena gospodarska edinica (bodisi pridobitna ali potrošna) ni družbeno tako razsežna ali gospodarsko toliko močna, da bi mogla pomembno vplivati na sestavo celokupne družbene ponudbe in povpraševanja določene vrste. Danes pa smo sredi družbene stvarnosti, v kateri se gospodarsko borijo, tekmujejo, pogajajo itd. veliki interesni bloki (karteli, sindikati, zadrudne skupnosti itd.), ki težijo za monopolnim ali vsaj monopolu podobnim položajem v svojih panogah oz. odsekih.

Povsem naravno je, da javna oblast ni mogla ostati nasproti tem združevalnim pojavom oz. njihovim narodno-gospodarskim in socialnim posledicam brezbrizna. Poseganje javne oblasti v gospodarsko stvarnost kapitalizma velikih enot se da razlagati ne le iz narodno-gospodarskega vidika (vidik smotrne družbene pridobivanja), temveč prav tako iz socialnih ozirov (ozir zaposlitve vseh razpoložljivih delovnih moči in ozir pravičnega razdeljevanja). Tudi na razdelitvenem področju je namreč zakon skupinske premoči izpodrinil liberalno domnevo množične spontanosti in razpršenosti, s tem na široko odprl vrata razdelitveni samovoljnosti in z njo resnični socialni krivičnosti.¹⁵

Mogli bi naštetati celo vrsto ukrepov, ki so tako zelo značilni za intervencionistično (oblastveno-vposegovalno) gospodarsko prakso povojnih let.¹⁶ Sistematično poseganje v narodno gospodarsko življenje (v

¹⁵ V trenutku, ko je postalo popolnoma jasno, da je na tako imenovanem »razdelitvenem« področju (t. j. v postopku formiranja dohodkov) prevladal zakon skupinske premoči nad utvaro klasične razpršenosti in samogibnosti, — v tem trenutku je razdelitveni postopek padel iz višin »iznad dobrega in slabega« na raven, kjer se ne ugotavlja »tako je, ker drugače biti ne more«, temveč se sodi, da je »dobro ali slabo«, »pravično ali krivično«. Konkretni dohodki namreč od tega trenutka dalje niso več moralno neupoštevni rezultat samogibnega zakona družbene mehanike, ki nikogar ne favorizira, ker ostvarja socialne situacije iz objektivnih družbenih danosti trenutka, — temveč postanejo moralno in politično upošteven rezultat zavestnih skupinskih akcij po zakonu enostavne premoči. V tej luči je splošno teženje po »socialni pravičnosti«, ki označuje domala vse sodobne družbeno-gospodarske reformne težnje, popolnoma razumljivo in v kolikor je iz družbene stvarnosti recimo razvidna v razdelitvenem postopku konkretna in konstantna premoč skupin določene vrste (skupin, ki so bodisi lastniki ali upravniki različnih vrst kapitalov — naravnih, tehničnih, denarnih in finančnih), — tudi iz moralnega in političnega vidika opravičeno.

¹⁶ Prof. Laufenburger iz Strassbourga je v svojem delu o gospodarskem intervencionizmu povojne države, ki je edinstveno delo te vrste in po praviči zasluži, da ga imenujemo »klasično« (H. Laufenburger, L'intervention de l'État en matière économique, Paris 1939), vse vrste in skupine intervencionističnih ukrepov zbral v tri glavne oddelke: Intervencija v zvezi s tradicionalnimi državnimi opravili (javno podjetje v prevozu, javni red v prevozu itd.); država in gospodarska valovanja (trgovinski ukrepi proti posledicam nadprodukcije, produkcijski ukrepi, ukrepi, zadevajoči kupno moč zasebnih dohodkov, ukrepi, zadevajoči denar in kredit itd.); posegi države v gospodarsko strukturo (država kot podjetnik, prisilna združenja, vposeganje v zasebno premoženje in zasebne dohodke itd.). Bolj v poljudni, a zelo duhoviti obliki je nanizal vse tipične intervencionistične ukrepe F. Machlup v svoji knjigi »Guide à travers les panacées économiques«, Paris 1938.

kolikor je še ostalo v sklopu zasebnih podjetij in tržne izmenjave) pa stopa v ospredje šele zadnja leta. V tej zvezi se govori o uravnavanem (dirigiranem) družbenem gospodarstvu (za razliko od omenjenega nesistematičnega intervencionizma). »Uravnavano gospodarstvo je celokupnost državnega poseganja v gospodarsko življenje z nameno, da bi javna oblast s pomočjo zainteresiranih zasebnikov (korporativni način uravnavanja¹⁷ op. pis.) ali brez te pomoči (birokratski način uravnavanja — op. pis.) popravljala samogibno delovanje kapitalizma (in preprečevala zlorabe na račun narodne skupnosti od strani zasebno organiziranih sestavin kapitalizma velikih enot — op. pis.), — ne da bi hotela vpeljati socializem. Zasebno podjetje, lastnina, mehanizem cen, razdeljevanje dohodkov: mezd, dobičkov, obresti — vse to je ohranjeno. Toda javna oblast ne verjame v samogibno prilagojevanje proizvodnje (oz. pridobivanja sploh — op. pis.) potrošnji. Javna oblast vposega, da bi to prilagojevanje pospešila in ga napravila manj nepopolno.

Uravnavano gospodarstvo se bistveno označuje kot neka celokupnost, ki ni niti atomistični liberalni kapitalizem, niti socializem. Torej vmesni in sestavni režim, kar pa ni isto kot prehodni režim.«¹⁸

Na prvi pogled je jasno, da ima korporativni način gospodarskega uravnavanja prednosti pred birokratskim načinom: koristna gospodarskopolična poraba zasebne pobude, cenenost uravnavalnih stroškov itd. V eni ali drugi obliki se zato mnogo (morda celo večina) kompetentnih teoretikov in praktikov v tej dilemi izjavlja za bolj ali manj korporativno

¹⁷ O korporativizmu je mnogo naučne in teoretične literature. Navajamo le nekaj virov: M. B. Ajam, *La doctrine corporative*, Paris 1937; G. Guy-Grand, M. Déat, F. Perroux, G. Morin, L. Rosenstock-Franck, M. B. Ajam, A. Joffre, *Le corporatisme*, Paris 1938; M. Fanno, *Introduzione agli studi della teoria economica del corporativismo*, Padova 1936; M. Manóilescu, *Le siècle du corporatisme*, Paris 1934; G. de Michelis, *La corporation dans le monde*, Paris 1935; F. Perroux, *Capitalisme et communauté de travail*, Paris 1938; G. Pirou, *Essais sur le corporatisme*, Paris 1938; O. Salazar, *Une révolution dans la paix*, Paris 1939; *Travaux du Congrès des économistes de langue française, La corporation devant la doctrine et devant les faits*, Paris 1936; *Compte rendu de la Semaine Sociale d'Angers, L'organisation corporative*, Gabalda 1936; G. la Volpe, *Ricerche di dinamica economica corporativa*, Padova 1938; Messner, *Die Berufständische Ordnung*, Wien 1936; A. Orel, *Die wahre Ständeordnung*, Wien 1934; W. Schwer, *Stand und Ständeordnung im Weltbild des Mittelalters*, Paderborn 1934; Saleron, *Le régime corporatif pour l'agriculture*, Paris, 1938; J. Aleksič, *Stanovska država*, Maribor 1934; C. Žebot, *Korporativno narodno gospodarstvo*, Celje 1939; M. H. Lenormand, *Manuel pratique du corporatisme*, Paris 1938; V. Autores, *Vers la corporation agricole*, Paris 1934; V. Autores, *Korporative Wirtschaftstheorie*, Jena 1938; F. Weiss, *Wie bauen wir den Ständestaat?*, Graz 1933; A. Fanfani, *Il significato del corporativismo*, Como 1937; G. Arias, *Corso di economia politica corporativa*, Roma 1937; V. autores, *Problemi fondamentali dello Stato corporativo*, Milano 1935; V. Autores, *Economia corporativa*, Milano 1935; J. Ščetinec, *Korporativno uredjenje države*, Zagreb 1935; E. Boehler, *Korporative Wirtschaft*, Zürich-Leipzig 1935; F. Vito, *I fondamenti dell'economia politica corporativa*, Ferrara 1937; R. Vigorelli, *Lo statuto bancario fascista*, Milano 1936; P. Virion, *La banque et le régime corporatif*, Paris 1938, itd. itd.; H. Ley, *L'artisanat, entité corporatif*, Paris 1939; P. Sacerdoti, *Le corporatisme et le régime de la production et du travail en Italie*, Paris 1939; L. R. Franck, *Les étapes de l'économie fasciste italienne*, Paris 1939, itd.

¹⁸ Perroux, op. cit. str. 298.

smer gospodarskega uravnavanja.¹⁹ Uvidevajo namreč potrebo po neki urejeni narodno-gospodarski organizaciji, ki naj prevzame vzporejevalno in urejevalno vlogo, ki jo v neurejenem kapitalizmu velikih enot po svoje vrše navzkrižne skupinsko-interesne tvorbe (karteli, sindikati itd.) ter birokratični državni uradi (razne direkcije in pod.). Tako pojmovani korporativizem naj bi skrbel za organizirano (v nasprotju s spontanim izza zlate dobe klasičnega liberalizma) družbeno gospodarsko ravnovesje (v nasprotju s kroničnim neravnovesjem v neurejenem skupinskem kapitalizmu velikih enot) ter za pravične odnose v organiziranem razdelitvenem²⁰ postopku. Je torej v interesu narodno-gospodarskega ravnovesja in v interesu razdeljevalne pravičnosti, da dobi gospodarsko življenje svoj zaokroženi javno-pravni statut:²¹

a) Dopolnjuječe se (komplementarne) gospodarske panoge²² naj bi v smislu takega statuta bile v rednih in obveznih kolektivnih odnosih po ustrezajočih korporacijah oz. primernih korporativnih organih.

Tako bi bil podan osnovni oblikovni (organizacijski) pogoj za korporativni, t. j. iz neposrednih gospodarskih činiteljev organizirani način narodno gospodarskega uravnavanja.

Korporacije oz. poedini korporativni organi pa bi seveda mogli imeti širše ali ožje narodno-gospodarske uravnavalne pristojnosti. Mogli bi se omejiti n. pr. samo na izdelavo, popraviljanje, dopolnjevanje »kodeksa lojalne konkurence« in nadzorstvo nad vestnim izpolnjevanjem njegovih določb, kakor so to deloma prakticirali v Ameriki²³ ali kakor na splošno

¹⁹ Poleg izrecnih korporativistov deloma tudi pripadniki nekaterih značilnih sodobnih gospodarskih smeri:

»Neo-socializma« (prim. Marquet, Déat, Néo-socialisme, Paris 1933).

»Institucionalizma« (v Ameriki; prim. Piroux, Les nouveaux courants de la théorie économique aux États Unis, Vol. I., II., III., IV., Paris 1938; T. Homan, Pensée économique contemporaine des anglo-américains, Paris 1933; Commons, Institutional Economics, New York 1934; Atkins, Economic Behavior an Institutional Approach, New York 1931; F. Vito, L'essenza dell'economia corporativa, v »Economia corporativa«, Milano 1935).

»Neo-liberalizma«, o katerem glej str. 107.

²⁰ Glej točko 1. obnovitvenih punktacij angleških predstavnikov vseh krščanskih cerkva na koncu razprave.

²¹ Konkretno organizacijske oblike in pravna izgradnja zaželenega statuta so odvisni od gospodarske strukture in stopnje gospodarskega razvoja določenega naroda oz. dežele. Na tem mestu ne bomo prestopili okvira splošne korporativne teorije.

²² Na vprašanje, katere panoge se »dopolnjujejo«, v splošni teoriji družbenega gospodarstva ni mogoče dovoljno odgovoriti. Praktično uporabljiv odgovor na to važno vprašanje korporativne reforme je mogoče le na osnovi podrobne znanstvene analize gospodarske strukture in menjalnih odnosov določenega narodnega gospodarstva. Za primer »dopolnjujočih se« gospodarskih panog, ki bi mogle tvoriti osnovo za skupno korporacijo, navajamo »žitno skupino«: kmetijsko pridelovanje žita, mlinarska industrija, industrija testenin, pekarstvo, slaščičarstvo ter ustrezajoča veletrgovina in trgovina z žitaricami, mlevskimi in močnatimi izdelki.

²³ Tkzv. »eksperiment Roosevelt« (NEW DEAL) iz leta 1933, obstoječ v glavnem iz treh skupin dalekosežnih gospodarsko-reformnih ukrepov (deloma konjunktorno-političnega deloma strukturno-političnega značaja):

a) Ustanovitev »Reconstruction Finance Corporation« (RFC) z namenom, da bi rešila bančno-kreditni sistem;

b) »Agricultural Adjustment Act« (AAA), ki je omejeval setveno površino in vseboval ukrepe glede olajšanja problema zadolžitve farmerjev;

c) »National Industrial Recovery Act« (NIRA ali NRA), katerega namen je bil, da bi potom tako imenovanih »kodeksov lojalne konkurence« dosegli prilagoditev proizvodnje povpraševanju in pa dvig mezd. Ta slednji »Act« je bil

predvideva neoliberalizem.²⁴ V razliki od tako pojmovanega »minimalnega« korporativizma pa bi mogle korporacije in drugi korporativni organi imeti n. pr. nalogo, da izvedejo vse, kar je potrebno za uresničenje gospodarskega sestava v smislu znane teorije o dvostranskem monopolu, t. j. da bi vse glavne dopolnjujoče se menjalne postavke določenega narodnega gospodarstva bile v organiziranih ravnotežnih menjalnih odnosih (enoten monopolni blok povpraševanja proti enotnemu monopolnemu bloku ponudbe). To bi bil primer »maksimalnega« korporativizma, kakor ga je avtor v zelo grobih obrisih skušal naslikati v zaključku svojega dela o korporativizmu. Med tema dvema skrajnima točkama osnovnega korporativizma je seveda še cela vrsta konkretnih možnosti in kombinacij.

Brez ozira na to, za katero izmed možnih enačic korporativizma bi v danem primeru šlo, moremo na splošno o narodno-gospodarskem pomenu korporacij in njihovih organov (torej glede osnovnega korporativizma) reči tole: do neke mere bi vršile korporacije in korporativni organi v pogledu na družbeno (narodno) gospodarstvo to, kar je v nekdanjem razpršenem liberalnem gospodarstvu (kamor je iz dane stopnje tehničnega in družbenega razvoja povratek enostavno nemogoč) delal samogibni množični trg, delajo v skupinsko povezanem in intervencionističnem kapitalizmu velikih enot navzkrižni interesni bloki in brezciljna državna birokracija, v podržavljenem načrtnem gospodarstvu pa samovoljna državnega načrtnega središča. Korporacije bi namreč vsaka na svojem področju družile in organizirale poedine pridobitne enote v namenu čim zadovoljivejšega narodnogospodarskega in socialnega ravnovesja, ki se zaradi izpremenjenih razmer samogibno več ne ostvarja, kot smo videli.

Ne le veliko zgodovinsko izkustvo z nekdanjimi korporacijami, ki so se izrodile v izoliranih vase zaprtih korporacijskih partikularizmih, temveč tudi izkušnje sedanosti, so soglasne v tem, da si novodobnih korporacij in

ojačen še z Rooseveltovo osebno akcijo pri poedinih industrijskih podjetjih, naj dotlej, dokler se definitivno ne sporazumejo med seboj, s svojim delavstvom in s komplementarnimi skupinami, podpišejo provizorni sporazum, imenovan »Blanked Code«.

Prim. za »eksperiment Roosevelt«: A. Piéttre, *La politique du pouvoir d'achat devant le faits*, Paris 1938; A. S. J. Baster, *Le crépuscule du capitalisme américain*, Paris 1939; *Travaux du Congrès des Économistes de langue française 1935, La réforme économique aux États Unis*, Paris 1935, in dr.

²⁴ Z »neoliberalizmom« se označujejo sicer v podrobnostih različne težnje nekaterih vidnejših evropskih (L. v. Mises, F. A. Hayek, Machlup, L. R. Robbins, L. Rougier in dr.) in ameriških (W. Lippman) znanstvenikov, ki pa so pričele dobivati tudi že organizirane oblike sodelovanja v »središču za preučevanje liberalizma«. Temeljni deli za spoznanje neoliberalnih teženj sta knjigi W. Lippmana, *The Good Society* (izšla tudi v francoskem prevodu: *La cité libre*, Paris 1938) in L. Rougier, *Les mystiques économiques*, Paris 1938; glej tudi G. Pirou, *Néo-Libéralisme, Néo-Corporatisme, Néo-Socialisme*, Paris 1939.

Jedro neoliberalnih teženj je izraženo v teh-le mislih: »To, kar imenujem konstruktivni liberalizem, tega ni mogoče identificirati z manchestersko teorijo »pustite... pustite...«. Tak liberalizem uniči samega sebe, ker konča po igri konkurence in naravne selekcije v monopolnem gospodarstvu, ki odgovarja plutokratskemu režimu. Konstruktivni liberalizem (t. j. neoliberalizem, op. pis.) terja tak pravni red, da bo svobodna tekma vedno ocvuvana (L. Rougier, op. cit. str. 34). Neka druga primera naj bi nazorno predočila bistvo, v katerem se razhajata stari in novi liberalizem: stari liberalizem je podoben prometnemu vrvežu na križišču, kjer ne bi veljali nobeni cestni predpisi in kjer ne bi bilo nobenega stražnika, ki bi urejal promet; svoboda se mora izroditi v kaos. Novi liberalizem pa hoče svobodo očuvati pred izroditvijo v kaos: zato si prostovoljno postavi obvezni »cestni kodeks«, t. j. družbeno gospodarski pravni red in organizacijo. Na tej točki se neoliberalizem približa korporativizmu.

njihovih organov ni mogoče zamisliti brez prisotnosti neposrednih zastopnikov občne oblasti v njihovi sredi. Ako bodo predstavniki gospodarskega življenja ustreznih panog (podjetniki, tehniki, delavci) vnašali v korporacijo oz. njene organe strokovno kompetenco in uravnavalnih vprašanih ustrežajoče panoge oz. gospodarske skupine in uveljavljali interese svojih skupin, bo pa neposredni zastopnik občne oblasti v korporaciji oz. njenih organih združeval navzkrižne interese, vnašal v uravnavalno delo neposredne narodne vidike in branil interese tako imenovanih »čistih« potrošnikov (t. j. širokih plasti delavcev in nameščencev, ki razen svojega dela ne posedujejo drugih pridobitnih činiteljev in ki so zato navezani na dohodke od svojega dela).²⁵

Korporacije torej niso nikaki kolektivni lastniki proizvodjalnih oz. sploh pridobitnih sredstev ustrežajoče panoge, niti kolektivni javni podjetniki, temveč so le organi za narodno gospodarsko uravnavanje.²⁶ Ker je torej navzlic korporacijam v vseh gospodarskih

²⁵ Imetniki teh dohodkov so »čisti« potrošniki predvsem zato, ker mezdni prejemki redno ne segajo daleč preko mej potrošnih potreb, t. j. niso dovzetni za večjo pridobitno (kapitalsko) uporabo.

²⁶ Korporativizem torej ne polaga obnovitvenih upov v načelni lastninski kolektivizem, kakor je to storil socializem oz. komunizem. Zasebna lastnina ima pač svoje korenine v človekovi osebnostni naravi, pa nepretrgano rdečo nit v zgodovini: je torej naravna v pravem pomenu besede.

Pa tudi iz vidika samega družbenega gospodarstva je slej ko prej dokazana stvar, da bi ostalo sodobno družbeno gospodarstvo, ako bi ga organizirali na osnovah lastninskega kolektivizma, brez merila smotrnosti svojega gospodarskega dogajanja. (O tem obširno v avtorjevi napovedani knjigi o sovjetskem gospodarstvu.)

Iz političnega vidika je pripomniti, da je v avtoritarni državi s kolektivizirano lastnino (drugačna kot strogo avtoritarna taka država ne more biti) samodržstvo konkretnega oblastvenega središča raztegnjeno tudi na samo gmo tno-eksistenčno plat osebnostnega in družbenega življenja.

Iz navedenih treh razlogov se korporativizem odkrito naslanja na načelo zasebne lastnine in to v obeh njenih funkcijah: »gospodarski« (pravica zasebnega pridobitnega razpolaganja s predmeti lastnine — zasebno podjetništvo) in »socialni« (pravica do dohodkov iz naslova produktivne lastnine).

In vendar prinaša korporativizem zelo bistveno reformo lastninskega reda: korporativizem kot družbeno-gospodarski pravni red in kot javnopravna družbeno-gospodarska organizacija razveljavlja rimskopravno pojmovanje in prakticiranje zasebne lastnine kot neomejene absolutne pravice (»ius utendi, fruendi, abutendi...«). V korporativnem družbeno-gospodarskem ustroju je namreč že omenjena »gospodarska« funkcija zasebne lastnine konkretno omejena z dejstvom včlenitve vsakega podjetja v ustrežajočo korporacijo in s celokupnostjo iz tega razmerja izhajajočih korporativnih vezanosti zasebne pridobitne dejavnosti. »Socialna« funkcija zasebne lastnine pa je učinkovito omejena po sistemu korporativnega razdelitvenega postopka: obvezno kolektivno sporazumevanje na osnovi zajamčene pogodbene ravnopravnosti — ev, predložitev spora delovnemu sodišču — trdna objektivna sodila za sodno opredelitev mezdnih dohodkov. Ker so poleg mezd tudi obresti in blagovne cene predmet dvostranskega korporativnega družbeno-gospodarskega uravnavanja, je pač jasno, da je pojem »kapitalizma« zaradi korporativizma izgubil svoje na videz imanentno socialno-izkoriščevalno svojstvo in je od tega pojma ostalo znanstveno dognано vsebino le še to, kar je neminljiva pridobitev človeškega napredka: gospodarsko proizvajanje in pridobivanje sploh s pomočjo narave, dela in kapitala v vseh njegovih oblikah.

Vse drugo glede razmerja med kapitalizmom in korporativizmom, predvsem tudi cenena trditev J. Stanovnika, da je korporativizem enostavna »mistifikacija kapitalizma«, — so pripovedke. »Privatna lastnina (namreč) ni nujno slaba... ima tako funkcijo, kakršno ji daje gospodarski red«, ugotavlja sam J. Stanovnik (Dejanje l. c.).

»Delovna skupnost (korporativizem) je (torej) sorazmerno neodvisna od nacionalizacij (podržavljenja podjetniške funkcije). Predpostavlja, da po-

panogah razen v onih, o katerih smo govorili uvodoma, ohranjeno pluralistično podjetniško načelo, so z njim vred ohranjeni tudi vsi bistveni pogoji za gospodarsko uveljavljanje zasebne pobude. S tem pa je do ožje ali širše meje²⁷ ohranjeno v proizvodnem oz. sploh pridobitnem in menjalnem postopku tudi tekmovalno načelo, brez katerega ni pravega gospodarskega računa in torej ne možnosti zanesljivega smotrnega gospodarjenja.

Ako torej korporacijski red v narodnem gospodarstvu ohranja nedotaknjene vse dobre strani svobodnega gospodarskega načela, pa na drugi strani vključenje vseh poedinih podjetij določene panoge oz. skupine v ustrezajočo korporacijo, iz tega razmerja potekajoča korporativna vezanost poedinih podjetij, dalje organizacijska vzporeditev vseh korporacij v narodno-gospodarsko celoto — ostvarjajo vse pogoje, ki so potrebni, da se iz sodobnega družbenega gospodarstva izločijo glavne slabe posledice kapitalizma velikih enot.²⁸

Ne torej načelna likvidacija zasebne proizvodne oz. sploh pridobitne lastnine. Ne načelna odprava zasebnega podjetništva in z njim poleg drugih negativnih posledic tudi likvidacija zasebne gospodarske pobude, ki je v gospodarskem življenju po do sedaj dobljenih praktičnih izkustvih in teoretičnemu poznanju ni mogoče z ničemer nadomestiti. Oboje naj ostane in naj bo deležno zanesljivega državnega varstva. Ena sama sprememba je potrebna: zgraditi je treba most med zasebnim gospodarskim podjetjem in narodnim gospodarstvom ter med slednjim in državno oz. narodno skupnostjo. Doslej je bil po zlomu družbeno-gospodarskega avtomatizma ta most zasilno skupaj znešen iz skupinsko-interesnih tvorb in birokratskih intervencij. Novi most naj tvori samoupravna korporativna organizacija (poedine korporacije, drugi korporativni organi in narodni korporacijski svet) pod primernim nadzorstvom občje oblasti.

b) Narodni korporacijski (ali »gospodarski«, ali kakor koli ga že kdo želi imenovati) svet bi mogel s pomočjo posebnega znanstveno-tehničnega raziskovalnega središča skrbeti za sestavo in dopolnjevanje splošnega narodno-gospodarskega inventarja (seznam razpoložljivih in za gospodarsko izkoriščanje dosegljivih naravnih virov in sil, tehničnih kapitalov in metod njih uporabljanja ter strokovne razporeditve narodnih delovnih moči).²⁹ Na znanstveno zgrajeni osnovi

udarek ni na obstoju. važnosti in razsežnosti javnega oz. socializiranega odseka (lastninski kolektivizem), temveč na nadzorstvu in uravnavanju vsega gospodarstva« (Perroux, op. cit., str. 307).

²⁷ Pač z ozirom na to, ali gre za korporativizem, ki je bliže »minimalni« ali pa »maksimalni« zasnovi. Prim. na str. 4.

²⁸ Prevladovanje zakona skupinske premoči v gospodarskih razmerjih; splošna družbeno-gospodarska neizvestnost kot tipična posledica prve značilnosti; nemoč napram pojavom masovne tehnološke (v zvezi s tehničnim razvojem gospodarskega pridobivanja) in ciklične (v zvezi z razsežnim nihanjem cen v razdobju konjunktornega cikla) brezposelnosti.

²⁹ Tak tehnični »možganski trust« bi imel posebno važno nalogo v narodnih gospodarstvih, ki so šele na začetku razvoja od prvostopnih pretežno kmetijskih gospodarstev v višja sestavna (kompleksna) narodna gospodarstva z razvitimi oz. razvijajočimi se predelovalnimi panogami. Taka še nerazvita narodna gospodarstva, ki so na razpotju iz ekstenzivnega kmetijskega obdelovanja v intenzivno industrijsko predelovanje, so namreč še prav posebno izpostavljena na milost in nemilost sodobnega »kapitalizma velikih enot«, ker so v nevarnosti, da zabredejo v popolno kapitalsko odvisnost in so zaenkrat prisiljena k delovnemu izsiljevanju. Zato je razvojna smotrnost takim narodnim gospodarstvom še

takega dinamičnega (razvojnega) inventarja narodne gospodarske moči (potenciala) bi mogel narodni korporacijski svet izdelovati smernice za idealen narodno-gospodarski investicijski in produkcijski program (in ne okorni »načrt« sovjetskega sloga, ki bi hotel poleg investicijskih in produkcijskih smernic v celoti nadomestiti tudi ves menjalni mehanizem in s tem izločiti silnice, od katerih je odvisna smotrnost gospodarskega postopka), katerega izvrševalne dimenzije in modalitete bi pa določal trg, v kolikor ne bi šlo za javno-gospodarsko ostvarjanje pravih »splošnih pogojev gospodarskega življenja«.

V okviru takega inventarja in smernic bi mogle nato poedine korporacije izdelovati podrobnejše investicijske in produkcijske smernice za poedine panoge.

V kolikor poedine investicije ne bi bile zasebno-podjetniško izvedljive zaradi daljšega razdobja začetne nerentabilnosti in zaradi pretežke amortizacijske in obrestne službe, bi se take investicije mogle korporacijsko, medkorporacijsko ali z neposredno javno-finančno pomočjo vendarle izvesti, ako bi bila zanje izražena kvalificirana želja. Da se preprečijo investicije, ki bi bile iz širokega narodnega vidika malo koristne ali pa s splošnim narodno-gospodarskim razvojem neskladne, naj bi morda bile vse investicije glede usmeritve, obsega in časa podvržene predhodnemu oblastvenemu odobrenju, izdanemu na podlagi kvalificiranega mnenja ustrežajoče korporacije oz. narodnega korporacijskega sveta.

c) Delovni odnosi bi se mogli na osnovi splošno obveznih zakonskih določil o delovnih pogojih (glede delovnega časa, zaščite in zavarovanja delavcev, najnižjih mezd, družinskih doklad) prožno urejati po poedinih panogah, upoštevajoč dinamiko gospodarskega in splošnega družbenega razvoja, po poti obveznih kolektivnih sporazumevanj med pristojnimi delodajniškimi in delojemniškimi predstavništvi.³⁰ Kadar koli po tej nepo-

prav posebej potrebna. Močni so razlogi, ki govorijo, da bosta narava in delo mogla začetkom a v marsičem nadomestiti to, kar bi sicer učinkoviteje opravili tehnični kapitali. Manjkajoča tehnična oprema se namreč brez škode za osnovno gospodarsko samostojnost ne da montirati čez noč.

Kar se posebej tiče teh »začetniških« narodnih gospodarstev, bo pri njih marsikatera panoga, ki v razvitih narodnih gospodarstvih nima nobenega izrednega značaja, morda spadala v skupino »splošnih pogojev gospodarskega življenja« (tako n. pr. težka industrija sploh).

³⁰ Korporativizem nikakor ne zahteva enotnega javnopravnega sindikata, ne na delojemniški in ne na delodajniški strani. Kdor bi to trdil, ne izhaja iz znanstveno dognanih gospodarsko-teoretičnih argumentov, temveč iz določene politične doktrine. Za izvrševanje korporativnih nalog na pridobitnem kakor na razdelitvenem področju zadostuje, da je v prvem primeru podano enotno javnopravno predstavništvo v pošte v prihajajočih dopolnjujočih se pridobitnih panog, v drugem primeru pa enotno paritarno javnopravno predstavništvo ustrežajočih delodajnikov in delojemnikov. Za gospodarsko teorijo korporativizma ni merodajno, po kakem konstitutivnem načelu se poedina korporativna predstavništva sestavijo. Vendar sledi tudi iz same gospodarsko-teoretične logike, da bodo korporativna predstavništva v toliko bolj določno mogla vršiti svojo uravnavalno funkcijo, v kolikor bolj bodo zares izražala interese panog oz. skupnosti, ki naj jih v ustrežajočih korporativnih organih predstavljajo. Iz tega razloga se zdi, da je iz gospodarsko-teoretičnega vidika korporativizma še najbolj priporočljiva korporativna formula francoskih socialnih tednov: »Svoboden sindikat v organizirani profesiji«. Jasno pa je, da ne more biti sindikalne svobode za sindikate, ki so po svoji ideologiji bistveno usmerjeni proti korporativni zasnovi družbeno-gospodarske ureditve (marksistični, anarhistični in sploh načelno razredno-bojno usmerjeni sindikati).

sredni poti do sporazuma ne bi prišlo, bi se moral delovni spor predložiti delovnemu sodišču. Razsojanje delovnega sodišča bi se seveda moralo opirati na zanesljive obratne in narodno-gospodarske informacije. Zakonito naj bi se določila trdna sodila za sodno opredelitev konkretne vrste mezde.³¹

Tako bi bilo istočasno preskrbljeno za miren razvoj meddružbenih odnosov in bili bi podani vsi pravni pogoji za večjo družbeno pravičnost, kakor pa smo je vajeni v neurejenem kapitalizmu velikih enot. Primernejše razdeljevanje dohodkov pa bi ob pogoju sorazmerno ustaljenih cen jamčilo tudi intenzivnejšo in enakomernejšo potrošnjo ter tako s svoje strani doprineslo k uravnovešanju narodnega gospodarstva.³²

d) Velika skupna vprašanja gospodarske in socialne politike naj pristojnemu državnemu vodstvu pomaga reševati narodni korporacijski oz. gospodarski svet.

e) Glede mednarodnih gospodarskih odnosov je na splošno mogoče pripomniti tole:

Povratka v čisti teoretični trgovski liberalizem v mednarodnih gospodarskih odnosih si, kakor to ugotavlja Perroux,³³ enostavno ni mogoče predpostavljati. Kakor narodna gospodarstva, tako je namreč tudi »mednarodno gospodarstvo« utrpele strukturne spremembe, ki jih pač ni mogoče poljubno popraviti.

Vendar je vrsta tehtnih razlogov, ki dajo misliti (in upati), da se svet ne bo razvil v smeri popolne avtarkije poedinih narodnih gospodarstev oz. njihovih skupin na »velikih gospodarskih prostorih«. Skoraj za vse dežele in predele bo namreč nabavljanje določenih surovin in užitnih dobrin stalna življenjska potreba.

Smer kaže h kompleksnim (sestavnim) in ne avtarkičnim narodnim gospodarstvom.³⁴ Mednarodna izmenjava bi ob tem pogoju bila značilna predvsem po dveh svojih potezah:

³¹ Zakonodajalec, ki bi postavljajl taka sodila, bi moral predvsem upoštevati naslednja gospodarska razmerja: proizvodjalni stroški — prodajne cene — nove investicije; mezde — obča draginja; različna produktivnost različnih vrst dela; stanje brezposelnosti.

³² Tukaj mislimo tudi na tisto, kar je resničnega in gospodarsko vzdržnega v tako imenovani »teoriji kupne moči« (prim. H. G. Moulton, *Hausse des salaires ou baisse des prix?*, Paris 1938; A. Piettre, *La politique du pouvoir d'achat devant les faits*, Paris 1938). Bistvo te teorije je namreč v tem, da bi pravičnejše porazdeljevanje narodnega dohodka zaradi povečanja kupne moči kategorije »čistih potrošnikov« povečalo produkcijo in tako oživljalo ves gospodarski mehanizem. V svoji pretirani enostranski formulaciji in aplikaciji je ta teza zmotna, kar zgovorno izpričuje primer ponesrečenih rezultatov gospodarske politike francoske »ljudske fronte«. Zrno resnice pa (večji dohodki »čistih« potrošnikov — večja produkcija in promet s potrošnimi dobrinami), ki je na dnu te teze, bi prišlo do pravega izraza v gospodarskem življenju ravno v korporativnem narodno-gospodarskem ustroju.

³³ Op. cit. str. 228.

³⁴ Razliko med (resnično) »avtarkičnim« in »kompleksnim« (na videz »avtarkičnim«) narodnim gospodarstvom bi mogli tako-le označiti:

a) »Avtarkično« narodno gospodarstvo v pravem pomenu besede bi pomenilo izolirano, vase zaprto, sebi samemu zadoščujoče narodno gospodarstvo brez gospodarskih odnosov z drugimi narodnimi gospodarstvi. V tem smislu je po sili razmer bila »avtarkična« v prvem razdobju svojega razvoja sovjetska država. Sicer pa v dvajsetem stoletju v tem smislu »avtarkičnih« držav ni in bi si jih tudi bilo težko zamisliti.

b) Pod pojmom »kompleksnega« (sestavnega) narodnega gospodarstva pa si predstavljamo narodno gospodarstvo, v okviru katerega so kolikor toliko

1. Vršila bi se med narodnimi gospodarstvi, ki bi bila manj različna drugo od drugega. Predmeti izmenjave ne bi bili več tako bistveni za osnovne človeške potrebe, ker si bo vsak narod prizadeval, da si najbolj bistvene dobrine oskrbi v okviru lastnega narodnega gospodarstva, če so le podani naravni pogoji za to.

2. Mednarodna izmenjava se bo vršila med narodnimi gospodarstvi, v katerih bodo vedno bolj prevladovale »trdne sestavine« (specializirani pridobitni činitelji, organizirane panoge in interesenti). Prilagojevanje blagovnih cen, mezd, obresti se ne bo več vršilo samogibno. Brez ozira na konec in posledice sedanje vojne je zaradi tega zelo verjetno, da stopamo v daljše razdobje mednarodne tekme oz. izmenjave med gospodarsko sistematično organiziranimi narodi.

Ali bo to razdobje gospodarsko zadovoljilo, to bo odvisno v prvi vrsti od dveh okolnosti:

1. Ali bo mogoče zagotoviti ustaljene denarne pogoje v notranjem in mednarodnem plačilnem ter kreditnem prometu.

2. Ali bo po tej vojni prišlo do omiljenja protekcionizma.

Brez korporativno zgrajene organizacije proizvodnje in pridobivanja sploh si je eno kakor drugo težko zamisliti. Vprav na področju mednarodne izmenjave se vidi, da pomeni korporativizem v svojem bistvu načelo urejenosti v neizvestnosti narodne in mednarodne gospodarske stvarnosti sodobnega neprožnega skupinskega kapitalizma in empirično intervencionističnega kapitalizma velikih enot. Korporativizem namreč smiselno razmeji panoge in skupine panog, jih javno-pravno organizira in ustaljeno uredi gospodarske odnose med njimi. Vprav te urejenosti pa je v prvi vrsti potrebna mednarodna gospodarska izmenjava.

*

Gospodarska veda more govoriti le zelo splošen jezik. Odloča se samo v toliko, kolikor to nedvomno sledi iz spoznanih premis družbene gospodarske strukture in menjalnih odnosov ter tendenc njih razvoja.

Zadnjo besedo ima seveda politika. Ona namreč izbira državno-pravna načela in ustavne obrazce. Končno pa je stvar pravnikov, da dajo od gospodarske vede nakazanemu in od politike zasnovanemu javno-pravnemu statutu narodnega gospodarstva potrebno pravno obliko.

Poleg pospravljanja in popraviljanja vojnih ruševin bo to ena izmed prvih nalog evropske elite po tej vojni.

Izhod iz nemoči družbenega liberalizma nasproti skupinsko-interesnim izrodkom kapitalizma velikih enot ter istočasno obvarovanje pred pretečo

---

ravnovesno zastopane razne gospodarske panoge od rudninskega izkopavanja in kmetijskega obdelovanja do bolj ali manj razvitega industrijskega predelovanja razpoložljivih surovin in do bolj ali manj razvitega prevoznega omrežja. Prototip takega »kompleksnega« narodnega gospodarstva je bila prejšnja Francija. V razliki od nje pa n. pr. Nemčija in Velika Britanija (brez imperialnih sestavin) nista bili gospodarsko »kompleksni«, temveč »enostranski« (Nemčija — tip »industrijske« države; Velika Britanija — tip »trgovske« države).

Danes opažamo splošno tendenco v smeri »kompleksnih« narodnih gospodarstev, slišijo se gesla o »popolni izrabi vseh domačih razpoložljivih naravnih sil, tehničnih možnosti in delovnih moči«. To pa iz več razlogov gospodarske in negospodarske narave (težnja po razbremenitvi prenaseljenega podeželja; upanje na splošen dvig življenjske ravni; želje po zagotovitvi glavnih gospodarskih dobrin v domačem okviru itd.).

zbirokratizacijo družbenega gospodarskega življenja vidimo namreč edino le v primerni privedbi korporativnega načela.³⁵ Vsak narod pa naj si izoblikuje tak korporativni statut narodnega gospodarstva, kakor bo to ustrezalo spoznani strukturi in menjalni fizionomiji njegovega narodnega gospodarstva.³⁶

*

Na v naslovu postavljeno vprašanje moremo torej pritrdilno odgovoriti.

Dolžnosti do naroda.

Dr. J. Janžekovič.

Izvajanja »Ob odločilni uri« niso bila nikakršna znanstvena razprava. Njihov namen je bolj prepričati in navdušiti kakor dokazati. Toda nekatera mesta v odstavku »Katoliški Slovenec« s takó težkimi besedami posegajo v področje vesti, da bo morda komu ustrezno, če si jih natančneje pogledamo.

Premislimo najprej trditev: Odpad od naroda (narodno izdajstvo) je smrten greh. Kaj je narod, kaj je odpad od naroda, kaj je smrten greh?

Kaj je narod? Če si ob tem vprašanju natakneмо učenjaške načelnike in se spustimo v razglabljanja, ali so Amerikanci narod, ali so Švicarji narod, ali so Cigani narod, tedaj ne vem, če bomo kmalu prišli do srečnega konca. Toda tisti, ki na vsak način hoče dognati, kdaj zvečer preneha dan in se začne noč, naj medtem nikař ne pozabi, da je opoldne gotovo dan in opolnoči gotovo noč. Morda o kakem živem bitju ni mogoče reči, ali je žival ali rastlina, toda vol je gotovo žival in lipa je gotovo rastlina. Za naš namen ni potrebno, da

³⁵ Ne vidimo, po kaki drugi poti bi bilo mogoče uveljaviti v gospodarskem življenju po tej vojni znana štiri obnovitvena načela, ki so jih skupno formulirali najvišji predstavniki krščanskih cerkva v Angliji kot »mirovni program krščanstva«:

1. Treba je odstraniti preveliko neenakost v razdelitvi lastnine in bogastva.

2. Vsak otrok, brez razlike na svoje krvno poreklo kakor tudi brez ozira na njegovo družabno pripadnost, mora dobiti enake možnosti za izobrazbo in za razvoj svojih sposobnosti.

3. Družino, ki je socialna enota, je treba vsestransko kot takšno zaščititi.

4. Človeku je treba vrniti spoznanje, da je vsakdanje delo, ki ga opravlja, stvar božjega poklica in božje volje.

5. Bogastva, ki jih skriva zemlja, naj postanejo spet dar božji, ki je namenjen za vse človeštvo enako, ozirajoč se pri tem na sedaj živeči, kakor tudi na bodoče človeške rodove.

Angleški poglavarji krščanskih cerkva izjavljajo, da naj bi se gornja načela uveljavila v novem družabnem in gospodarskem redu, ki bo nastopil po sedanjih vojni.

³⁶ Za konkretno vprašanje primernosti in načina vpeljave korporativnega narodno-gospodarskega statuta (t. j. korporativnega tipa dirigitiranega gospodarstva) pri nas (v Jugoslaviji) glej razpravi prof. Bilimovića v »Narodnem blagostanju«, Beograd 1940, 17. in 24. avgusta.

znanstveno rešimo vprašanje, kaj je narod, dovolj nam je, ako na vprašanje: ali sploh kdo s primerno gotovostjo ve, h kateri narodnosti pripada, dobimo pritrdilen odgovor. No, jaz za sebe dobro vem, da sem Slovenec, in marsikdo drugi tudi. Prav tako večina Hrvatov ve, da so Hrvati, večina Nemcev, da so Nemci, lepo število Francozov, da so Francozi. Ali je kdo, ki ne ve, katere narodnosti je? Da, tudi takih je nekaj. Pred kratkim so govorili o katoliškem študentu, ki je sin nemško govorečega Juda in češke matere. Če mu je kdo zastavil tisto usodno vprašanje, ki se je ob njem razbilo njegovo mlado življenje, se je ves zmedel, solze so mu stopile v oči in jecljaje je dejal, da ne ve. Uradno je imel zapisano, da je mešanec. Pa poleg takih in podobnih primerov je vendarle prilično število ljudi, ki točno vedo, katere narodnosti so. O teh govorimo.

Kaj je odpad od naroda? Kdor točno ve, da je član določenega naroda, more od njega odpasti. Kaj se to pravi? Kako bi odpad opredelili? Recimo takole: Od svojega naroda odpade (ga izda), kdor vedoma in prostovoljno, v srcu in v dejanju, kolikor je od njega odvisno, izstopi iz svoje narodne skupnosti ter zavrže vse dolžnosti, ki jih ima do nje. To se navedno zgodi tako, da ga kdo najame in podkupi, da še svoje sonarodnjake vabi k odpadu. Če se komu zdi, da je prav to drugo bistveno za krivdo, naj še to vstavi v opredelbo, po našem ni potrebno. Ako namreč narodno izdajstvo ni samo na sebi slabo, tedaj pač ne bo posebno zlo, če kdo za tako dovoljeno dejanje sprejme nagrado in k odpadu prigovarja še drugim. Opredeljeni odpad je v pravem oziru seveda nekaj čisto drugega kakor mirna in naravna asimilacija. Objasnimo nekatere izraze v opredelbi. Pravi odpad je odpad v srcu. Kdor se samo na zunaj dela, kakor da je odpadel, in se morda vpiše v kakšna narodna društva drugega naroda, v srcu pa ostane zvest in čaka, da »vremena Kranjcem bodo se zjasnila«, ta naj gleda, kako bo svoje ravnanje spravil v sklad z drugimi moralnimi zakoni, narodnega odpada ni zagrešil. Dostavek »in v dejanju« se ne zdi bistven. — Človek ne more povsem izstopiti iz svoje narodne skupnosti. Telesnost, ki so jo v marsičem oblikovali rodovi prednikov, se ne da zamenjati, jezik, vzgoja, mladostni spomini se ne dajo poljubno pozabiti, dobre, ki jih je kdo sprejel od svojega ljudstva, ne morejo postati nestorjene in nesprejete. Narodni odpadnik skuša vse to zabrisati, kolikor pač more. Znano je, da so Judje včasih hoteli zakriti posledice obreze ali Kitajci z operacijo »popraviti« poševne oči. Dolžnosti do naroda, ki jih odpadnik zavrže, izvirajo zlasti iz spoštljivosti, iz ljubezni, iz pravičnosti (ex pietate, ex caritate, ex iustitia).

Kaj je smrten greh, kdo ga stori? Katekizem odgovarja: »Smrtni greh stori, kdor stori kaj zoper božjo voljo v važni stvari, in sicer tako, da greh jasno spozna in popolnoma privoli vanj.« Kaj je važna stvar? To nam povesta, tako pravi moralka, Cerkev in pamet. Tudi naša pamet namreč, ki »je na svoj način deležna božje umnosti, presoja nравnost človeških dejanj in torej velikost greha«. ¹ Kakšna stvar je lahko važna sama na sebi ali zaradi posebnih okoliščin.

Ali je dejstvo, da je človeštvo porazdeljeno v narodnostne družine, posledica naravnega zakona, ki nam kaže božjo voljo? O tem nikdo ne dvomi. Preostane le še glavno vprašanje, ali je narodnostna vrednota takšna, da se ji lahko odpovem, kakor se lahko odpovem bogastvu, ali kakor lahko povsem častno preneham biti državljan ene države in si pridobim državljanstvo drugje. Če ni takšna, da torej ne morem in ne smem odpasti od svojega naroda, ali gre tu zavažno stvar ali ne?

Poglejmo si najprej najjasnejši primer. Mislimo si slovenskega izobraženca, ki je znan kot odločen katoličan, recimo, da je duhovnik in visok cerkveni dostojanstvenik tam nekje med brati v zamejstvu, kjer se bije obupna borba za narodni obstoj. Ali sme tak človek, ker mu osebno tako bolje kaže, morda za skledo polente, javno preskočiti v tabor naših narodnih nasprotnikov? Kakšen madež bi bil to za Cerkev pred svetom, kakšno pohujšanje za verne rojake sedaj in za dolgo bodočnost! Tak primer je po sodbi zdrave pameti tako očividno in tako hudo nenraven, da bi brez pomisleka lahko vstavili v katekizem sledeče vprašanje in odgovor: Ali je narodno odpadništvo greh? Narodno odpadništvo je zaradi posebnih okoliščin lahko smrten greh.

Ali samo zaradi posebnih okoliščin? Kaj pa narodni odpad sam na sebi? Kaj pravi o njem sodba pametnih ljudi? Moj oče, ki so bili skromen kmečki posestnik in ki mi bodo vedno vzor poštenega slovenskega moža, so nam doma s takim ognjem govorili o borbi Slovencev na meji in po zanemčurjenih mestih, da prav nič ne dvomim, da bi me rajši videli mrtvega pred seboj, kakor da bi v šolah postal narodni odpadnik. Narodno odpadništvo je bilo v njihovih očeh tolika podlost, da jo prekaša samo še versko odpadništvo. Prav tako je sodil moj stric, župnik v obmejni fari v Svečini, ki so ga zaradi njegovega narodnega mišljenja tudi vlačili po graških ječah. Tako so sodili učitelji, tako so sodili profesorji v gimnaziji,

---

¹ Haec enim (scil. ratio), cum sit quaedam participatio divinae rationis, de moralitate actuum humanorum iudicat, ideoque de peccatorum gravitate. Ad Tanqueray, Synopsis theologiae moralis et pastoralis II⁷, str. 278.

tako so sodili naši bogoslovni profesorji, vsem na čelu veliki narodnjak dr. Fr. Kovačič, ki so mu redno prišle solze v oči, kadar nam je govoril o našem narodu. Ali ne sodijo tako vsi pametni ljudje?

Biti zvesti sin slovenskega naroda da ni nič važnega? Čemu se je potem za tako malenkost vse življenje boril naš svetniški Slomšek? Čemu sploh ves stoletni boj našega naroda, ki so ga vodili njegovi najboljši sinovi? Čemu ne stopijo tam v zamejstvu, kjer je težko biti Slovenec, naši duhovniki, kolikor jih je še, na prižnice in ne poreko ljudstvu: »Stvar, ki se zanjo borite, je premalenkostna, da bi bila vredna tolikih žrtev. V taki stiski dolžnost do naroda, če je sploh obstojala, ne veže več. Poglejte, vaši sinovi ne dobijo služb, ob vsakem koraku imate sitnosti, gospodarsko vas uničujejo, vse to pa še ni nič v primeri s tem, kar vas žge v srcu. Borba je brezupna, greh bi bilo še nadalje tako strašno mučiti sebe in svoje in nalagati žrtve državi, ki nas mora stražiti, ker nam ne zaupa. Pustimo to svoje slovenstvo, saj to ni tako važno, pa se dajmo priličiti večinskemu narodu.« Zakaj ne store tega? Zakaj ni kjer katoliška duhovščina tako ne govori manjšinskemu narodu? Zato, ker je duhovnik vaje prisluhniti glasu svoje vesti, ta pa nedvomno pravi, da se mora človek za svoj narod, če treba, žrtvovati do konca, do smrti.

Poglejmo si še narodno izdajstvo z druge strani. Narodni odpadnik tako podlo pogazi sveta čustva do rodne matere, do domače grude, do ljudstva, ki ga je s svojimi žrtvami vzredilo, mu dalo jezik, vero in ga opremilo za življenje, da mislečemu človeku ni težko zaključiti, da gre za važno, zelo važno stvar. Tak izdajalec, saj smo jih poznali tam na meji, se pači v tujem jeziku, se hlini, da vas ne razume, če mu govorite v materinščini, zardeva, če pokazete, da veste, kdo in kje so njegovi starši, želi zmagó nasprotnikom svojega naroda, svojemu narodu pa, ki mu je živ očitak, čim skorajšnje narodno smrt. Opustošenje, ki ga zapusti v duši tako izdajalsko dejanje, oskrnitev človeške narave, ki jo povzroči v izdajalcu, zaničevanje, ki ga vzbuja pri vseh dostojnih ljudeh, vse to je mnogo večje in trajnejše kakor, recimo, pri popolni pijanosti, ki jo moralisti po pravici smatrajo — *positis ponendis* — za smrten greh.

Če je pa vse to tako jasno, bo rekel kdo, čemu še razpravljanje? Pokażite nam kakega znanega moralista, ki je to vprašanje obdelal, pa nam je dovolj.

Mislím, da izraža tisti, ki se pri življenjskih vprašanjih zanese samo na knjigo, Bogu, ki nam je dal vest in pamet, veliko nezaupanje. Če bi vsi ljudje tako delali, tedaj bi še vedno imeli eno samo knjigo, tisto, ki jo je po ljudeh dal napisati Bog. Vsaka doba ima svoja vprašanja, ki jih je treba po večnih splošnih načelih vedno znova reševati. In prav narodnostno vprašanje, ali še bolj točno,

prav naše slovensko narodnostno vprašanje je takšno. »N a r o d« je a n a l o g e n p o j e m. Niso vsa ljudstva na enak način narod, tudi mi Slovenci smo bili pred sto petdesetimi leti drugače narod, kakor smo sedaj. Takrat smo bili še Kranjci, Štajerci, Korošci, Primorci, Ilirci, Slovani, prepirali smo se za jezik in pravopis, mnogi so dvomili, da bomo sploh kdaj mogli imeti kakšno svojo kulturo. Kakšne so bile takrat dolžnosti do naroda, o tem ne govorimo. Govorimo le o dolžnostih, ki jih ima vsak Slovenec do svojega naroda danes. Danes beseda »slovenski narod« ne izraža več kakega nedoločene- nega pojma. Danes smo izrazita enota. Kot enota smo se odtrgali od Avstrije, kot enota smo se borili za svoje meje, kot enota smo zaječali, ko so nam raztrgali živo narodovo telo, kot enota skrbimo za svojo kri v zamejstvu, darujemo kulturni in obmejni dinar, se trudimo za gospodarski procvit, ki naj omogoči slehernemu slovenskemu človeku, da se razvije, kot enota nastopamo v razširjeni domovini Jugoslaviji. Tu nočemo biti samo toliko in toliko stotisoč ljudi, ampak hočemo veljati za enega izmed treh narodov, ki so nositelji državne misli. Kot take nas priznava in upošteva država in inozemstvo. Zato danes tisti, ki odpade od slovenskega naroda, pa se pridruži kaki neslovanski »zvezi«, ne zagreši le izdajstva nad svojim narodom, ampak po splošnem prepričanju obenem veleizdajo. Zdi se, da tako sodi tudi državna oblast, pa najsi že smatra za primerno, da to tudi očitno pokaže ali ne.

In koliko žrtev je bilo potrebnih, da se je ta enota ustvarila, da se je izoblikoval naš jezik do zavirljive višine, da smo dobili svoje šolstvo, da je kultura našega ljudstva dosegla evropsko raven, da lahko kjer koli v državi ali izven nje s ponosom povemo: Slovenec sem! Vse te vrednote, ki jih dobi vsak slovenski otrok že v zibelko, so biseri, ki jih je rodilo grenko trpljenje naših prednikov. Marsikdo izmed njih bi lahko potožil s pesnikom, govoreč o domovini:

Školjka na morskem se dnu razbolela je,
v biser je stisnila svojo vso bol —
srce poeta — kaj v tebi se zbralo je?
Srce poeta — od nje si bolnó.

Zato je vsak izmed nas na nešteto načinov dolžnik svojemu narodu. Da, v nekem smislu bi lahko rekli, da se moramo celo za telesno življenje bolj zahvaliti narodu kakor staršem. Veliki narodi trajajo sami po sebi, nas bi pa že davno izrinili z naše zemlje in izbrisali slovensko ime, da se niso naši predniki skozi stoletja tako junaško žrtvovali za svoj rod. In vse to da bi smel danes Slovenec, če mu osebno tako bolje kaže, pogaziti in uskočiti k tujcu, pa si mirno

pometi roke, češ, dobro kupčijo sem napravil, ničesar važnega nisem prekršil. Dokler bo nravni čut upošteval četrto božjo zapoved in smatral značajnost, hvaležnost, ljubezen, pravičnost za čednosti, dotlej tega ne bo dopustil.

Dolžnosti, ki jih ima Slovenec do svojega naroda, bo moral in mogel točno določiti samo slovenski moralist. Toda krivico bi delali velikim katoliškim mislecom drugih narodov, če bi ne ugotovili, da so že zelo zgodaj, ko bi tega še ne pričakovali, podali načela, ki so odločilna za naše vprašanje. Zlasti so obdelali dolžnosti državljana do države. Na tem področju izraz »smrten greh« ni nič redkega. Po Noldinu se človek lahko smrtno pregreši, če samo v srcu zaničuje državnega poglavarja.² Država in njena oblast je od moralistov varno zagrajena. Toda če točneje pogledamo, odkod izvirajo te dolžnosti, se izkaže, da se jih nanaša morda več in težjih na narod kakor na državo. Vendar moralistov ta razlika često ni posebno zanimala, ker so bili večinomoma sami sinovi velikih narodov, ki so se izoblikovali v samostojne države ali so vsaj imeli v državi vodilno vlogo. Narod in država sta jim bila skoraj isto, dolžnosti do države so bile v prid njihovem narodu. Kaj pa mi mali narodi, ki smo včasih samo žoga za velike? Ali k nam lahko pridere vsak podjetnejši pustolovec, sedaj Habsburžan, sedaj turški sultan, sedaj Napoleon, nas podvrže in nam naloži dolžnosti, ki bodo dejanski koristile narodu, ki je slučajno nosilec državne oblasti, tako da bomo imeli v teku zgodovine dolžnosti do vseh mogočih drugih narodov, samo do svojega lastnega nikoli? Nikakor ne zagovarjamo prevratnega načela, da državljan do države, ki ni njegova domovina, nima dolžnosti, ampak pravimo, da jih ima tem bolj do svojega lastnega naroda.

To sledi tudi iz načina, kako moralisti utemeljujejo dolžnosti do države. Nekateri kažejo na zgodovinski razvoj in opozarjajo, kako je bil prvi nosilec oblasti družinski poglavar, pozneje plemenski ali narodni poglavar, končno državni poglavar. Država ni samo urejena družba poedincev, človek ni samo na splošno družabno bitje, ampak narodnostno bitje. Narod je tista naravna družba, ki si je sama ali v zvezi z drugimi narodi ustvarila državno obliko. Državna oblast je za narod nekaj podobnega, kakor so možgani z živčevjem za organizem. Seveda je živčevje najvažnejši organ v telesu in ga je narava najskrbneje zavarovala, toda življenjsko počelo, ki si je izoblikovalo telo in živčevje, je vsekakor še več.

² Hinc subditi cives etiam graviter peccare possunt tum internu contemptu tum externa irreverentia, si vel ipsi principi vel eius imagini publice expositae contumeliam irrogent (De praeceptis²⁴, str. 292).

Zanimivo je tudi, kako se moralisti sklicujejo na zgled Kristusove ljubezni do domovine, da tako utemelje naše dolžnosti. Jezuitski pater Yves de la Brière, priznani strokovnjak za mednarodna vprašanja, ganljivo piše: »Kristus je ljubil svojo zemsko domovino . . . Z nežno ljubeznivostjo je skušal vcepiti svojim rojakom, Izraelovim otrokom, velike nauke njihove zgodovine, pravi značaj mesijanskega kraljestva. Z rahločutnim ponosom jim kliče v spomin verske in narodne junake izvoljenega ljudstva, Mojzesa in svete preroke, velika kralja Davida in Salomona. Njegova ganjenost, ko zre na jeruzalemski tempelj, ta veličastni simbol vse Izraelove slave, je takšna, da prevzame vso okolico. Ko gleda v preroški luči neizbežno kazen upornega in nehvaležnega ljudstva, ko napoveduje temne dni, ko bodo sovražniki z okopi obdali mesto velikega Kralja in ko se bo dopolnila na svetem kraju gnusoba opustošenja, se od bolečin razjoka. In če je Jezus Kristus tako ljubil svojo zemsko domovino, če je tako častil njene slavne spomine in objokoval njeno nesrečo, kljub temu da je bila ta domovina krivična in nehvaležna, kako bi ne uvideli, da mora ljubezen do domovine najti svoje mesto med krščanskimi čednostmi in v bistvenem redu krščanske ljubezni?«³ Vsakdo takoj opazi, da nas ta Kristusov zgled uči, kakšne dolžnosti ima človek do svojega naroda, ne do države. O priliki je Gospod tudi to pokazal, da ima njegov narod določene dolžnosti do rimske države, ob svojem trpljenju se je dal peljati celo k »lisjaku« Herodu, ki je imel oblast v Galileji, toda do teh oblastnikov, ki jih je priznaval, ni čutil domovinskih vezi. Kristusova prava zemeljska domovina je bila samo Palestina, kjer je od nekdaj prebival njegov narod, neglede na to, kako so to častljivo dediščino očakov razkosali nasilniki.

Velike dolžnosti do družbe je torej treba pravično porazdeliti. Nekatere se nanašajo na državo, druge na narod. Prve so pogojne in me vežejo, dokler sem državljani dotične države, druge so brezpogojne in ne poznajo izpregleda. Ta delitev ni nova. Pozna jo že sv. Tomaž Akvinski, ki loči dvojno domovino: domovino, ki skrbi za skupni blagor državljanov, in domovino, ki nam je dala življenje.⁴ Prvo domovino bi upravičeno nazvali državo, druga je domovina v našem slovenskem pomenu besede. Dolžnosti do prve ureja dru-

³ L'Organisation internationale du monde contemporain et la papauté souveraine. Paris 1924, str. 15.

⁴ Pietas se extendit ad patriam, secundum quod est nobis quoddam essendi principium; sed justitia legalis respicit bonum patriae, secundum quod est bonum commune. S. Theol. 2—2, qu. 101, a. 3 ad 3. Sodobna opomba v Mariettijevi izdaji razlaga, da označuje izraz patria v prvem pomenu rodno zemljo (natale solum) in da je v najožji zvezi z izrazom pater, ki označuje krvno sorodstvo.

žabna pravičnost (*justitia legalis*), dolžnosti do druge pa posebna čednost, spoštljivost (*pietas*), ki jo sv. Tomaž s Ciceronom takole opredeli: Spoštljivost je tista čednost, ki nas nagiba, da izkazujemo krvnim sorodnikom in domovini zvestim dolžno pomoč, spoštovanje in ljubezen.⁵ Dolžnosti do domovine v tem ožjem pomenu pridejo takoj za dolžnostmi do Boga, ker smo za Bogom staršem in domovini največji dolžniki.⁶ V delu *De regimine principum* naglašajo isti cerkveni učitelj ali kak njegov učenec, da gre ljubezni do domovine prednost pred drugimi čednostmi, da od nje nikdo nikoli ne more biti izvzet in da nič na svetu ne more biti razlog, da bi kdo svojo domovino zatajil.⁷ Res je, da govori knjiga o domovini, ki je obenem država, toda dolžnosti do nje utemeljuje navajajoč Ciceronove besede: »Vsakomu izmed nas so dragi starši, dragi otroci, dragi sorodniki in znanci, vse te vezi pa vključuje v svoji ljubezni domovina. Kateri pravi mož bi si pomišljal iti v smrt za njo, če bi ji s tem kaj koristil?«⁸ S temi besedami je pa opisana domovina kot narod, ne kot država. Priseljenc, ki je dobil državljanstvo, takih čustev nima. Njegove dolžnosti do države so sicer velike, a drugače utemeljene in drugačne.

Tudi sodobni moralisti niso prezrli teh razlik. Noldin dobro loči *patria* in *societas civilis*, domovino in državo. Ljubezen do domovine, ki nas je rodila in vzgojila, je nepreklicna in veže človeka kjer koli je, tudi izseljenca, dolžnost do države veže samo državljana, dokler je državljan.⁹ Vidi se, da pojmuje Noldin domovino tako, kakor mi,

⁵ *Pietas est per quam sanguine junctis, patriaeque benevolis officium et diligens tribuitur cultus. Ibid. a. 1, Sed contra.*

⁶ *Secundario vero nostri esse et gubernationis principia sunt parentes et patria, a quibus et in qua nati et nutriti sumus. Et ideo post Deum est homo maxime debitor parentibus et patriae. Unde sicut ad religionem pertinet cultum Deo exhibere, ita secundario gradu ad pietatem pertinet exhibere cultum parentibus et patriae. Ibid. c.*

⁷ *Ergo amor patriae super caeteras virtutes gradum meretur honoris... Rursus: amor patriae primum et maximum mandatum continere videtur... Et quia in isto praecepto divino non cadit dispensatio, inde est quod Tullius dicit de republica, quod nulla causa intervenire debet, unde propria patria denegetur. De regimine principum, III, 5.*

⁸ *Unicuique enim nostrum cari sunt parentes, cari sunt liberi, cari sunt propinqui ac familiares, sed omnium propinquitates patria sua charitate complexa est: pro qua quis bonus dubitet mortem appetere, si eidem sit profuturus? Ibid.*

⁹ *Pietas erga patriam differt a justitia legali... illius autem motivum est bonum, quod patria confert ad originem et educationem nostram tam corporalem quam spiritualem. Hinc est, quod patriae pietatem etiam is exhibere debeat, qui paternum solum reliquit; justitiam legalem autem solum is exercere tenetur, quia actu est pars communitatis, etsi in ea nec natus nec educatus sit. De praeceptis, str. 258.*

kadar govorimo o svoji slovenski domovini. Dolžnosti do domovine so dolžnosti do naroda. Sicer pa na naslednji strani svojo misel še določneje izrazi, ko pravi, da je proti domovini mogoče grešiti tudi s pretiravanjem (per excessum). Ta greh naziva pretirani nacionalizem (nationalismus exaggeratus), ne morda etatizem.

Zlasti lepo je izrazil vsebino pojma domovina Pij X. v nagovoru francoskim romarjem l. 1909: Domovina, to je tisto sveto ime, ki zbudi v srcu najdražje spomine, ki stori, da sladko zazvene vse strune v duši, domovina je tista skupna zemlja, kjer nam je tekla zibelka, zemlja, ki nas priklepajo nanjo krvne vezi, domovina je duhovna skupnost očetnih izročil in ljubezni.¹⁰ Kje je torej naša domovina? Kje je naša rodna gruda, kje nam je tekla zibelka, kakšne so naše krvne vezi, h kakšni duhovni skupnosti nas vleče srce, ob katerem imenu nam zazvene strune v duši? Bili so časi, ko so nam hoteli z bajoneti vdolbsti v prsi, da je Avstrija naša domovina. Še sreča, da so rabili besedo »očetnjava« (Vaterland!), drugače bi nam bili oskrunili naše lepo ime. Avstrija je bila res naša država in nikogar ne sme biti sram, da je vestno vršil dolžnosti, ki jih ima vsak državljan do svoje države. Bila je naša država, domovina nikoli. Ob njenem imenu ni nič pozvanjalo v duši, ko je propadla, se ni v nas prav nič porušilo in prav nikdo ni bil v zadregi, na koga neki naj sedaj nanaša svojo pieteto, ki jo vsak človek dolguje domovini. Naša pieteta je veljala in velja slovenskemu narodu, naša domovina je za vselej omejena po mejnikih štirih, vseeno »čigava Indija, komu Bagdad, kdo strelja naj, obeša v Teherani«. In če kdo ne zna prisluhniti strunam svoje duše, naj povpraša tiste naše vidce, ki s ponosom lahko izpovejo v imenu svojega ljudstva: »Čul sem, kako je zvenelo moje srce.« Z njimi bo našel domovino »pod Triglavom, okrog Karavank«, pa tudi po »plavžih, po rudnikih, preko morja«, povsod tam, kjer živi in trpi slovenski človek. Le povprašajmo jih vse, od Vodnika in Prešerna, preko Jenka, Gregorčiča in Aškerca do Župančiča in drugih sodobnih. Slovincem nam je bila dolga stoletja država nekaj čisto drugega kakor domovina.

Ta razlika med domovino in državo, ki smo jo našli pri katoliških moralistih, je za male narode izredno važna, ker jih zgodovina često postavi pred dilemo: ali domovina, ali država. Dolžnosti do

¹⁰ Oui, elle est digne non seulement d'amour, mais de prédilection la patrie dont le nom sacré éveille dans votre esprit les plus chers souvenirs et fait tressaillir toutes les fibres de votre âme, cette terre commune où vous avez eu votre berceau, à laquelle vous rattachent les liens du sang et cette autre communauté plus noble des affections et des traditions (La patrie et la paix, Paris 1938. Str. 46). Nagovor je bil v francoščini.

domovine so tako velike in neugasljive, da pridejo za narode trenutki, ko so prisiljeni raztrgati stare zgodovinske vezi, da se rešijo pred narodno smrtjo, kakor so to storili naši voditelji ob prevratu. Dilema: domovina ali država je možna. Ali je možna tudi dilema: domovina ali vera?

Včasih se zgodi, da nam kdo katoličanom takole očita: »Saj priznam, da ljubite svoj narod in delate zanj. Toda čisto do kraja si vendar nikoli ne upate biti narodni. Po vašem nauku je namreč vera več kot narodnost, ali ne? Če bi torej kdaj oboje prišlo v tako nevarnost, da bi se dalo samo eno rešiti, bi vi rešili vero, mi pa narodnost. Zato se na vas človek nikoli ne more povsem zanesti. Kdo ve, kdaj se vam bo zazdelo, da je vera v nevarnosti, pa boste zaradi nje izdali svoj narod.«

Očitek je do kraja krivičen. Katoličan, ki je res katoličan, nikdar, nikjer, v nobenih okoliščinah in iz nobenega razloga ne izda ne svoje vere, ne svojega naroda. Omenjeno dilemo z ogorčenjem zavračamo. Ali ni skrajna žalitev, če kdo vpraša, ali si ubijalec, ali samo tat? Prav tako je, če ti kdo s hinavsko dilemo podtika, da si na vsak način izdajalec, samo to je še negotovo, ali boš izdal narodnost ali vero. Kdor je samo narodnjak, pa je bil krščen, bo morda kdaj zaradi naroda zatajil svojo vero, za pravega kristjana pa ni nobenega ali ali. Mirno pribijemo, da bi od vere, ki bi ukazovala, da naj zaradi nje izda svojo domovino, moral človek takoj odpasti. Teга si ni nikdo izmislil sedaj, ko ima narodnostna vrednota visoko ceno, to je nauk naših papežev. Pij X. je dejal francoskim romarjem, da vera, ki bi nasprotovala domovini, ne more biti od Boga razodeta.¹¹ Pa že prej je zapisal veliki Leon XIII., da nam naravni zakon nalaga dolžnost, da posvetimo rodni grudi posebno ljubezen in požrtvovalnost, tako da smo pripravljene, da gremo zanjo brez omahovanja tudi v smrt.¹² Res je, da moramo ljubiti Cerkev še bolj kakor zemeljsko domovino, toda, nadaljuje sveti oče, »po pravilni presoji sta nadnaravna ljubezen do Cerkve in naravna ljubezen do domovine dvojčici, izvirajoči obe iz istega večnega počela, saj je Bog sam početnik in vzrok obeh. Iz tega pa sledi, da dolžnosti do ene ne morejo nasprotovati dolžnostim do druge. Oboje namreč moremo in moramo: imeti radi sami sebe, biti dobri bližnjemu, ljubiti državo in njeno vlado, obenem pa se z otroškim spo-

¹¹ ... si le catholicisme était ennemi de la patrie, il ne serait plus une religion divine (La patrie et la paix, 46).

¹² Nunc vero si civitatem, in qua editi susceptique in hanc lucem sumus praecipue diligere tuerique jubemur lege naturae usque eo, ut civis bonus vel mortem pro patria appetere non dubitet... (Iz enciklike »Sapientiae christianae«. Gl. Patrie et paix, 294.)

štovanjem oklepati Cerkve in ljubiti Boga nad vse.«¹³ Če bi torej kdo trdil, da bi smeli Slovenci ali kak drug narod v skrajnem slučaju žrtvovati svojo domovino, da reši vsaj vero, bi trdil nekaj, kar je v formalnem nasprotju z najvišjim cerkvenim učiteljstvom. Samo nevednost ali zloba more roditi očitek, da je katoličan pripravljen za vero izdati svojo narodnost.

Povprašali smo zdravo pamet in cerkvene pisatelje. Zdrava pamet nam je pokazala, da je odpad od naroda taka podlost, da je v jeziku katoliškega moralista ni mogoče drugače imenovati kakor smrten greh. Iz del cerkvenih pisateljev sledi enak zaključek. Dolžnosti do rodne grude, tako smo brali, so nepreklicne, ljubezen do lastnega naroda izvira iz najvišje zapovedi, ki ne dopušča izjeme, za domovino je človek dolžan žrtvovati vse, tudi življenje. Kdor podtika Cerkvi nauk, da je v skrajnem slučaju katoličanu dovoljeno zaradi vere izdati domovino, je ali nevednež ali lažnik. Kristjan ne pozna dileme: narodnost ali vera. Res je večna domovina več kot zemeljska in vera več kot narodnost, toda izdajstvo domovine je v vsakem primeru greh proti važnemu in jasnemu naravnemu zakonu, z grehom se pa vera ne rešuje.

Utegnil bi pa kdo dvomiti, ali se nam je posrečil dokaz, da se za izrazom »patria« res skriva to, kar mi polagamo v besedo narod, kadar govorimo na primer o slovenskem narodu. Popolnoma gotovo je, da sem kot kristjan pod smrtnim grehom dolžan zvestobo domovini. Ali pa ta domovina ni končno vendarle samo država, ne narod? No, danes nas to vprašanje niti ne zanima več. Z razliko med domovino-narodom in med državo, ki jo je utemeljil že sv. Tomaž Akvinski, smo skušali rešiti čast naših prednikov in pokazati, da so ravnali pravilno po vesti, ko so se v določenih zgodovinskih trenutkih v imenu domovine upirali državi. Danes smo pa tako srečni, da nam je država ob enem sicer širša, vendar prava domovina. Zato smo vsi, posebno brezpogojno pa tisti, ki niso prepričani, da je za moralno področje treba razlikovati domovino in državo, dolžni svoji dragi jugoslovanski domovini prav vse, to, kar nam nalaga justitia legalis in to kar nalaga pietas, in sicer to drugo vedno in povsod, naj se zasuče zgodovina in naša osebna usoda tako ali drugače. Naš cilj je in ostane — Jugoslavija.

¹³ Ceterum, vere si judicare volumus supernaturalis amor Ecclesiae patriaeque caritas naturalis, geminae sunt ab eodem sempiterno principio profectae caritates, cum ipse sit utriusque auctor et causa Deus: ex quo consequitur, non posse alterum officium pugnare cum altero. Utique utrumque possumus et debemus diligere nosmetipsos, benevolentes esse cum proximis, amare rempublicam potestatemque quae reipublicae praesit: eodemque tempore Ecclesiam colere uti parentem, et maxima, qua fieri potest, caritate complecti Deum (ibid.).

Razvojna teorija.

Dr. Ehrlich Lambert.

EMBRIOLOŠKI DOKAZ.

Razvoj posameznih živali od začetnega embrionalnega stanja do končno izgrajene živali je tako zakonit, da se dá razložiti samo zgodovinsko; vsaka žival namreč prehodi v svojem razvoju organizacijske oblike raznih nižjih vrst, kar izpričuje, da so sedanje vrste nastale iz nižjih, da so v svojem embrionalnem razvoju ohranile še »spomin« na svoje nižje prednike. V tej obliki formulirajo danes zoologi (Richard Hertwig, Paul Buchner, Claus-Grobbe in drugi) embriološki dokaz.

Razčlenimo ta dokaz bolj podrobno

1. Vse živali prehodijo enake ali vsaj podobne embrionalne faze.
2. Te faze sličijo današnjim nižjim živalskim vrstam: embrionalne faze sesalcev so, recimo, podobne današnjim črvom, potem ribam itd.
3. Pri embrionalnih fazah se pojavljajo organi in funkcije, ki bi, dosledno razvite, vodile do nižjih vrst, ki se pa nepričakovano spremenijo ali pa ostanejo rudimenti brez smotra v izgrajeni imago (dokončni obliki).
4. Ti embrionalni organi in te funkcije ne morejo biti slučajne igrače narave; splošna smotrnost v naravi zahteva, da imajo svoj smoter na embrionalnih stopnjah ali da so jo nekdanj imele, ko je ta embrionalna stopnja bila izgrajena vrsta, in so zdaj ostale še kot nažonski, spominski relikti.
5. Najbolj naravna razlaga tega pojava je ta, da so sedanje višje vrste genetično, po rodni povezane z onimi nižjimi vrstami, tako da je razvoj embrija (»ontogeneza«) sumarična ponovitev razvoja vrst; razvojni gon, ki je razvijal v teku milijonov let vse višje vrste iz nižjih in osnovnih vrst ali likov, deluje še danes v embrijih v isti meri.

*

E. Haeckel je leta 1866. (*Generelle Morphologie*) formuliral tako imenovani »genetični osnovni zakon«: ontogeneza je kratka rekapitulacija filogeneze. Seveda prehodi potemtakem tudi človeški embrij v materinem telesu razvoju pot skozi nižje vrste, iz katerih se je potemtakem razvil tudi človek.

Embrionalne oblike, v katerih se baje povračajo razvojne faze vrstnega razvoja, imenuje Haeckel »palingenetične«, druge, ki nastajajo na novo zaradi prilagoditve okolja, »cenogenetične«.

Haeckel je imel svoje predhodnike.

Podobnost embrionalnih faz z različnimi živalskimi vrstami je ugotovil že nemški embriolog Fr. Meckel l. 1821. in je to imenoval: »Gleichung zwischen der Entwicklung des Embryo und der Tierreihe«.

K. E. Baer, »oče raziskovanja ontogeneze«, je l. 1828. izrazil misel, da se v embriju razvijajo po vrsti znaki debla, potem reda, razreda, roda, vrste; torej razvoj od splošnih do individualnih potez; embrionalne faze vseh živali so si slične, ker prehajajo skozi iste stopnje debla, reda, razreda, roda itd. Poudarja pa Baer, da nobena razvojna faza embrija ni v resnici podobna kakoli polno izoblikovani nižji vrsti. Baerova teorija je duhovita, a zmotna, ker po tej teoriji bi embriji sploh ne bili individualna, ampak splošna bitja.

Fritz Müller je l. 1864 priobčil delce »Für Darwin«, v katerem na podlagi svojih opazovanj pri skrluparjih (Crustacea) sklepa, da ponavlja žival v embriogeniji (embrionalnem razvoju) etape razvoja, ki so ga prej prehodile vrste, razvijajoč se druga iz druge. Čim daljša je vrsta larvnih sprememb, tem bolje je v njih ohranjen zgodovinski razvoj vrst. (Cfr. Maurice Caullery: *Le Problème de l'Évolution*, Paris 1931, str. 113; Claus, *Lehrbuch der Zoologie*, 1932, str. 370.)

I. Prve faze embrija — ostanki starejših vrst?

Prva stopnja embrionalnega razvoja živali je oplojena jajčna stanica. Prva življenjska funkcija te stanice je brazdanje, ki je v tem, da se jajčne stanice potom brazdanja delijo v tako imenovane brazdne stanice ali blastomere. Končna stopnja brazdanja je »blastula«, to je eno- ali večplastna skupina stanic, razporejenih ali v obliki votle krogle ali v obliki nagomiljene kepe.

Po dobi brazdanja, v katerem so nastajale nove stanice zgolj po deljenju jajčne stanice, sledi doba tvorbe zametnih plasti (Keimblätterbildung). Stanice se začnejo premikati in predstavljati v posebne skupine, in sicer nastajata pri vseh mnogostaničarjih (Metazoa) dve zametni plasti: zunanja in notranja (Ecto- in Entoderm). Ta delitev se imenuje gastrulacija.

Vrši se: ali

1. po gubanju, ki je pri večini živalskih debel v navadi: epitel blastule se guba navznoter in vdolbina se oži v »prausta«;

2. po polarnem vbrstenju (pri mehovcih): stanice se na vegetativnem polu blastule vbrstijo proti notranji votlini (blastocoel) in jo izpolnijo;

3. po delaminaciji ali precepljenju (pri meduzah).

Embrij, ki je sestavljen iz dveh epitelnih plasti (ecto- in entoderm), se imenuje gastrula.

Pri vseh mnogostaničarjih (izvzemši hidrozoe) se razvija med ecto- in entodermom še tretja zametna plast: mesoderm.

Zametne plasti so nastavki za razvoj posameznih organov.

Iz ectoderma se razvijejo koža, živčevje in epiteli za čutila, iz entoderma srednje črevo, prebavni in dihalni organi; iz mesoderma mišičevje, hrustančasta in kostna plast, krvne žile, ledvice.

Ectoderm, entoderm, deloma tudi mesoderm, so homologne tvorbe, ker se razvijejo pri raznih živalih v iste organe z istimi funkcijami. (Cfr. Claus, o. c. 280; Buchner, Allgem. Zoologie, 242.)

Haeckel in mnogi drugi naravoslovci mislijo, da so oplojeno jajce, blastula in gastrula z zametnimi plastmi palingenetične faze embrionalnega razvoja, to se pravi, da so ostanki iz zgodovinskega razvoja vrst. V preteklosti bi naj prvotne živalske vrste imele obliko oplojenega jajca, druge obliko blastule, spet druge obliko gastrule.

Vsi mnogostaničarji (Metazoa) bi se bili torej razvili iz takih prvotnih tipov (Haeckel, »Gastraeatheorie«).

Potemtakem bi bil embrionalni razvoj (embriogenija) usmerjen v preteklost.

Proti temu je treba ugotoviti, da so si oplojena jajca, blastule in gastrule različnih živali med seboj navidezno podobne, a njihova notranja razlika je vendarle bistvena.¹

Oplojeno jajce ni prastanica brez notranje diferenciacije, ampak je toliko specializirana, da nosi v sebi v jedru vsa svojstva in vso individualnost popolnega vrstnega individua. Ta svojstva se javljajo med razvojem vedno bolj očitno in embrionalni razvoj služi edinole razvoju individua. Embrio ni usmerjen v preteklost, ampak pripravlja bodočnost.

Tudi od današnjih praživi ali praživali se oplojena jajca bistveno razlikujejo, prve so samostalne živali, druga se pa razvijajo v zelo komplicirane organizme.

¹ Caullery, o. c., str. 113.

Sicer končni lik vrste ni »preformiran« v jajcu, kot bi bil v miniaturi že dograjen. Notranja izgraditev se vrši postopoma med embrionalnim razvojem, vendar so faze te izgraditve že po svojstveni strukturi jajca naprej določene. Zunanje prilike sicer omogočajo ta razvoj, ga pa ne usmerjajo in določajo. Snov jajca je heterogena, ne pa homogena, torej je več raznih snovi, ki so načrtno razvrščene (»embrionalne lokalizacije«), da služijo razvrstitvi organov; jajce torej predstavlja urejen mozaik raznih snovi.

Čeprav si prve stopnje embrionalnega razvoja pri sorodnih živalskih vrstah večinoma sličijo, je na drugi strani dejstvo, da so blastule in gastrule tudi pri sorodnih vrstah večkrat zelo različne, kar je v zvezi z manjšo ali večjo obilico rumenjaka, ali tudi z drugimi pogoji razvoja. Ne da se ugotoviti, v koliki meri so te prvotne razvojne stopnje filogenetične.²

Tako n. pr. se od osnovnega tipa razvoja zametnih plasti zelo razlikuje njihov razvoj pri vretenčarjih in žuželkah.

II. Rudimenti in posamezni »nesmotrni« organi embrijev.

Zakon, da je ontogeneza ponovitev filogeneze, nima splošne veljave. Embrionalni razvoj živalskih vrst je tako pester in tako različen, posebno če mislimo na pojave metamorfoze, da se po tako enostavni formuli kot je biogenetični zakon, ne dá razložiti; ako bi namreč ta zakon veljal splošno, bi morali n. pr. v embrionalnem razvoju ostati sledovi onih organov, ki so se bili pojavili v zadnjih fazah filogeneze. Tako ima *Archaeopteryx*, ki velja evolucionistom kot prehodni tip med plazilci in ptiči, še zobe plazilcev. Pa tudi nekatere ptičje vrste (*Ichthyornis*, *Hesperornis*) iz preteklih dob so imele še zobe; zakaj se ta zobatost, ki je bila vendar ena zadnjih filogenetskih sprememb, ne pojavlja v ptičjih embrijih?

So pa nekateri embrionalni pojavi, ki jih naravoslovci najlaže tolmačijo kot sledove zgodovinskega razvoja. Pojavljajo se namreč organizacijski znaki nižjih vrst v embrionalnem razvoju višjih, ki navidezno ne spadajo v smotrni razvoj teh višjih vrst in se tako rekoč prilagodijo šele po temeljnih spremembah končnim likom višjih vrst ali pa ostanejo nesmotrni nastavki.

Zastopniki razvojne teorije pravijo:

1. Ako so vrste popolnoma različne druga od druge in si niso v nikakem sorodstvu, potem bi morale imeti vsaka svoj lasten embrionalni razvoj, ki služi izključno le izgraditvi dokončne oblike in ki bi smel biti podoben embrionalnemu razvoju drugih samo v toliko, v kolikor je vrsta podobna vrsti.

2. Ako se pojavljajo embrionalne tvorbe, ki nimajo smotra za izgraditev končne oblike, ampak ostanejo a) nesmotrni nastavki, ali b) tvorbe, ki so v začetku usmerjene v drug tip, se pa takorekoč obrnejo od zgrešene poti in se spreminjajo ali izginjajo, so taki pojavi razločljivi samo kot sledovi nižjih prejšnjih vrst, iz katerih so se razvile sedanje vrste. Te prejšnje vrste bi bile imele dejansko tak embrionalni razvoj, kakor je pri sedanjem embriološkem razvoju samo v začetku nakazan.

I. Kot primer nesmotrnih nastavkov ali rudimentov se naštevajo: nastavek za krila pri žuželkah, ki danes ne letajo več, prstni nastavki pri konjih, nastavki k tretjemu očesu na glavi, ki so ga imeli nekateri plazilci v preteklosti in ga ima ena vrsta še danes; pri človeku bi bil

² Claus, C., Lehrbuch der Zoologie, 1932, str. 370.

tak nastavek slepič; so tudi nastavki, ki se pojavljajo izjemoma pri enem ali drugem človeku, tako dlakavost, več parov prsnih sesov.³

II. Kot tvorbe, ki so v začetku usmerjene v embrionalni razvoj nižje vrste, a se potem šele obrnejo v višjo smer, naj služijo sledeči zgledi: pri embriju nekaterih rib se seli eno oko polagoma na drugo stran, kjer je drugo oko: pri izgrajeni ribi sta namreč obe očesi na isti strani.

Pri embriju kitov se vrsta zob umakne dolgim nebim gubam, ki poroženè in jim pravimo vosi (glej P o l j a n e c , Prirodopis živalstva, str. 69).

Pri vseh vretenčarjih, tudi takih, ki živijo izven vode (ptiči, plazilci, sesalci), se pojavljajo v embrionalnem stanju škržne gube in škržni loki (sponke) kakor pri ribah; spremenijo se pa v druge organe: spodnjo čeljust, slušne koščice in jabolko.

Pri vseh višjih vretenčarjih (sesalcih in drugih) nastopa v začetnem embrionalnem razvoju namesto koščene hrbtenice samo hrbtenična struna (Chorda dorsalis), ki je kakor štrna spletena iz tkiva in ki se šele pozneje umakne pravi hrbtenici.

Najnižje vrste vretenčarjev imajo še danes samo tako hrbtenično struno.

Ad I. Nesmotrni in okrnjeni rudimenti, če so res samo rudimenti, se pač, če naj verujemo v smotrnost narave, ne dajo drugače razlagati kot zgodovinski ostanki, ki so nekoč bili rabni in smotrni v nižji vrsti. Ako so taki pojavi samo redke izjeme pri eni ali drugi individualni živali, potem je to lahko abnormalna deformacija (pokveček), kakor n. pr. dvočlenski prsti pri človeku ali večje število prstov in vretenc. Take izjeme niso zgodovinski ostanki prejšnjega vrstnega razvoja. Med take anomalije spada pojav več parov prsnih sesov, repič, ki se v zelo redkih primerih pojavlja pri rojstvu otrok, itd.

Stalni rudimenti, kakor smo jih našli, bi mogli služiti kot dokaz za vrstni razvoj. Tako so prstni nastavki pri konjih morda res sledovi zgodovinskega razvoja konjskih vrst od peteroprstnega do sedanjega enoprstnega konja. Isto velja za nastavke kril pri žuželkah itd.

Toda razvoj, ki je nakazan s takimi rudimenti, je razvoj v okviru širše elementarne vrste, ki obsega kompleks podobnih si sistematičnih vrst. Splošen razvoj vseh živalskih vrst iz skupnega prapipa s tem še ni nakazan.

Ad II. Tvorbe embrionalnega razvoja, ki so v začetku podobne embrionalnemu razvoju nižjih vrst, bi mogle veljati kot zgodovinski ostanek razvoja sedanje vrste iz starejše nižje, ako je tak embrionalni razvoj res samo razložljiv kot tak ostanek in nima v sedanjosti lastnega smotra.

Oglejmo si navedene zglede:

a) Ribe iz roda *Pleuronectes* imajo sploščene boke in plavajo vedno na eni strani, druga stran je obrnjena navzgor; zato sta obe očesi na tej gornji strani. Nekdaj v preteklosti je bilo bržkone na vsaki strani po eno oko, kakor je to normalno pri ostalem živalstvu. Ker so pa ribe plavale vedno na eni strani, je bilo spodnje oko nerabno in se je polagoma preselilo na zgornjo stran. Dokaz za tako »selitev« je embrij, ki ima začetkoma na vsaki strani eno oko, a po približno 20 dneh se začne brez zunanje povoda eno oko premikati na drugo stran.

Ta embrionalni pojav očitno kaže zgodovinski razvoj. Toda ta razvoj se je izvršil v okviru iste vrste ali vsaj širše elementarne vrste in ne more veljati kot dokaz za splošni razvoj živalstva.

³ cfr. Caullery, o. c., 120 ssq.

b) Embrij kitov ima sprva v čeljustih vrsto zob, ki se pa polagoma umaknejo vrsti roženih nebnihi gub, imenovanihi vosi. Izumrli kiti terciarne dobe so imeli dobro razvite zobe in embrionalni zobje današnjih kitov so brčkone ostanki zgodovinskega razvoja današnjih vrst kitov iz starejših. Tudi tu bi se bil razvoj vršil v okviru širše vrste kitov.

c) Škržne sponke in gube, ki se pojavljajo tudi pri višjih vretenčarjih in pri človeku, sporejajo embriologiji s škržnimi sponkami in gubami pri ribah, ker so krvne žile iz aorte med imenovane škržne gube pri višjih vretenčarjih prav tako napeljane kakor pri ribi, da jih prehranjajo.

Zaradi te enake napeljave krvnih žil so embriologiji začeli imenovati te embrionalne organe škržne sponke in gube, a brez pravega razloga, kajti dejansko embrij ne diha skozi nje in organi niso niti na zunaj posebno podobni škržam. Ti organi bi se bolj pravilno imenovali čeljustni in slušni loki; iz enega loka se namreč razvijejo spodnja čeljust in dve slušni koščici, iz drugega in tretjega pa še tretja slušna koščica in jabolko; iz vmesnih gub pa nastane sluhovod in Evstahijeva cev. Ti organi imajo svoj polni smoter v izoblikovanju smotrno razčlenjenih novo nastalih organov in niso samo kaki zgodovinski ostanki. Da so krvne žile med nje tako napeljane kakor pri pravih ribjih škržah, nikakor ne dokazuje, da so ti organi bili enkrat v preteklosti prave dihalne škrže; krvne žile so pač tako speljane, da smotrno prehranjajo te embrionalne organe; saj ni taka napeljava krvnih žil samo škržam svojstvena, ampak tudi drugim organom.⁴ Omenjene »škržne sponke in gube« sploh niso palingenetski organi, ampak samostojni, v službi sedanje vrste stoječi in nikakor ne dokazujejo nekdanjega »ribjega« stanja sesalcev in človeka.

č) Hrbtenična struna, ki se pojavlja pri višjih vretenčarjih v embrionalnem razvoju pred pravo hrbtenico, ima za embrij poseben pomen. V embriju je v začetku vse mehko in posamezni deli najdejo v hrbtenični struni svojo opornico in smernico, da se ob njej bilateralno in simetrično razvrstijo. Hrbtenična struna izpolnjuje torej v embrionalnem razvoju, ki služi izgraditvi popolnega organizma sedaj živeče živali, važno nalogo in zato ni zgodovinski relikv brez smotra, ki bi bila imela svoj pravi pomen le v embrionalnem razvoju kake nižje vrste. Pri nižjih živalih (n. pr. amphioxus) nadomešča ta hrbtenična struna še danes pravo hrbtenico.

Povzemimo:

1. Embriogenija se na splošno ne more smatrati kot ponovitev razvoja vrst.

2. Embriogenija je svojstven razvoj, usmerjen v izgraditev današnjih vrst, ne pa v rekapitulacijo preteklih vrst.

3. V embriju se pojavljajo posamezni ostanki nižjih vrst, ki kažejo na omejen razvoj v okviru širših elementarnih vrst, ne pa na splošni razvoj vseh vrst.

4. Biogenetski zakon ne more veljati kot temeljni zakon za razvoj vseh vrst.

5. Embrionalni razvoj živih bitij je tako različen in pester, hkrati pa tako smotrni, da ne more biti govora o kaki šablonski izhojeni poti, po kateri bi vse živali hodile do svojega cilja.

6. Vzroki za ta pestri embrionalni razvoj so primerjalni morfologiji neznani.

⁴ C. Frank, Grundzüge der allgem. Lebenslehre, 1934, str. 33 ssq. (litogr. manuskript).

III. Preobrazba ali metamorfoza.

Poleg prvih faz embrija (blastula in gastrula) in posameznih »ne-smotrnih organov« ter rudimentov pride za razvojno teorijo v poštev pri embrionalnem razvoju predvsem metamorfoza.

Od gastrule naprej vodi embrionalni razvoj ali na premi črti v končno obliko (imago) kakor pri sesalcih, ptičih, plazilcih in deloma ribah, ali pa vodi po različnih stranpotih in spremembah do cilja, kjer žival navidezno pozabi na končni cilj in ustvarja vmesne tako imenovane larvalne stopnje, ki pridejo šele po raznih spremembah do cilja. Taka embrionalna preobrazba ali metamorfoza je pri metazoih ali mnogostaničarjih zelo razširjena, saj se vrši pri vseh živalskih deblih: spužvah, mehovcih, črvih, členonožcih, mehkužcih, iglokožcih, plaščarjih in pri krkonih, ki spadajo že k vretenčarjem. Premočrtni razvoj, pri katerem se žival že v dovršeni obliki takoj izleže iz jajca, se vrši približno pri 40.000 živalskih vrstah, metamorfoza pa pri 1 in pol milijona vrstah.

Živali s premočrtnim razvojem imajo obilno rumenjaka v jajcu, s katerim se embrio hrani, zato so taka jajca razmerno velika. Hranivo dobivajo v nekaterih primerih jajca od kokonov ali pa od materinega telesa.

Pri metamorfozi so jajca skoraj brez rumenjaka in zato majhna; živalice, ki se iz jih izležejo, so neznatne in morejo dobivati samostojno hrano in to v različnih okoljih, v vodi ali na zemlji, itd.

Samice rodijo v prvem primeru le malo število potomcev, v drugem pa mnogo: metamorfoza poveča rodovitnost.

Metamorfoza je za zastopnike razvojne teorije najtežji problem. Skozi 25 let so embriologi izvajali v smislu biogenetičnega zakona iz prvih embrionalnih faz in iz metamorfoze, ki se vrši pri mnogih živalih od gastrule naprej, najrazličnejše izsledke za razvoj vrst, a njihova mnenja so tako malo dokazana in si tako nasprotujejo, da je težko govoriti o izvestnih dokazih, ki bi jih nudila metamorfoza za razvoj vrst.

Ogledati si hočemo glavne kategorije metamorfoze.

Iz jajčec se izležejo živali, ki stojijo na nižji stopnji razvoja, ki so pa za življenje sposobne in imajo samostojno razvite organe. Te živali se imenujejo ličinke ali larve.

Larve delimo na tri glavne skupine:⁵

1. **Potujoče larve**; pojavljajo se pri spužvah, mehovcih, črvih, ploskavcih, iglokožcih. So torej zelo razširjene, posebno pri morskih živalih. Te larve so zelo gibčne in se močno razlikujejo od dokončno izgrajene živali, tako da se vršijo v teku razvoja velike preobrazbe.

2. **Levitvene larve**; pojavljajo se pri členonožcih: žuželkah, pajkovicah in rakah. V glavnem se preobrazba vrši tako, da se dokončna žival po svojih glavnih organih postopoma oblikuje v larvalnih fazah, ne pa skokoma, kakor bi to smeli trditi za prvo kategorijo. Številne levitve tako rekoč korakoma pospešujejo ta razvoj.

3. **Larve plaščarjev, nekaterih rib in predvsem krkonov**, torej živali, ki imajo Chorda dorsalis (hrbtenično struno) ali že koščeno hrbtenico. Metamorfoza pri teh živalih se razvija od nižje do višjeorganiziranih stopenj, tako da je larvni organizem tako rekoč bistveno različen od dorele živali.

⁵ Buchner Paul, Allgemeine Zoologie, 1938, str. 250.

Vse področje metamorfoze je deloma še malo preiskano in polno ugank.

Navedimo nekaj zgledov za vsako izmed teh treh kategorij:

ad 1. Pri mehkužcih in nekaterih črvih se pojavlja larva, ki je na temelju opremljena s temensko pločko in s čopkom. Razen tega ima miġetalko. Ta larva je znana pod imenom trochophora ali kolonosec.

Ker je ta larva s pločko in miġetalkami tipična za mnoge vrste mehkužcev in črvov, so mnogi starejši zoologi videli v trochophori organizacijski tip osnovne izumrle vrste, drugim spet je trochophora za razvoj vrst brezpomembna in bi bila nastala zgolj pod vplivom okolja, n. pr. morja.⁶

Za skupino iglokožcev je tipična tako imenovana larva Dipleurula. Pri morskih zvezdah, ki spadajo med iglokožce, imajo larve miġetalko in so izprva dvobočno somerne, se pa pozneje preobražajo v peterosmerno morsko zvezdo.⁷ Radiarno telo morske zvezde se razvija asimetrično samo iz leve strani larve, tako da mlada zvezda sedi kot brstič na larvi, drugi del kratkomalo odpade.

Ta razvoj morske zvezde tolmačijo nekateri embriologi tako, da je dipleurula bila nekdanj samostojna vrsta, ki se je priselala z glavo na kako trdno podlago, vsled česar bi se bila usta in miġetalko preselile na zadnji del telesa. Ta del bi se bil močnejše razvil in drugi, to je desni, bi bil polagoma izgubil. Miġetalko bi se bile radiarno razvrstile. Razvoj samo levega dela živalskega telesa in radiarni razvoj miġetalk bi bil posledica tega, da je bila glava pritrjena.

Ta razlaga pripisuje razvoj peterosomerne živali iz prvotno dvo-bočnosomerne zgolj zunanjim razlogom in nima osnove v nikakih prazgodovinskih okameninah. Ali je bila ta sprememba v enem samem rodu? Zakaj se n. pr. take radikalne spremembe še danes ne vršijo na telesu polno izoblikovanih živali?

Ali ni računati s tem, da se peterosomerni razvoj vrši iz notranjega vitalnega počela genov, katerim te mutacije ni prinesla šele zgolj zunanja okolnost enostranske lege?

ad 2. Žuželke. Njihove larve se razvijajo na zelo različne načine, tako da imamo najrazličnejše tipe metamorfoz.

Najprej razlikujemo dve glavni skupini: hemimetabolne in holometabolne žuželke. V prvi skupini so larve brez kril, a sicer končni obliki živali še precej podobne. Razne levitve razvijajo bolj in bolj krila, tako da se larve vedno bolj bližajo živali. Zato se imenujejo »imaginipetalne«.

Zgled za tako metamorfozo nudijo kobilice. Samica polaga jajca v zemljo in spomladi se izmotajo iz jajc ličinke, ki so sicer podobne doraslim kobilicam, le značilnih kril nimajo. Ob drugi prelevitvi dobijo že krilne nastavke, ki rastejo od levitve do levitve. Po šesti levitvi je dorasla, ni se pa za razvoj zabubila. Preobrazba se imenuje nepopolna (hemimetabolijska),⁸ ker se larva ne zabubi.

V drugi skupini je larva »imaginifugalna«. Razlika med larvo in doraslo živaljo je tako velika, da se da premostiti samo po stadiju zabubanja, v katerem se larva, navidezno mirujoča, znotraj temeljito spreminja.

⁶ Buchner, o. c., 322.

⁷ Claus-Grobbe, o. c., 841.

⁸ Poljanec Leopold, Prirodopis živalstva, 1929, str. 184, 187, 191.

Kot glavne tipe takih larv ali ličink poznamo:

a) Campodeidne (od vrste *Campodeidea*), ki imajo tri pare končin in močne čeljusti. Tako n. pr. ogrci rjavih hroščev, ki imajo belo, napihnjeno truplo in žive pod zemljo (podjed). Ogrc raste od levitve do levitve, ostane pa tak, kakršen je izlezal iz jajca.

b) Gosenice pri metuljih, n. pr. pri kapusnem belinu. Lazijo po oprsnih končinah.

c) Žerke pri muhah, ki ležejo jajca, iz katerih izlezejo slepe, breznoge, bele žerke, ki žive v mesu ali v odpadkih; pri kozokrilih (čebelah, osah, mravljah) prehranjajo žerke odrasle živali, delavke ali ohromljene gosenice; žerka rilčkarjev živi v mladem lešniku in se potem zabubi v zemlji.

Vse omenjene larve se zabubijo in zato je njihova preobrazba popolna (holometabolija).

Larve raznih mušic so zelo gibljive, brez nog in živijo v vodi. Skoraj ni življenjskega prostora, v katerem bi ne živele larve žuželk s popolno preobrazbo.

Te larve se zabubijo na različne načine. Pri kozokrilih n. pr. se žerka zabubi tako, da krila, okončine, tipalke že odstopajo od telesa. Pri metuljih je buba kakor mumija in omenjeni organi se tesno držijo telesa. Pri dvokrilih (n. pr. muhah) se žerka zabubi v trdi koži kakor v sodčku (sodčkasta buba).

Buba polagoma vse organe, ki ne spadajo v doraslo žival, razkroji in gradi nove. Nove tvorbe se ne gradijo iz razkrojenih snovi, ampak iz posebnih staničnih rezerv, ki so bile že v larvi pripravljene.

Dogajanje v larvah in bubah je še do danes embriologom precej zagonetno.

Nekateri mislijo, da so kampodeidne larve n. pr. ogrci, palingenične tvorbe, to se pravi, da so živele dorasle živalske vrste v tej obliki in da so se iz njih razvile sedanje vrste, gosenice metuljev bi pa bile ceno-genetične larve, ki bi dobivale oblike le iz okolja, kateremu so se prilagodile.⁹

Po razlagi zastopnikov razvojne teorije bi za vse spremembe v embrionalnem razvoju prišli v poštev dve gonilni sili: vrstni gon, ki hoče slepo voditi razvoj po stari poti prednikov, in pa vpliv okolja, ki sili žival k najrazličnejšim prilagoditvam. Ko tehtajo v luči neizmerno pestrega embrionalnega razvoja raznih živalskih vrst vlogo omenjenih dveh činiteljev, je popolnoma umljivo, da pridejo po svojih subjektivnih tolmačenjih do zelo različnih rezultatov. Prav ta neverjetna pestrost in bogatost embrionalnih sprememb nas opozarja na neko neizčrpno iznajdljivost, s katero se zdi, da nekdo, ki obvlada vse zakone življenja in narave, svobodno in ženialno ustvarja na najrazličnejše načine različne oblike življenja, oziroma polaga take razvojne klice v gene.

Prav na tej točki živo čutimo, da nam načelo zadostnega razloga nalaga logično dolžnost, da iščemo v tej smeri luči, ne pa v slepih, nemočnih šablonah osnovnih vrst, ki bi dobivale višjo vitalnost šele iz okolice, kateri se naj prilagodijo. Seveda če je nekdo položil v osnovne vrste že gene vseh bodočih mutacij in vrst, potem je problem prav tako rešen.

Ad 3. Kozolnjaki (plaščarji), jegulje (ribe), žabe (krkoni).

⁹ Claus-Grobben, o. c., str. 302.

Kozolnjak je preprosta žival, obdana s trdim plaščem, brez glave in udov, in živi pritrjena na morsko dno. Ličinka kozolnjaka pa prosto kot ribica plava, ima rep za veslanje, ima živčevje in organe za svetlobo; preobraža se pa vzvratno, ker je dorasli kozolnjak nepopolnejši od ličinke.¹⁰

Jegulje se gredo drestit iz evropskih rek v morske globočine (600 m in več) v Atlantski ocean pred Bermudskim otočjem. Njihove ličinke so izprva prozorne in se preobražajo ter potujejo nazaj v Evropo. Prozornne ličinke (*Leptocephalus*) so tako različne od doraslih jegulj, da so jih naravoslovci šele v novejši dobi spoznali za njihove ličinke.

Žaba izleze iz jajca kot repata, breznoža ličinka (paglavec), ki vesla z repom in diha izprva s tremi pari zunanjih škrg, ki kmalu pokrnè. Namesto njih zrastejo znotranje škrge. Ko zarastejo škržne raze pod gubo, diha razvita žabica s pljuči in iz repa se razvijajo drugi organi. Dokler diha paglavec na škrge, ima kakor riba po en preddvor in prekat; ko diha s pljuči, dobi dva pridvora in en prekat.¹¹

*

Za razvojno teorijo so ti primeri metamorfoze težki problemi. V prvem primeru se iz popolnejše larve razvija manj popolna žival. V drugem in tretjem primeru je preobrazba tako temeljita, da je težko umeti, kako bi se iz živalske vrste, ki bi bila imela doraslo obliko *Leptocephalus*, razvila vrsta jegulj, ali iz živalske vrste, ki bi imela obliko paglavca, razvila živalska vrsta žab.

Prav glede na paglavca žabe trdijo, da je izumrla dorasla vrsta, torej palingenetična oblika.

IV. Rodoizmena.

Embrionalni razvoj z vsemi preobrazbami se odigrava navadno na istem življenjskem bitju, tako da se ves razvoj odigrava na isti živali.

Poznamo pa tudi razvoj, ki se odigrava na dveh zaporedno živečih živalih: ta pojav se imenuje **rodoizmena**, ki je dvojna:

1. **Metageneza**, pri kateri se menjajo spolne in brezspolne generacije (»prerod«).

2. **Heterogeneza** (heterogonija), pri kateri se menjavata dvo-spolna in enospolna (partenogeneza) generacija.

Ad 1. Metageneza je zelo razširjena pri metazoih, tako pri spužvah, mehovcih, črvih, mahovnjakih, iglokožcih, plaščarjih in v nekem smislu celo pri žuželkah in sesalcih.¹² Brezspolno množevanje je v tem, da se razvijajo iz navadnih (ne spolnih) stanic nove živali, ne po medsebojnem oplojevanju, ampak po delitvi, brstenju itd. Pri dvospolnem množevanju se posebne spolne stanice, ki jih vsi metazoi v sebi izoblikujejo in ki se razlikujejo med seboj kot ovocite (jajca) in spermatocite ter imajo samo polovico hromosomov, združijo in ustvarjajo nove organizme.

Kot primer za metagenezo služita meduza (klobučnjak) in salpa.

Klobučnjak (zlati ali uhati) ima zvonu podobno truplo in živi v morju; ima na robu osem krpic s tipalicami in lovke okrog ust. Ker ima ženske (ovocite) in moške (spermatocite) spolne stanice, se množi dvospolno, iz oplojenih jajčec se razvije svobodno se gibajoča ličinka (planula), ki se

¹⁰ Poljanec, o. c., str. 153.

¹¹ Poljanec, 128.

¹² Buchner, o. c., str. 67, 65.

pritrja na morska tla. V notranjosti se ji odpre črevo, odpro se prausta, lovke začno brsteti: žival se imenuje polip ali skiphostom. Polip se začne množiti, in sicer brezspolno na ta način, da se členi kakor trakulja po horizontalnih zarezah, tako da razpade v segmente, ki so nameščeni drug na drugem kakor sklad krožnikov: tej tvorbi pravimo »češarek« (strobila). Ti členi se potem osebljajo in se obrnejo narobe ter plavajo kot »efire« ali »morske vile«. Po dolgem preobražanju se efira spremeni v doraslega klobučnjaka ali meduzo, s čimer je razvojni krog zaključen.

Od klobučnjaka do polipa je generacija dvospolna, ker nastanejo polipi iz oplojenih jajčec, od polipa do efire je brezspolna, ker nastanejo efire potom brstenja iz polipa. Klobučnjak kot dorasla žival je bolj popolna kot polip, ker so muskulatura, živčevje in čutila bolj razvita kakor pri polipu.

Salpa je preprosta, dolga, vrečasta žival z dotekalko in izmetalko, ki plava na počini odprtega morja; spada med pelaške (morske) živali, ki so prozorne in nežne, da jih težko razločimo od morske vode. Salpi raste brstišče ob drobovnem klobčiču, na katerem se snujejo popki; iz njih se razvijejo družine dvospolnih salp, katerih vsaka leže eno oplojeno jajcece, iz katerega se razvije salpa-poedinka. Salpa-poedinka se množi brezspolno po brstenju, salpa-veriga ali družina dvospolno po oploditvi. Salpa-poedinka se razlikuje po velikosti, telesni obliki, številu mišičastih obročkov itd. od družinskih salp.¹³

Za razvojno teorijo nastane problem, ali je ta prerod tudi samo posledica razvoja vrst. Ali je obstajala nekdanja odrasla vrsta polipov, ki so se brezspolno plodili? Ali je brezspolnost v razvoju pred spolnostjo? Ali je bila vrsta salp-poedink, ki se brezspolno plode, prej kot vrsta družinskih salp. Moralo bi vsaj tako biti. Toda kako to razložiti, da se pojavlja vrsta, ki ima dvospolnost? Ali je to prilagoditev na okolje?

Ad 2. Heterogeneza (»raznorodnost«). Dvospolnemu rodu sledi enopolni ali jalorodni, ženski rod (partenogeneza).

Pojavlja se pri raznih vrstah uši, črvov, bolh, pri šiškaricah.

Listna šiškarica n. pr. polaga kot oplojena samica v poletju jajčeca v nežno hrastovo listje; žerka, ki izleze, draži listno staničje, da se napravi okrog žerke jeseni šiška. Spomladi izlezejo iz teh žerk samo samice; te so jalorodne, ker polagajo neoplojena jajca v hrastove popke, iz katerih prilezejo maja meseca samci in samice. Oplojene samice začenjajo spet jeseni polagati jajčeca itd.

Za razvojno teorijo nastane problem: jeli kdaj živela vrsta samih samic? Ali je pridobivanje drugega spola pripisati okolju? Ali je menjava dvospolnega in enospolnega množevanja še pozneje nastalo, ne iz notranjih počel, ampak po zunanjih vplivih? Ali je ves pojav raznorodnosti pomemben za razvoj vrst?

*

Zaključimo: Embrionalni razvoj v vsej svoji neizmerljivi in neumljivi pestrosti se po razvojni teoriji kot enostavni formuli ne da pojasniti. Oni pojavi embrionalnega razvoja, ki so sledovi zgodovinskega razvoja, nakužujejo kvečjemu razvoj v omejenem okviru širše vrste.

Biogenetski zakon, ki razlaga embrionalni razvoj splošno kot obnovev vrstnega razvoja, je v tej obliki znanstveno neutemeljen.

¹³ Claus-Grobben, o. c., 872.

Obzornik.

SLOVSTVO O KNJIŽNICARSTVU.

Knjige in članki o knjižničarstvu so pri nas redki in malo znani. Razprave o tem predmetu morajo iskati gostoljubje po različnih časopisih, in šele 1940 je začel izhajati v Beogradu Glasnik Narodne biblioteke kot prvi poskus lastnega glasila. Zato združujemo v našem pregledu izdaje več zadnjih let.

Josip Badalić, **Javne knjižnice u Savskoj banovini.** Njihovo stanje i potrebe, Zagreb 1937. (Izdanja Društva jugoslovenskih bibliotekara, Sekcija Zagreb 1), 4°, 24.

Naš Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo je v l. 1932 in 1933 prinesel statistični poskus o knjižnicah v Sloveniji, isto delo je opravil J. Badalić, knjižničar zagrebške Univerzitetne knjižnice za savsko banovino kot začetek tega dela za Hrvatsko. Na vprašalne pole, ki jih je razposlal, je dobil odgovor od 1875 knjižnic, od teh je državnih 1448: osnovnih šol 1287, srednjih šol 71, visokih šol 90; nedržavnih pa 427: ljudskih in društvenih 310, strokovnih 86, samostanskih 16, delavskih 10, mestnih 5. Najstarejša knjižnica je sedanja Metropolitanska v Zagrebu, iz 11. stoletja; knjižnica frančiškanskega samostana v Zagrebu je iz 13. stoletja; tri frančiškanske knjižnice (Novalja, Trsat, Košljun) so iz 15. stoletja; sedanja Univerzitetna knjižnica in knjižnica I. drž. klasične gimnazije v Zagrebu sta iz 17. stoletja, od 1726 do 1835, datum ilirskega gibanja, pa je bilo ustanovljenih 75 knjižnic. Prvi začetki ljudskih knjižnic se pojavljajo okoli 1895, pravi začetek pa pada v l. 1902, 35. obletnico smrti Ljudevita Gaja. Zagrebška mestna knjižnica je bila ustanovljena 1906, pozneje pa zanemarena. V zadnjih letih so jo nekateri člani Univerzitetne knjižnice katalogizirali, dobila je tudi nove prostore. Skupno štejejo knjižnice savske banovine 1,911.713 zvezkov.

Tej razveseljivi razgibanosti knjižnic na Hrvaškem se pa pridružuje drugo, bolj žalostno poglavje: problem denarnih sredstev za vzdrževanje obstoječih in ustanavljanje novih knjižnic, z najbolj presenetljivo ugotovitvijo, da je bilo v času pred zadnjo vojno bolje preskrbljeno za redne dohodke kakor sedaj, posledica pomanjkanja zakona o knjižnicah v Jugoslaviji.

Josip Badalić, **Američko javno knjižničarstvo.** Zagreb 1939. (Pos. otisak iz časopisa »Alma mater croatica« 1938/1939), 4°, 28.

Društvo američanskih knjižničarjev (American Librarian Association) je omogočilo J. Badaliću, da je o priliki knjižničarskega kongresa v Kansas Cityju 13.—16. VI. 1938, katerega se je udeležil, dva meseca potoval po Ameriki in si ogledal 12 velikih knjižnic. Z besedo in s sliko poskuša tu podati v glavnih obrisih sliko razmeroma kratkega razvoja američanskega knjižničarstva do danes. V prvo polovico 19. stoletja pada ustanovitev prvih šolskih knjižnic, katerim sledijo mestne in potujoče. 1848 je izšel prvi zakon o javnih knjižnicah v Bostonu, 1876 je ustanovljeno Društvo američanskih knjižničarjev, ki šteje danes 20.000 članov, 1887 pa 1. knjižničarska šola — danes jih je 26. Avtor podčrtuje ogromno delo Društva američanskih knjižničarjev, ki določa delovne metode, pravila za katalo-

gizacijo, za bibliografijo itd. Dve tretjini osebja ameriškanskih knjižnic tvorijo ženske moči. Vse delo ameriškanskih knjižnic je socialno-pedagoško, cilj je amerikanizacija in vzgoja v duhu sodobnega ameriškanskega državljanstva za izgraditev demokratske ameriškanske kulture. Danes velike ameriškanske knjižnice nimajo samo ogromnih oddelkov novih knjig, temveč preskrbeli so si tudi fonde važnih starih del, in avtor si je ogledal posebno slovanske oddelke. Ni pa posebno tolažljivo, če govori pri ameriškanskih knjižnicah o sijajni sedanosti, pri evropskih knjižnicah pa o sijajni preteklosti — in negotovi bodočnosti.

Joža Glonar, **Iz stare stiške knjižnice**. Ljubljana 1937. (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XVII), 4°, 110—131. (Separatum.)

Po razpustu stiškega samostana je sedanja Narodna knjižnica na Dunaju izbrala iz njegove znamenite knjižnice najboljše dela, ostale je prejela Licejska knjižnica v Ljubljani. V razpravi, ki je bila prvotno namenjena za proslavo 800 letnice stiškega samostana, določa avtor 300 knjig, bivšo last Stične, ki se nahajajo danes v posesti naše Univerzitetne knjižnice, in sicer za črki A in B na podlagi starega stiškega inventarja, ostale pa po značilni stiški vezavi: belo usnje in zlat naslov na črni etiketi; pogosto je tudi ohranjena stara stiška signatura. Posamezne knjige so prišle v stiško knjižnico kot darila ljubiteljev in zbirateljev knjig in imajo zanimive exlibrise. Tako lahko ugotovimo prijatelje knjig bivših stoletij, kar predstavlja tudi prispevek za našo kulturno zgodovino.

Avugust Pirjevec, **Knjižnice in knjižničarsko delo**. Celje 1940. (Znanstvena knjižnica Mohorjeve družbe 12), 8°, 358.

Ko se je založnica odločila za izdajo našega prvega priročnika o knjižničarstvu, je imela gotovo pred očmi interese naših že številnih ljudskih knjižnic, kjer so bili knjižničarji dosedaj brez splošno veljavnih navodil za ureditev svojih knjižnic in so morali sami iskati več ali manj pravilni način uradovanja. Pa tudi naše znanstvene knjižnice niso v bistveno različnem položaju: šole ali vsaj tečaja za poklicno izobrazbo knjižničarjev v Jugoslaviji še nimamo in če so starejši knjižničarji prejeli svojo poklicno izobrazbo še po predvojnih določilih, imajo mlajši — razen če so študirali v inozemstvu — samo uradniški izpit in si morajo potem šele tekom službe v praktičnem delu prisvojiti potrebna znanja.

Naš priročnik obravnava paritetično obe glavni skupini knjižnic: znanstvenim sta posvečeni 2. in 4., ljudskim 3. in 5. poglavje. Prav s tehniko knjižničarskega dela se pečajo poglavja 8 do 14: nakup knjig, njihova inventarizacija (signatura), katalogizacija (imenski in stvarni katalog), izposojevanje, shramba (stavba, stelaže) in statistika. Ni naš namen se spuščati v podrobno analizo teh poglavij: knjižničar jih bo moral itak v roke vzeti in natančno preštudirati. Zadostuje če povemo, da so pisana nazorno (slike) in po stanju moderne knjižnične vede, saj ima avtor za seboj 20 let knjižničarskega dela.

Tudi nestrokovnjaka bo zanimal zgodovinski pregled razvoja knjižnic v Evropi, posebno pa prikaz razvoja knjižnic v Sloveniji, slednje seveda le v glavnih obrisih, saj je to področje prav malo obdelano. Pri obravnavanju naših ljudskih knjižnic avtor obžaluje ozkosrčnost pri določitvi knjig, ki so primerne za ljudske knjižnice, in predlaga kot primerno »vse, kar je resnično, kar izvira iz resničnega doživetja sveta in človeških problemov, kar

odgovarja bralčevi življenjski problematiki in povezanosti«; mislimo pa, da bo n. pr. pri določevanju, kaj odgovarja bralčevi življenjski problematiki, takoj zopet nastopila secesija mnenj.¹

Poglavje o zakonodaji daje sliko položaja v drugih državah in odkriva pomanjkljivost naše zakonodaje, ki jo z vsemi njenimi praktičnimi posledicami knjižničarji še huje občutimo kakor obiskovalci knjižnic. Seznam literature, ki je knjigi dodan, je, kar se inozemske literature tiče, sestavljen po načelu, da so tam navedene knjige pri nas dosegljive — dobro bi bilo, če bi bilo to načelo nekje povedano —, in tako nazorno pokaže, kaj imamo, oziroma česar nimamo.

Carlton B. Joekel, *Library Service*. Prepared for The Advisory Committee on Education. Washington 1938 (Staff Study 11), 8°, VIII, 106.

Omenjamo to delo, ki je nastalo sicer iz od naših zelo različnih razmer, ker vsebuje stvari, ki so zelo poučne za nas. To poročilo za Posvetovalni prosvetni odbor zvezne vlade podaja na podlagi podrobne statistike sliko razvoja ameriških knjižnic v zadnjih letih in dodaja svoje predloge za bodočnost. Ugotavlja, n. pr. veliko razliko v gostoti knjižnic po pokrajinah in njene geografske vzroke; nadalje, kako se Kongresna knjižnica (Library of Congress) neprisiljeno razvija v središnje ameriško knjižnico, ki razširja svoje delovne metode pri katalogizaciji in bibliografiji v vedno večjem krogu knjižnic in izdeluje veliki skupni ameriški katalog (Union Catalog); in omenja kot važen korak 1937 od vlade ustanovljeni oddelek za knjižničarstvo v prosvetnem ministrstvu (Library Service Division in the US Office of Education), ki tudi na zunaj manifestira izredni interes države na razvoju knjižnic, katere smatra za bistven del vzgoje, ravno tako kakor šolstvo. Zanimive so ugotovitve iz let gospodarske krize, ko so na knjižnicah v precejšnjem številu nastavljali brezposelno inteligenco, kakšne — ugodne — rezultate so s temi pomožnimi močmi dosegli in kakšna dela so jim lahko izročili. To je važno za nas, ker naše večje knjižnice, tako v Ljubljani, kakor v Zagrebu in v Beogradu, pri pomanjkanju sistemiziranih mest, večkrat delujejo z »dodeljenimi močmi«, iz bednostnega fonda ali od drugod. Vsekakor pa je za nas najbolj zavirljiva poteza tega prikaza, da ameriške knjižnice ne poznajo — finančnih težav.

M. Pivec-Stelè.

KAJ BO S SLOVENSKIM NARODOPISJEM?

Vprašanje, ki je postavljeno za naslov temu sestavku, zaman pričakuje zadovoljivega odgovora že ves čas, kar smo v lastni državi dobili nekatere najvišje kulturne ustanove in z njimi možnost razvoja vseh perečih nalog naše znanosti o lastnem narodu. Medtem ko smo dobili v jezikoslovju, zemljepisu, obči in slovstveni zgodovini v tem času temeljne in tudi sintetične študije in dela, nismo dobili dokaza za to, da poznajo usmerjevalci našega znanstvenega in javnega življenja naloge in pomen narodoslovne in narodopisne vede pri Slovencih. Kričeč dokaz naše brezbržnosti glede tega vprašanja je Etnografski muzej v Ljubljani. Vse,

¹ Ocena je bila napisana že v decembru l. 1940. Med časom do objave je bila knjiga predmet kritike, ki gre predaleč. Naše mnenje je, da bi važni problem izbire knjig za ljudske knjižnice moral biti obdelan v posebni razpravi, ne spada pa v priročnik. Op. uredn.

kar je bilo v zadnjih dvajsetih letih storjenega za napredek slovenskega narodopisja, je bilo v glavnem prizadevanje poedincev, ki so le fragmentarno prispevali k rešitvi vprašanj, katerim so istočasno drugod posvečali smotrno delo ustanov in strokovnjakov ob visokih žrtvah javnosti. To delo, dasi v posameznostih zaslužno in veliko, ni moglo dati trdnega in obetajočega odgovora na vprašanje o bodočnosti slovenskega narodopisja, ker zaradi utesnjenega muzeja in pogrešane stolice na univerzi ni moglo biti ne smotrno, ne znanstveno dovolj utemeljeno. Ker pa nekatera dejstva zadnjega časa kažejo, da je razvoj našega narodopisja prav glede omenjenih usmerjevalcev prispel do nove stopnje, zato je skrajni čas, da razen peščice etnografskih delavcev tudi vsi poklicani premišlujejo o tem, ali je Slovencem treba poglobljenega in vnetejšega dela za tisto stran spoznanja samega sebe, ki jo goji etnografija ali narodopisje. Če nas že k temu ne bi sililo lastno spoznanje in potreba, tedaj bi nas moralo vznemiriti vse, kar se v tej smeri dogaja že dalje časa v naši sosesčini.

Kakor je v romantični dobi bilo narodopisno prizadevanje posledica narodnostnega prebujenja, tako je tudi najnovejši čas stopnjevanega nacionalizma iskal svojega netiva in pričevanja v svojskosti ljudske duševnosti in vseh izrazov njegovega stvarnega in duhovnega ustvarjanja. Dognanja, ki jih je v drugi polovici minulega stoletja nakopičila etnografija, so postala sedaj kvas novega prerdodnega gibanja, zajemajočega ves narod in vse strani njegovega življenja. V znamenju takega gledanja na rasno čistost in potencirano vrednost lastnega naroda so nastopili v nekaterih evropskih državah za narodopisno vedo naravnost zlati časi. Pa če si odmislimo vse take pristranske namene, v katere je zašla znanost tudi na drugih področjih, bomo ob celotnih uspehih tega dela spoznali, da nam narodopisje odkriva in rešuje enakovredne in življenjsko vsaj toliko oblikovalne vrednote kot umetnostna in literarna veda. Vse tri znanosti se namreč nujno dopolnjujejo — poleg tega morejo tudi nekatere druge črpati iz dognanj etnografije — in je zato tem večja škoda, če smo eno izmed njih doslej sistematično prezirali in zanemarjali.

Zavest, da prinaša narodopisje in iz njega rastoče narodoslovje slehernemu narodu spoznanje o sebi, vodi pri delu v tej smeri tako narode srednje Evrope, kakor one v severni Evropi, ki so naravnost vzor velikega dela v ozkih mejah. Bogati narodopisni muzeji, festivali ljudskih običajev, noš in glasbe, razkošne publikacije, vsestransko podpirano raziskovanje številnih znanstvenikov — vse to ni le uspešna reprezentanca pred tujim svetom, marveč tudi bogat moralni zaklad naroda, ki ve, kaj hoče in ki spoštuje osnove in vire svojega življenja. Da ne omenjamo Nemcev, Švicarjev in drugih, se spomnimo le, da imajo n. pr. *Finci* pet vseučiliških stolic za narodoslovno vedo in da so v enem letu žrtvovali milijon dinarjev državnega denarja za nabiranje narodnega blaga. *Hrvati* imajo v Zagrebu etnografski muzej, ki je eden najbogatejših v srednji Evropi; poleg tega imajo že šestnajst let na univerzi stolicu za etnologijo in etnografijo, ki vzgaja zadnja leta desetine strokovnih delavcev, omogoča podrobni študij, pa tudi sintetične preglede, kot je M. Gavzizijev Pregled etnografije Hrvata in Godina dana hrvatskih narodnih običajev. S svojimi festivali družijo znanstveno delo in življenje — in vendar so še daleč od celotne in točne podobe svojega narodopisja. Spričo tega moramo reči, da mi še — pričeli nismo z delom zanjo.

Pri nas, kjer smo z Valvazorjevim delom dobili že pred 250 leti nenavadno lep temelj za nadaljnje delo, preko fragmentarnih poskusov in nekaterih uspehov še nismo prišli do *smotrnega zbiranja* in *raziskovanja* gradiva o narodovem življenju. Največje uspehe smo še dosegli ob narodni pesmi, dasi tudi tu spričo prezrtih melodij enostransko; materialne kulture pa se v resnici še lotili nismo. Saj nimamo niti dobrega razbora tega, kar je na narodopisnem področju opravljeno. Celo v bibliografiji imamo le odlomke in se moramo zanašati na nepopolno v Glasniku Etnografskega muzeja v Beogradu, potem ko je domača komaj pričeta v ČZN že prenehala. Če pregledamo naše *revije*, najdemo v njih zelo malo domačih narodopisnih prispevkov. Če pomislimo spričo nacionalnega poudarka, ki si ga lasti naša *šola*, česa vsega se v njej učijo in kako malo izvedo v njej o resničnem življenju slovenskega naroda, tedaj bomo prisiljeni priznati, da smo tudi tu šele na začetku poti. Naš izobraženec pač ne more imeti pravega pojmovanja o celotnem življenju svojega ljudstva, če šola ne razširja in ne pogloblja v njem tistega poznanja, ki ga je morda prinesel vanjo vsaj kmečki učenec. Kaj bomo šele rekli o meščanu, ki bo zaradi take vzgoje v marsičem videl le zaostalost! Pouk osnovnih pojmov etnologije, ki se vrši v 7. razredu naših srednjih šol v okviru in po metodi zemljepisa, nudi ob slabem učbeniku in učiteljevi nerazglednosti bore malo vpogleda in umevanja v slovensko ljudsko življenje. Sicer je tudi pri ostalih šolskih predmetih mnogo priložnosti, da dijaka opozorimo na elemente ljudskega snovanja, toda to bo storil učitelj le tedaj, če bo imel na razpolago ilustrativno gradivo — ki bi ga morale imeti naše šole smotrno zbranega! — in če bo sam imel posluš in oko za vse to. Za ta namen bi bili potrebni tečaji in tiskana navodila za učiteljstvo, s čimer so pričeli n. pr. tudi Hrvati, ki so uvedli narodoznanstvo v več razredih; posebno pa poudarjajo narodoznanstvo vzgojo na učiteljskih, glede česar so mnogo storili tudi Madžari.

Stanje naše narodoznanske izobrazbe se bo moglo dvigniti, če bomo dobivali dovolj izobraženih strokovnjakov z naše *univerze*. Tu je bila po tolikih letih končno zasedena stolica za etnologijo in etnografijo. To se je spričo vnetega dela drugod in spričo naglega izumiranja in spreminjanja načina ljudskega življenja zgodilo ob dvanajsti uri. Toda iz tega vira bo prišlo ugodno reševanje slovenskih narodopisnih vprašanj le tedaj, če se bomo zavedali, da gre za študij lastnega naroda, in sicer v stroki, ki je bila doslej najbolj zanemarjena in katere gradivo gine iz dneva v dan. Zato mora etnološki seminar dobiti vse pogoje za razmah potrebnega dela. Edino ob sodelovanju tega seminarja, etnografskega muzeja in potrebnega narodopisnega društva se bomo mogli lotiti perečega vprašanja celotne slovenske narodopisne bibliografije, sistematičnega zbiranja gradiva in njegga strokovne obravnave. Šele ko bo vse to delo opravljeno, se bomo mogli lotiti celotne podobe posameznih področij našega narodopisja.

Če nam je resnično za napredek znanja o lastnem narodu — in to je nepogrešljiv pogoj naše kulturnosti —, tedaj ne smemo ostati glede vprašanja slovenskega narodopisja pri prazničnih željah in uradnih okrožnicah, marveč se moramo hitro in odločno usmeriti na edino stvarno pot *resnega dela*, ki bomo po njem mogli priti do tako potrebnega uspeha.

Vilko Novak.

Ocene.

Aleš Ušeničnik, *Izbrani spisi IV—VI*, Ljubljana 1940, založila Jugoslovanska knjigarna. Mala 8°; IV. 312 str., V. 304 str. in VI. 300 str.

Že ob prvih treh zvezkih Ušeničnikovih Izbranih spisov smo ugotovili naravnost občudovanja vredno vsestranost njegovega znanstvenega delovanja. Prav posebno pa pride ta vsestranost do izraza v pričujočih zvezkih. Pred nami stoji edinstven slovenski apologet velikega formata; ni svetovno-nazornega vprašanja, ki ga Ušeničnik ne bi bil obravnaval, zlasti pa ni bilo v zadnjih štiridesetih letih na Slovenskem nobenega kulturnega pojava, do katerega naš filozof ne bi bil zavzel stališča v duhu katoliških načel. Ta vloga katoliškega ideologa in idejnega voditelja svojega naroda skozi malone pol stoletja daje Ušeničniku Alešu trajno in odlično mesto v naši zgodovini.

Posebno četrty zvezek ima izrazito versko-apologetični značaj z naravnost sistematično razporeditvijo in dokaj izčrpnim obravnavanjem najvažnejših versko-obrambnih vprašanj. V prvem poglavju: Bog, Kristus, religija in življenje govori najprej o bogoznanju v starem poganstvu, kjer dodobra obravnava Ciceronove nazore o Bogu, božji previdnosti, o nesmrtnosti duše in drugih osrednjih vprašanjih, tičočih se človeka ter pride do zaključka, da kljub dobrim spoznanjem vendarle vsa poganska filozofija trpi na negotovosti in dvomih; prava luč resnice nam je dana le v krščanskem razodetju. Cicerona si je izbral za podlago zato, ker je le-ta »napravil bilanco poganske filozofije«, tako da kdor pozna njega, pozna v glavnem tudi ostale staroveške mislece. Izborna je razprava Ateist o ateizmu, kjer se bavi z vprašanjem, ali je prepričan ateizem sploh možen ter navaja kot pričo za tak prepričan ateizem poleg drugih zlasti Le Dan-teca, njegove misli o dokazih za bivanje božje in prihaja do zaključka, da morajo tudi ateisti sami priznati pogubonosni učinek svoje filozofije. Zelo sorodna je naslednja razprava: Misli modernega človeka o svetu in življenju, kjer obravnava zlasti miselnost nemškega filozofa Fr. Paulsena, ki je bil v začetku tega stoletja precej v ospredju zanimanja. V naslednji razpravi prehaja že neposredno na vprašanje krščanstva, ko proti takratni slovenski »omladini« (v društvih: Slovenija, Tabor, Prosveta i. dr.) zavrača vedo brez dogem; proti tej liberalni omladini postavlja dogmo kot vir življenja in edino zanesljiv temelj kulture. Še globlje v bistvo krščanstva gre z razpravama: Evharistija — ločilo duhov in Brezmadežna. Poslednja prijetno spominja na duhovito razpravo Fr. W. Försterja: Maria (v Kristus und das menschliche Leben), dasi je seveda popolnoma neodvisna od nje. Potem govori o dveh tipih religioznosti v katoliški Cerkvi: o frančiškanskem in dominikanskem, o serafskem in kerubskem, eden se odlikuje po ljubezenski združitvi z Bogom, drugi pa po umski; vsak zase je dober, a enako je vsak zase nevaren, ako ga začnemo poudarjati v izključnem smislu; drug drugega morata dopolnjevati, to je edino pravilno krščansko pojmovanje. S to razpravo, ki je bila napisana v Času XXIV (1929—30), je Ušeničnik na svoj priznani način posegel v takratne versko-kulturne razmere in trenja na Slovenskem. Razprava Skrivnost življenja pa obravnava najtežje vprašanje teodiceje, zakaj vsedobri Bog dopušča zlo na svetu, zlasti moralno zlo ali greh. Drugo poglavje: K resnici je strnil v tri večje naslove: Več luči, Cerkev in cerkve ter Izpovedi konvertitov. Začne z lepo in zanimivo razpravo o D. Straussovi kritiki Jezusovega življenja, ki

je že marsikomu zamorila vero, dalje se bavi z vprašanjem prirodnih katastrof z geološkega, psihološkega, filozofskega in teološkega stališča. Enako zanimiva je razprava »Legendarična svetišča in lažnive relikvije...«, kjer se bavi zlasti z vprašanjem, kaj je s češčenjem nepravih relikvij, z odpuščaji, ki so nanje navezani, in z možnostjo, da bi Bog ob njih delal celo čudeže, vprašanja, ki so za teoretično znanost sicer manj zanimiva in nevažna, ki pa široki svet vedno izredno zanimajo, in to ne najmanj v krogih izobražencev. Posebne vrste psihologijo Cerkve, ki ohrani enako stalno aktualnost, obravnava v članku: Sv. Duh pa papež in škofje..., kjer skuša obrazložiti in opravičiti človeški element v Cerkvi. V pismu slovenskemu akademiku se bori proti očitku klerikalizma, ki ga nasprotniki Cerkvi delajo, s čimer naj bi bil mišljen »sistem, ki izrablja vero in vzvišeno duhovsko oblast v sebične politične namene gospostvaželjnosti«, a resnica je le ta, da nasprotniki klerikalizem istovetijo s Cerkvijo in njenim apostolskim delovanjem v javnosti, to je, s katolicizmom vobče; govore o klerikalizmu, mislijo pa pri tem na Cerkev, da tako tem uspešneje izpodkopavajo njene temelje. Proti njim zagovarja stališče, da ima duhovnik, ako vidi, da drugače ni rešitve, pravico aktivno poseči v politiko, seveda pravi: »Ko bodo prišli boljši časi — in pri nas že v svetli zarji sije danica znanilka teh časov — tedaj bodo duhovniki zapustili bojno torišče, da se s tem večjo vnemo lotijo notranjega preporeka krščanskega ljudstva!« Članek je bil napisan v KO 1904 leta! V nadaljnjih dveh člankih brani jezuite pred krivičnimi napadi in predsodki, ki pa večkrat dejansko merijo na celotni katolicizem, postavlja vprašanje, zakaj preganjajo redovnike in prihaja do zaključka, da jih loža preganja zato, ker so po eni strani bolj ranljivi ko Cerkev sama kot božja ustanova, po drugi pa pomenjajo vendarle »močne garde« krščanstva, zoper katere se nasprotnikom v obilni meri spleča lomiti kopje. Naravnost dragoceno apologetično-zgodovinsko gradivo nam nudijo članki o katoliških težnjah v anglikanski cerkvi, o težnji po uniji v razkolnih cerkvah, o Levu Tolstoju in njegovem izobčenju iz pravoslavne cerkve. Enako dragocene in zanimive so izpovedi konvertitov: pisatelja Jörgensena, anglikanskega duhovnika Roberta Hughja Bensa, zgodovinarja Alberta Ruvillea in protestantskega teologa Karla Krogh-Tonninga. Tretje poglavje tega zvezka obsega članke iz metafizikologije: psihologijo o hipnotizmu, spiritizmu in o čarovni šibici ali bajanici, dalje o slutnjah, spominih in drugem vidu, ob koncu pa članek o stigmatizaciji, kjer proti dr. Breclju zagovarja verjetnost, da so dogodki v Konnersreuthu (Terezija Neumann) nadnaravnega značaja. Poglavja iz metafizikologije obravnava na njemu lasten zanimiv način s številnimi primeri, na koncu razprave o spiritizmu, o katerem se znanstveno gradivo od leta do leta množi, doda tudi novejšo literaturo, ob kateri pa pravilno ugotovi, da v zadnjem času ne moremo zabeležiti nobenega novega dognanja (izvzemši nekaj novih hipotez, ki pa tem bolj potrjujejo abstruznost čistih spiritističnih razlag). Podoba je, da je izmed prvih šestih zvezkov poleg tretjega baš četrti najboljši.

Peti zvezek se bavi predvsem s političnimi, narodnostnimi in sociološkimi vprašanji. Prvo poglavje: Avtoriteta in svoboda govori najprej o avtoriteti na splošno, o njenem pomenu, razmerju do vesti, o nezmojljivi cerkveni in zmojljivih človeških avtoritetah, kjer dodaja zanimive primere iz zgodovine janzenizma, zadevo z Action Française, nemškimi Centromom, Wittigov, Herbersteinov in druge primere. Temeljitejše razprave o

avtoriteti doslej v slovenščini nimamo. Potem govori — morda preobširno — o demokraciji in razmerju katoličanov do nje ter o kulturno-bojnih težnjah liberalizma v pokojni Avstriji. Zelo zanimiva je razprava Ločitev Cerkve od države, ki je nastala v »Času« (1908) kot odgovor na dr. J. E. Krekovo misel, ki jo je izrekel ob tozadevni debati v dunajskem parlamentu, rekoč: »Po mojem osebnem prepričanju je že skrajni čas, da jamejo verni katoličani čisto odkrito gledati in razmatrati vprašanje o ločitvi Cerkve od države«. Kreka so dolžili, da je potegnil s socialnimi demokrati, nakar je priobčil v »Času« kratek odgovor, do katerega pa Ušeničnik ponovno zavzema kritično stališče, sklicujoč se na razne katoliške avtorje in na okrožnico Leona XIII. V ozko zvezo s prejšnjimi spada razprava o svobodnem zakonu in svobodni šoli, kjer se dviga med drugim posebno proti dr. Franu Novaku, ki je leta 1906. v »Slovanu« predlagal reformo zakona »po naprednih načelih« in se navduševal za razporoko. V naslednjem zavrača nemško filozofijo vojske (M. Schelerja in Gomperza, ki bi jima danes mogli kot nadaljevanje postaviti ob stran zlasti Rosenberga), razpravlja o vojski, morali in mednarodnem pravu (haške konference), o Kantovem trajnem svetovnem miru (ki pa je medtem izšel v slovenskem prevodu pri Slov. matici). Poglavje o narodu in narodnosti obsega tri razprave. Najprej govori o pojmu narod, o nastajanju naroda, o nacionalizmu, njega dovoljenih mejah, kjer zavrača pogansko oboževanje naroda; nato govori o samoodločbi narodov, ki je bila konec zadnje svetovne vojne v letu 1918, ko je bila razprava napisana, zelo aktualna. Predvidno razbira razne možnosti te samoodločitve, se sprašuje, kakšna je razlika med Rousseaujevo ateistično teorijo in med Wilsonovim načelom samoodločitve narodov, prihaja s Srebrničem do zaključka, da danes svobodo jamči edinole narodna neodvisna država, ko pa postavlja vprašanje, kateri je zakoniti način te samoodločitve, navaja obširno zlasti mnenja tako imenovanih monarhomahov 16. stoletja in natančno pojasnjuje tozadevne papeške izjave; sploh pa je to ena izmed najbolj skrbno in vsestransko previdno izdelanih razprav. Posebej brani škofa dr. A. Mahniča pred očitki, češ da je proglasal narodnost za poganstvo in za »hudičevo iznajdbo«, ter pojasnjuje, da je dal Mahnič tem klevetam videz upravičenosti s svojo biblično razlago o postanku narodov in o zmedi jezikov. Poglavje Iz sociologije nima sistematičnega značaja, saj to šele pride v njegovi obširni Sociologiji, marveč obravnava nekatera posebna več ali manj aktualna vprašanja, zato je tudi vsem sestavkom razen prvih treh dal skromen naslov: Socialni zapiski. Najprej zavrača socialistične zmote, ki so izšle v knjižici: Kristus in socialna demokracija l. 1896. Potem sledita razpravi: Pomen krščanske sociologije in Smernice socialnega dela. Med socialnimi zapiski so najzanimivejše že znane kritike Marxove teorije o delu in veljavi in zavrnitev dialektičnega materializma, dalje razprava o socializmu in veri, kjer ugotavlja, da je Prepeluhovo (Abditus v Naših zapiskih) prijazno stališče do vere in krščanstva le osamljena akademska izjava poedincev, ki pa mu socialnodemokratska stranka ne bo sledila, kar ima svoje najboljše potrdilo v nasprotju, na katerega je Prepeluh naletel v svojih lastnih vrstah. V načelnem sporu, ki je nastal med prof. dr. Ujčičem in dr. T. o moralni indiferenci bogastva, se postavlja Ušeničnik na Ujčičevo stališče in ž njim vred zagovarja moralno indifferenco bogastva. Za manj pomembno pravdo o pojmu lastninske pravice sledijo jedrnati in dobri odgovori na ugovore, ki jih razni mladi izobraženci stavijo proti okrožnici »Quadragesimo anno«.

Šesti zvezek je v veliki večini posvečen umetniško-literarnim vprašanjem, le prvi del obravnava »Katoliško renesanco in nasprotne tokove«. Pri tem zvezku se morda najjasneje vidi, da je imel Ušeničnik kot urednik s svojimi spisi najbrž nekoliko težave, kajti o Umetnosti ima že celo poglavje člankov tudi v 2. zvezku; človek se vpraša, zakaj ni vsega tega združil v en sam zvezek, ki bi v celoti obsegal sama umetniško-literarna vprašanja. Pod pojmom katoliške renesance obravnava Leona XIII, Pija X. in kardinala Missia, ki ga brani pred očitki nasprotnikov, češ da je imelo njegovo delovanje med Slovenci raznarodovalec vpliv. Pri tem nas v l. 1940. pač mučno dirne ponatis nekaterih Ušeničnikovih stavkov o avstrijski domovini, kakor: »Bolje bi se pa bilo godilo tudi celokupni domovini Avstriji« (55), in sličnih Missijevih stavkov o »plemenitih vladarjih habsburške rodovine« (68), o moči Avstrije, njeni svetovni veljavi (53) in podobnem, dasi je urednika svojih lastnih spisov gotovo tudi tu vodila le odkritosrčna ljubezen do zgodovinske resnice, ki ne mara po štiridesetih letih ničesar pred javnostjo olepševati. Članek Katoliško gibanje podaja nekak historiat katoliškega kulturno-verskega dela med Slovenci preko vseh petih Katoliških shodov ter proti mlajši struji indirektno zagovarja Erjavčevo knjigo: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, ki ji je kritik v Križu (l. 1929.) očital enostransko zgolj periferno politično-strankarsko vrednotenje. Nato zavrača »Ideale slovenske mladine«, ki je izdala leta 1901. posebno poslanico, v kateri postavlja svoje filozofsko stališče proti liberalizmu, klerikalizmu in socializmu in ki se v glavnem opira na češkega misleca prof. dr. Drtino. Enako sta za poznavanje naše polpreteklosti zelo poučni razpravi o narodnem radikalizmu in o Svobodni misli na Slovenskem v zvezi z masoni. V poglavju o umetnostnih in literarnih borbah polemizira zlasti z J. Vidmarjem, ki je v svoji tezi o svobodnosti umetnosti očital krščanskim umetnikom nesvobodnost in prišel do smešnega zaključka: ali umetnik ali kristjan, oboje ne moreš biti; umetnik ima svoj posebni etos, proti kateremu pa se Ušeničnik enako obrača v posebni razpravi. Iste misli obravnava v članku Umetnost in pedagogi, le da je tu v ospredju vzgojna kritika umetnosti in dr. I. Cankar tisti, proti kateremu avtor pojasnjuje nekatera nesoglasja. Manj spadata v to zvezo sicer dve zelo zanimivi in na svoj način vedno aktualni razpravi, prva o Zolajevem romanu »Lourdes«, druga pa o Bernhardu Shawu in njegovi »Sveti Ivani«. V Literarnih zapiskih imamo lep doprinos k filozofiji jezika v študiji O metafori in metonimiji, dalje misli o slovenskem prevodu Ilijade, primerjavo o Petrarki in Prešernu, študijo o Aškercu, I. Cankarju, Simonu Gregorčiču, Antonu Medvedu, Otonu Župančiču, Silvinu Sardenku, o poezijah Solovjeva in Leona XIII., zaključuje pa jih s prevodi nekaterih pesmi spoznanja (Petrarke, Michelangela, Tassa in Danteja). Tu bi omenil le to, da se mi zdi primerjava Silvina Sardenka z Otonom Župančičem manj posrečena (263 sl.). Ob koncu je dodan v kazalo k vsem šestim zvezkom in seznam (menda) vseh v tej zbirki neobjavljenih Ušeničnikovih spisov in del, kar nam nudi ponovno nazorni dokaz o občudovanja vredni vsestranosti in plodovitosti njegovega znanstvenega in publicističnega dela.

Dr. Anton Trstenjak.

Stanko Cajnk ar, Očenaš. Razlaga Gospodove molitve za naš čas. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. (Studenci žive vode III.) 1940.

V zbirki Studenci žive vode je l. 1917. kot prvi zvezek izšla Cajnk ar-jeva knjiga Luč sveti v temi (gl. poročilo v Času XXXII. 1937/38, 190). V

njej je pisatelj obravnaval nekatere glavne resnice krščanske vere. V »Očenašu« pa hoče »moliti to Gospodovo pesem o Bogu in našem življenju skupaj z našimi izobraženimi in preprostimi ljudmi« (str. 8). Zaveda se, da to ni lahko delo.

Zelo potrebna je bila knjiga, ki naj bi pokazala vso vzvišenost, potrebo in pomen molitve in dramila kristjane, da bi Gospodovo molitev, ki jo tolikokrat ponavljajo, res občutili in opravljali kot molitev, kot resnični, odkritosrčni izliv svoje duše pred Bogom. Saj je molitev kot povzdigovanje duha k Bogu osnovno versko dejanje, od katerega zavisi naše celotno versko mišljenje in življenje in iz katerega se to, če je porušeno, začne znova obnavljati. »Kdor zna prav moliti, zna prav živeti«, pravi nekje sv. Avguštin.

Pisatelj razpravlja najprej kratko o tem, kaj je molitev in kaj pravi Kristus o njej (5—43). Nato poda kratek uvod k očenašu, kakor je v evangelijih, in nekaj opomb k posameznim besedam očenaša (47—57).

Glavni del knjige pa zavzema razlaga očenaša (61—185). Pisatelj se ne zadovoljuje z besedno razlago ali neposredno vsebino, marveč skuša po eni strani prodreti v vso globočino božjega sveta, ki je izražen v bordini človeškimi besedami, po drugi strani pa hoče odpirati pogled v našo človeško duševnost in vznemirjati naše srce, ki tako lahko otopi za duhovno posebno nadnaravno življenje, ali pa le bolj z ustnicami in zunanji kretnjami opravlja molitev in verske vaje. Mnogi odstavki v knjigi bodo na tistega, ki jih bo bral iskreno, delovala očiščujoče. Posebno razmišljanja o besedi »naš«, o božjem imenu, božjem kraljestvu, božji volji, o skušnjavah so polna življenjskih resnic in opazovanj.

Knjiga je teološko solidna, v slogu in izrazu napisana za naš čas. Seznan literature na koncu knjige priča, da je pisatelj uporabljal najboljše avtorje od sv. Avguština in sv. Tomaža pa do Guardinija, Sertillangesa in drugih, ki znajo pisati za sodobnega človeka.

Vzemi in premišluj!

J. K.

P. Plus D. J. - Dr. Fajdiga, **Izžarevajmo Kristusa!** Beseda modernim apostolom. Založila ZKN, ZKM in ZKKM (Katoliška akcija deklet). V Ljubljani 1941.

Vsaka organizacija je v nevarnosti, da se začne preveč zanašati na tehnično natančno in na drobno razpredeno zunanje organizacijsko omrežje in tako ne samo ureja življenje in delo, da se ne izgublja v brezbrežnost in pozablja na svoj cilj in pot do njega, kar je njen namen, ampak ga začne resnično dušiti. Ta nevarnost je še večja za organizacijo Katoliške akcije, ker gre tu za urejeno apostolsko delo, ki je po cilju, predmetu, sredstvih in metodah prvenstveno nadnaravno. Zelo lahko se zgodi, da se analogija, ki je med naravnim in nadnaravnim, začne izgubljati iz zavesti organizatorjev in prehaja v istovetenje. To je treba poudariti prav močno tudi za naše razmere. Pri vsej urejenosti dela in sredstev je vedno prvenstvene važnosti duh, ki mora prevevati moderne apostole in jih vedno voditi. Kristusova »pota nadnaravnega osvajanja sveta naj postanejo naša pota«. Strumnost in brezobzirna udarnost je danes moda sveta, to si je lahko prisvojiti. Prava odločnost v službi božjega kraljestva pa ni tako lahka, ker je zelo drugačne narave.

S temi mislimi hočem le podčrtati pomembnost Plusove knjige in izraziti veselje, da smo jo dobili v slovenskem prevodu. »Biti Kristus, v tem

je vse krščanstvo. Izžarevati Kristusa, v tem je ves krščanski apostolat.« (9.) Pisatelj razlaga, kako morajo biti pota modernega apostola določena in umerjena po poti Kristusa, ki je stopil z nebes, se učlovečil, trpel in bil pokopan.

Vsi, ki vodijo laiški apostolat, naj to knjigo vedno znova premišlujejo, more jim mnogo koristiti.

J. F.

Dr. Metod Dolenc, »Gorske bukke«. Izdala in založila Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, 1940.

Univ. prof. dr. Metod Dolenc, ki je tudi častni doktor ljubljanske univerze, je eden naših najplodovitejših pisateljev na pravnem polju. Z mnogimi deli je obogatil našo jugoslovansko in tudi tujo pravno literaturo. Večinoma piše članke iz kazenskega prava in domače pravne zgodovine. Skoraj vsi jugoslovanski in mnogi inozemski pravni listi ga štejejo med svoje sotrudnike. Tudi v »Casu« je napisal leta 1923 zanimivo razpravo »Kriminalni proces zoper Jezusa Kristusa v luči pravnozgodovinskih raziskavanj«. Z veliko vnemo že mnoga leta raziskuje in proučuje našo pravno zgodovino, kar je pri nerazvidnosti virov pač težavna naloga, ki pa se je je lotil z vso ljubeznijo, ki je pognala, kakor sam piše v predgovoru »Gorskih bukkev«, iz dveh korenin: iz pravniškega poklica in pa iz nagnjenja do zgodovinskih raziskav domače slovenske pravne zgodovine, predvsem tiste, ki se tiče kmečkega rodu. Plod njegovega raziskavanja naše pravne zgodovine je mnogo podrobnih razprav, ki jih je pisatelj objavil, dalje obširno delo: »Pravna zgodovina za slovensko ozemlje«, ki jo je izdala leta 1935 »Akademska založba« v Ljubljani in v kateri je pisatelj v sistematični obliki prikazal zgodovinski razvoj pravnih, socialnih in tudi kulturnih razmer med Slovenci od srede VI. stoletja do zedinjenja Slovencev s Srbi in Hrvati, ter končno pričujoče »Gorske bukke«.

O gorskih bukvah kot o najpomembnejšem pravnem viru slovenskega pravnega življenja je pisatelj razpravljal že v svoji gori omenjeni »Pravni zgodovini za slovensko ozemlje«. V pričujoči knjigi pa obširno razpravlja o tistem pravu, o katerem je prepričan, da predstavlja v prvi vrsti pravno pojmovanje slovenskega naroda v preteklosti, t. j. o slovenskem vinogorskem pravu. To delo pisatelj posveča ustanoviteljem slovenske Akademije znanosti in umetnosti, ki so omogočili izdajo »Gorskih bukkev« in po katerih zaslugi naj se pokaže, da imamo tudi Slovenci svojo pravno zgodovino.

»Gorske bukke« so razdeljene v štiri oddelke.

V prvem oddelku (v pristopu) pisatelj nakazuje naloge pravnega razreda slovenske Akademije znanosti in umetnosti, ki mu bo prva naloga rekonstrukcija slovenskega prava, kolikor bo to sploh mogoče. Treba bo najprej zbrati vire za proučevanje slovenskega prava. Našli se bodo v listinskem gradivu, v zapisih, ki so nam ohranjeni, kakor n. pr. brižinski spomeniki, zapisniki o sodnih zborih; tudi narodne pesmi in pripovedke nam bodo pomagale odkrivati zgodovino našega prava, kakor tudi slovenski pregovori in reki, iz katerih se zrcali posebna narodna modrost. Važni so tudi realni spomeniki naše pravne preteklosti, kakor mesta, kjer so se vršile sodbe, kjer so izpostavljali zločince itd. Vse to nezapisano običajno pravo bo predmet znanstvenega dela naše Akademije znanosti in umetnosti. V tem delu knjige opisuje dalje nastanek gorskih bukkev v začetku 16. stoletja. Ker so Slovenci živeli skupaj z gospodujočimi tujci, je pravo enih vplivalo na pravo drugih. Najprej je prišlo do ustaljenega germanskega prava po zapisanih virih, a tudi glede slovenskega prava je nastala po-

treba, da se na nek način utrdi. Inicijativo za to delo so dali gospodujoči sloji, ne na ljubo svojim slovenskim podložnikom, ampak v prid svoje blagajne. Predvsem se je zapisalo pravo, ki je živelo na vinskih goricah slovenskega ozemlja. Vino je bilo zelo priljubljen vir dohodkov, zato je bilo potrebno, da se razmerje med gospodujočimi in podložniki ustalijo v pisni obliki. Iz teh zapisov so nastale v začetku 16. stoletja gorske bukve. Gorske bukve so nastale torej kot posledica potrebe po skupnih predpisih, ki urejajo življenje in promet na vinskih goricah.

V zadnjem odstavku prvega oddelka pisatelj omenja, kako se je slovensko kmečko ljudstvo držalo svojega domačega prava in, da je pravo, ki ga vsebujejo vinogorski pravni predpisi, hrbtnica prava, ki je veljalo med preprostim slovenskim ljudstvom. Z zapisom vinogorskega prava v Gorskih bukvah v 16. stoletju se pričena nova doba pravnega življenja. Na vinogorskem pravu sloni po pisateljevih besedah odslej vse slovensko narodno pravo kot smotrno ravnalo in živ vir nastajanja in porajanja novih pravnih tvorb po zahtevah kmečkega in vinogorskega ljudstva.

V drugem oddelku »Gorskih bukev« pisatelj razpravlja o zgodovini vinogorskega prava, ki je v najtesnejši zvezi z vinogradništvom. Omenja pri tem pričetek vinogradništva v naših krajih, ki se je pričelo tu nekako v 3. stoletju po Kr. r. ter prikazuje nato prve sledove vinogorskih običajev, ki so nam prvi znani iz leta 1240, nakar razpravlja o početkih zapisovanja vinogorskega prava kot celote in v posebnih poglavjih o kodifikaciji štajerskega vinogorskega prava, dalje nižjeavstrijskega, ki je važno za razumevanje razvoja vinogorskega prava med Slovenci izven Štajerske in Kranjske, nato pa govori o poizkusu kodifikacije »Gorskih bukev« na Kranjskem. Kranjski deželni stanovi so namreč hoteli imeti svojim domačim razmeram ustrezajoče pravne predpise in so se leta 1568 pričeli posvetovati o prireditvi gorskih bukev za Kranjsko. Do uzakonitve njihovega osnutka, t. j. do potrditve po vladarju, pa ni prišlo, vendar so se te gorske bukve, ki jih pisatelj imenuje »večane gorske bukve« (iz nemškega »Berat-schlagte«), uporabljale kot nekakšno običajno pravo ter so v najrazličnejših prevodih krožile med slovenskim ljudstvom.

V naslednjih poglavjih pisatelj navaja in opisuje vse doslej znane, na slovenski jezik prevedene gorske bukve. Teh prevodov je 10. Dalje govori o posvedočbah vinogorskega prava pri ljudskih sodiščih potom zapisov in zapisnikov, ki so se sestavljali na vinogorskih zborih. Iz zapisnikov moremo razbrati, koliko so se ravnali po pravnih predpisih gorskih bukev in koliko po pravu neavtohtonega prebivalstva. Pisatelj tudi našteva najstarejše ohranjene zapisnike o vinogorskih zborih, od katerih so najstarejši, ki so nam znani iz Kostanjevice. Nekaj teh hrani ljubljanski narodni muzej. Na koncu tega dela pa pisatelj razpravlja o ostankih slovenskega vinogorskega prava v 19. stoletju. Predpisi Gorskih bukev so ostali v veljavi tako dolgo, kakor podložništvo, ki je bilo odpravljeno šele l. 1848. Cesar Jožef II. je sicer 1781. leta ukinil obstoj nekaterih sodišč, o vinogorskih zborih kot ljudskih sodiščih pa v omenjeni uredbi ni govora. Za časa francoske okupacije so bile z dekretom francoske uprave kraljestva Ilirije 30. septembra 1811 odpravljene vse sodne oblasti starega režima in tudi vinogorski zbori kot sodišča, vendar so dejansko v nekaterih krajih še dalje poslovali. Ko je stopil v veljavo obči državljanski zakonik iz leta 1811 (na Kranjskem 1. maja 1815), je avstrijska vlada smatrala gorske bukve za molče razveljavljene, pa je 28. januarja 1832 namesto njih izdala za novomeško okrožje red za trgatve, ki je urejal gospodarske predpise

vinogorskega prava. Vinogorski zbori kot samoupravna telesa, ki so tudi sodila, se niso več priznala. Leta 1860 je bil izdan ukaz kranjske deželne vlade, ki naj bi veljal kot nov zakon za vinogradnike. Obdržal je še starodavno institucijo »gornika«, ki je bil nekak policijski organ in predstavnik vinogorske uprave. Namesto gornikov je postavil zakon z dne 29. maja 1887 zaprisežene čuvaje ne samo za vinograde, ampak za vse agrarne nasade. Tako je bilo na Kranjskem. Na Štajerskem so pa vtesnili poslovanje vinogorskih zborov 1784. leta, ko so jim odvzeli kompetenco za tožbe gosposke zoper podložnike in obratno. Gospodarski uradi, ki so bili ustanovljeni 1788. leta, so še bolj omejili kompetenco vinogorskih zborov, ker so prevzeli nekatere sodne funkcije. Poleg tega so na Štajerskem vinogradni vedno bolj prehajali v roke bogatih meščanov ter je nastal stan najetih viničarjev. Ko je bilo podložništvo odpravljeno, je nastala potreba ureditve razmerja med lastniki vinogradov in viničarji, kar se je zgodilo z viničarskim redom za Štajersko z dne 2. maja 1886, ki je predhodnik sedanjega viničarskega reda za dravsko banovino. Pisatelj nato še razpravlja o rabi slovenskega jezika v vinogorskih zadevah in navaja pravno terminologijo iz slovenskega vinogorskega prava.

V tretjem, zelo obširnem oddelku, pisatelj primerja med seboj tekste gorskih bukev. Za osnovo je vzel nemški tekst izvirnika iz leta 1543. Ta je veljal za nemški del Štajerske. Za slovensko ozemlje je treba upoštevati poleg izvirnega teksta iz leta 1543 »večane gorske bukke« v nemškem jeziku iz leta 1595, dalje Hoffov prevod slovenskega teksta gorskih bukev na nemški jezik in preosnovane gorske bukke, ki so zapisane v nemških zapisnikih gorskih bukev iz okolice Klevevža. S primerjanjem posameznih tekstov hoče pisatelj prikazati razvoj predpisov, ki so veljali od srede 16. do začetka 19. stoletja. Primerjava je zelo podrobna. Pisatelj obdeluje posamezne tekste, odstavke za odstavkom, tako da navede originalen tekst, nato pa svoje kritične pripombe.

V četrtem oddelku pa pisatelj poda sestavni očrt slovenskega vinogorskega prava, ki ga črpa iz besedila gorskih bukev in zapisnikov o ljudskih sodiščih. Najprej govori o organizaciji slovenskih samoupravnih ljudskih sodišč, ki so obstajala gotovo že 1000 let poprej kot državna. Tudi Slovencem so sodili o spornih zadevah ugledni in izkušeni »dobri ljudje«, istega stanu, iz istega okoliša, to pa po svoji vesti in pravni zavesti. Kakor pa so se gosposke med seboj delile po načinu obdelovanja sveta na patrimonialne in vinogorske gosposke, tako je prišlo tudi do cepitve avtonomnega ljudskega sodstva na obče patrimonialne in posebne vinogorske pravne zadeve. Prva sodišča so se imenovala »veče«, pozneje pa »kvatrna sodišča«. Tretja vrsta ljudskih sodišč so bili »povšja sodišča«, ki so poslovala za sporne zadeve glede lova na polhe. Četrta vrsta ljudskih sodišč pa so bila »nepristranska sodišča«, ki so poslovala le za poedine pravne zadeve. Nato nam pa pisatelj poda točno sliko vinogorskih zborov, tako glede zunanjega ustroja, kakor glede notranjega poslovanja. Taki zbori so se vršili ponekod enkrat, drugje dvakrat, v Prekmurju pa celo trikrat na leto in to na kraju, ki je bil od pamtiveka za to v navadi. Seznanani nas nato z udeleženci na vinogorskih zborih, kamor so prihajali vsi vinogradniki, ki so se delili na »mejaše«, »sogornike« in »vsobenke«. Zbo-rovanje je skliceval gorski gospod, ki je postavil sodnike, o čemer pisatelj obširno govori in nato opisuje potek takih zborov, ki so se navadno pričeli s poklonitvijo gorskemu gospodu, nakar se je najprej razpravljalo o splošnih, skupnih potrebah vinske gorice, nato so pa prišle na vrsto tožbe.

Nato opisuje imetnike in izvrševalce vinogorske oblasti, njihove pravice in dolžnosti.

V naslednjih poglavjih pisatelj razpravlja o razvoju zasebnega prava po gorskih bukvah in to posebej o osebnem in rodbinskem pravu, dednem nasledstvu, o obveznem in odškodninskem pravu. Posebni poglavji tvorita kazensko pravo in pravdno postopanje.

Gorske bukve predstavljajo res pravcati temelj za spoznanje in razlaganje narodnega prava Slovencev. To odlično delo bo vzbudilo zanimanje pri vseh izobražencih, posebno pa pri pravnikih in zgodovinarjih, ki jim bo nova pobuda za proučevanje slovenske pravne zgodovine. Pravniškemu naraščaju pa bo knjiga važen učni pripomoček. Z »Gorskimi bukvami« si je neumorno delavni pisatelj postavil v pravnem razredu slovenske Akademije znanosti in umetnosti lep trajen spomenik.

Dr. I. Bizjak.

Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije. Založba Jubilej. Ljubljana, 1939. 703 str.

V proslavo dvajsetletnice Jugoslovanske države je izdala Založba Jubilej gornje delo, ki so ga uredili dr. Jože Lavrič, dr. Josip Mal in dr. France Stelè. Delo z nekoliko nemodernim naslovom je po svoji zasnovi podobno zborniku Slovenci v desetletju 1818—1928, ki ga je svoječasno izdala Leonova družba.

Po uvodnih besedah sedaj že pokojnega dr. Antona Korošca ter bana dr. Marka Natlačenca obravnava delo v štirih poglavjih razvoj Slovenije od osvobojenja do l. 1938. V prvem poglavju je prikazan *u p r a v n o - p o l i t i č n i* razvoj in so prispevali svoje razprave (po vrstnem redu): dr. Valter Bohinec, Silvo Kranjec, Dragotin Trstenjak, dr. Marko Natlačen, dr. Stanko Majcen, dr. Vladimir Golia in Viktor Steska, na kar sledi pregled Stanovske uprave. Drugo poglavje obsega kulturo, ki so jo obdelali naslednji avtorji: J. Turk, dr. Melita Pivec-Stelè, Francè Koklar, Fr. Ks. Lukman, France Stelè, Vilko Ukmar, Fran Baš in Cene Kranjc. O *g o s p o d a r s t v u* in *s o c i a l n i* politiki (tretje poglavje) pišejo: inž. Anton Šivic, inž. Lojze Zupančič, Ivan Avsenek, dr. Adolf Golia, Janko Traven, Fran Sink, Ivo Lah, dr. inž. Č. Nagode, inž. Josip Porenta, in inž. Franc Rueh, Drago Potočnik, dr. Vlado Valenčič, Ivan Martelanc, dr. Rudolf Marn, dr. Vladimir Murko, dr. Ivo Pirc, Janko Dolžan, dr. Valentin Meršol, Filip Uratnik, Alojzij Kuhar; razen tega pa obsega poglavje tudi več anonimnih sumaričnih prispevkov. V četrtem poglavju so zbrani podatki nekaterih važnejših kulturnih in gospodarskih ustanov in podjetij.

Po svojem značaju je ta zbornik leksikalno delo, ki vsebuje prispevke z vseh področij narodnega življenja. Sodbo o podrobnosti in točnosti posameznih prispevkov bodo zato podale posamezne stroke pri obravnavanju svojih predmetov. Dragoceni so uradni podatki o raznih panogah, ki jih je dala na razpolago banska uprava. Ta je izdajo tega dela tudi finančno podprla. Kot celota pa je Zbornik lepa proslavitev dvajsetletnice naše skupne države in posebej še impozanten dokument slovenskega dela in težen v preteklih dvajsetih letih. Temu retrospektivnemu pregledu, ki je bil mestoma prisiljen k sumaričnosti, mestoma pa je v svojih prispevkih navezan na avtorje, ki jih ni mogoče brez pridržka priznati za poklicane ali celo edino poklicane strokovnjake, želim ob tridesetletnici naslednika, ki bo podal načrte dela v prihodnosti, kolikor se bo nanašal na preteklost, pa zares podrobno sliko stanja

in napredka na posameznih področjih izpod za to pristojnih peres. Šele na ta način bo razvidna razgibanost in vnema zaposlenih rok, pa tudi bogastva, teženj in rezultatov. Zaradi večje priročnosti ta ali oni register Zborniku ne bi škodoval. Pomembno publikacijo priporočamo. R. L.

Fran Levstik, Besede Slovincem. Pri Akademski založbi v Ljubljani 1940.

J. Glonarjev izbor iz Levstikovih del je prva knjiga iz zbirke »Pogledov«, ki jo je začela izdajati Akademski založba. Misel takih cenelih, pa vendar lično izdanih kvalitetnih del je z velikim uspehom izvedel nemški Insel-Verlag in z veseljem pozdravljamo podoben poskus pri nas. Seveda morajo biti taka dela skrbno izbrana: kvalitativno na visoki stopnji, hkrati pa privlačna in razumljiva za širši krog bralcev, kateremu so namenjena. Taka združitev je gotovo težavna naloga. Če ji bo založba kos (o čemer bomo mogli soditi šele kasneje), bo zamašila veliko vrzel na našem knjižnem trgu. Morda bi vprav Akademski založba lahko storila še drug, prepotrben korak, namreč da bi začela izdajati ilustrirana dela domačih klasičnih del. Bibliofilske izdaje, kakršnih imamo zadnje čase precej, so dostopne le najbogatejšim slojem. Zato bi rabili še ljudske ilustrirane knjige, kot jih imajo drugi narodi že davno.

Levstikove »Besede Slovincem« predstavljajo zanimivo preizkušnjo, koliko more Levstik kot mislec še danes povedati. Reči moramo, da je Levstik preizkušnjo dobro prestal, vsaj mnogo bolje, kot bi jo prestali mnogi drugi starejši avtorji. Premnoge misli zvenijo čisto sodobno, kakor ugotavljanje in kritika sodobnih nedostatkov in slabosti. Posebno besede o narodu in narodnosti so presenetljivo žive in polne vsebine tudi za sedanost. Skoraj nič ne zaostajajo za njimi misli o jeziku, slovstvu in seveda o kritiki. Kadar govori Levstik o drugih stvareh, pa navadno ne pove nič posebno bistrega ali globokega. Nekatere »besede« pa bi bile brez vsake škode izostale, ker kaže, da so prišle med druge le zato, da povečajo število.

Kakor druge izdaje Akademski založbe, je tudi prva knjiga »Pogledov« okusno opremljena. J. G.

Ludovik Puš, Kmečki stan. Psihološke in sociološke korenine kmečkega stanovskega gibanja. Ljubljana 1939. Str. 112. V vrsto domačih knjig, ki obravnavajo vprašanja kmečkega stanu, se lepo uvršča Puševa načelno-filozofsko utemeljena razprava. Avtor se opira v glavnem na dela svojega akademskega učitelja dr. Franceta Vebra, dalje dr. Jeraja in dr. Gosarja. Mnogo pa črpa iz svojega praktičnega dela pri organizaciji kmečkega gibanja. V prvem delu knjige razpravlja avtor na splošno o človeku, sloju in stanu, v drugem pa posebej o kmečkem stanu in končno o osnovnih načelih kmečkega stanovskega gibanja. Uvodno besedo je knjižici napisal dr. France Veber, ki dobro poudarja vrline dela: da iz spisa odseva resnična notranja povezanost z življenjem in delom našega kmeta, da zajema iz domačega slovstva in da prinaša tudi izvirne misli. Tistim, ki se zanimajo za kmečko organizacijo, bo knjiga dobro služila. J. G.

Koledar Družbe sv. Mohorja 1941. Uredil dr. J. Pogačnik, z risbami opremil S. Pengov. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. Tisk Mohorjeve tiskarne v Celju. Str. 130.

Koledar je vedno tisti težki voz, ki mora naložiti želje vseh, a ker tega ne zmore, dá vsakemu nekaj. Kako pa zopet to zmore, je njegova —

sreča. Mohorjev Koledar je letos obsežnejši kot po navadi, sicer pa urejen in opremljen kot druga leta. Na osemdesetletnico, ki jo je družba v juliju slovesno praznovala, spominja uvodni izpodbudni članek. Druga obletnica, ki je tesno povezana z razvojem družbe in se je Koledar spominja, je sedemdesetletnica F. S. Finžgarja. J. Solar je lepo nazorno prikazal življenje in delo velikega pisatelja in duhovnika. V ostalem obsega Koledar verski del (dve novi svetnici, štiristoletnica jezuitskega reda, obsmrtnica škofov Gnidovca in Njaradija, kongres KK), poučne članke iz gospodarstva (zrno in kruh, sadni sok) in o vremenski napovedi. Politiko zastopa tokrat le poročilo o novi državi Slovaški. Posrečena je rubrika, v kateri V. Novak oriše pomembne Slovence v tujini. Gotovo se bodo te kratke biografije z vsakim letom spopolnjevale. Poleg leposlovja, ki ima nekaj dobrih prispevkov (n. pr. proza Fr. Kunstlja), so tu še Adlešičevi poljudni članki o vojni tehniki, kar bodo nekateri radi brali. Vestni Mohorjan pa ne bo spregledal tudi podatkov o slovenskem kulturnem dinarju (letos manjši!), o padcu števila družbinih udov (v krški škofiji vsi letni člani!), prebral si bo odlomek iz pravil in vodil družbe, pobrskal bo po seznamu župnij, krajev poverjenikov in udov ter bo končno vesel preglednega vsakoletnega seznama knjig družbine založbe.

L. S.

Jules Verne, Južna zvezda. Dežela demantov. Prevel Anton Anžič. Slovenskih večernic 94. zvezek. Izdala in založila Družba sv. Mohorja 1940. Str. 172. Redna knjiga za ude.

Večernice prinašajo letos »kratko in burno zgodbo največjega brušenege demanta, kar jih je svet kdaj videl«, torej pustolovski roman s praviimi donkihotskimi prigodami. Dogaja se v južni in v srednji Afriki, v pravljlični deželi draguljev. Pustolovščine pa niso zadnji namen pisateljev, saj jih zavestno tako razpleta, da preprostega bralca seznanj z zgodovino in zemljepisjem, s favno in floro črnege kontinenta. Na neprisiljen način spozna bralec tudi mnoge narodnosti s tipičnimi njihovimi lastnostmi. Med njimi je — kot se razume — glavna vloga dodeljena Francozu, kemiku, članu Akademije in raziskovalcu demantnih polj. Že zaradi te neprisiljene poučnosti in vzgojnega jedra se človek znebi pomislekov, ki jih je mogoče gojil do »litterature druge vrste«, bralcu dandanašnjih dni pa se čtivo, kjer je večkrat ves realizem v šegavem slogu postavljen na glavo, naravnost neverjetno prileže. Smej se preteklosti in izmišljenemu svetu, sedanjemu se ne moreš! Človek kar zavida pisatelje minulih dob, ker so znali tako sijajno pripovedovati. Mislim, da bo Mohorjanom, ki pisatelja fantastičnih zgodb že poznajo po Carskem slu, in sicer precej vsem slojem ustrezno s knjigo, ki ji tudi odlični prevod pomaga do uspeha. Nedoslednosti v transkripciji imen so se zgodile namenoma: kjer si bralec ne bi vedel pomagati, je pisava fonetična, kjer ne bi mogel zgrešiti, pa neizpremenjena.

L. S.

Stanko Cajnkar, V planinah. Zgodba. Mohorjeva knjižnica 115. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1940. Str. 112. Redna knjiga za ude.

Cajnkar, ki se vedno bolj uveljavlja kot pisatelj globoke in nežne leposlovne proze, nam je v kratki planinski zgodbi opisal srečanje dveh mladih ljudi in to v jedrnatem, nekoliko svojem jeziku. Zunanji potek dejanja (sodnik prevzame dekle) je skoraj drugotnega pomena, kajti glavna skrb pisateljeva je posvečena gledanju na svet in njega pojave (zakon, ljubezen). Čistost tega gledanja na življenje je projicirana iz avtorjeve močne osebnosti v laični svet. Ob skopem risanju značajev in v napetem

dialogu rasteta pred našimi očmi dve osebnosti, ena razdajajoča, druga sprejemajoča, s tankim poslušom za drobne, skrite stvari, in s sposobnostjo, uravnati si tudi velike reči. Čeprav delo ne bo vsem enako dostopno, bo vendar marsikomu v teh zmedenih časih svetilo kot luč in mu bo odgovorilo na osebne boje in dvome.

L. S.

Ksaver Meško, Mladim srcem. Četrti zvezek. Ilustriral Saša Santel. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju 1940. Str. 64.

Pričujoča redna (letos so tri leposlovna dela redne knjige!) knjiga za ude prinaša kot četrti zvezek Meškovih mladinskih del deset kratkih zgodb, pravljic, legend oziroma basni, seveda v Meškovem slogu, v katerih se največkrat sreča otrok z živim in neživim svetom, ga spoznava ter opazuje v njem boj dobrega in zlega. S socialnimi motivi, s slikami iz družine in narave, z vero in materinsko ljubeznijo pisatelj vzgaja mlade duše k dobroti in lepoti. V daljši črtici »Na sveti post« prevladuje Meškovo otožno razpoloženje iz »Tihih večerov«, tako sorodno cankarskim materinskim likom. Pot vdove Anke kot podoba večnega njenega trpljenja bo zapustila v mladih srcih nekoliko temačne vtise. Posebno v krajših črticah je jezik čudovito mehak, da vsakoogar pritegne. Zbrani listki so deloma starejšega, deloma novejšega izvora (Tatič) in se tako lepo priključujejo kot samostojen zvezek ostalim trem, ki so tokrat izšli v drugem natisu. Poseben čar uživa v Meškovih otroških slikah bralec, doma iz njegove ožje domovine: po okolju namreč vedno lahko odkrije mesta, v katerih pisatelj sega nazaj v lastne otroške spomine. — Šantlove risbe so preproste in lepe, takšne, da še dolgo dolgo žive v otroških srcih obenem z Meškovo poetično besedo.

L. S.

Janez Jalen, »Previsi«. Niz dogodkov. Založba »Naša knjiga«. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1940. 240 strani.

Jalen je rojen pripovednik-fabulist. To so zelo očitno razodevale celo njegove realistične ljudske drame. Razumljivo je torej, da je najbolj uspel s svojimi pripovednimi deli: tako pred dobrim desetletjem z »Ovčarjem Markom« in predlansko leto s »Cvetkovo Cilko«; lani pa je pisal kar dve uvodni povesti: za Mladiko »Trop brez zvoncev« (1939 in 1940), za Dom in svet pa »Ograd« (1940). Kadar postavi Jalen svojo zgodbo v realistično, gorenjsko kmečko okolje, se mu bolj posreči kakor slikanje meščanskega ali polmeščanskega sveta. To dokazuje že razlika med pravkar končanima uvodnima povestima, ki sta kompozicijsko sicer obe nekoliko ohlapni, a je bohínski, kmečki »Trop brez zvoncev« bližji »Ovčarju Marku« in »Cvetkovi Cilki« in zato tudi boljši od kaznilniške zgodbe »Ograd«. Še bolj pa je to očitno v »Previsih«, kjer je Jalen zbral svojo krajšo pripovedno prozo. Precej močni in zanj značilni so na primer »Stebniki«, »Previsi«, po katerih je dobila knjiga ime, ali »Koluti«, »Pogoni«, »Mlaji«, »Zgodnji macesen« in celo »Mahovnice«, čeprav se ne gode na Gorenjskem, ampak na Barju, a vendarle v kmečkem svetu. Premnogo pa je v knjigi takega, kar je že zelo blizu podlistku (»Pometači«, »Črv«, »Zlomljena smučka« in podobne). Na splošno se drži Jalnovega pripovedovanja v tej knjigi nekoliko preveč površnosti. Če oblikuje svoje gorenjske kmečke zgodbe še v zavestno poetično pobarvanem jeziku in slogu, ki pa se ga kljub vsemu drži nekoliko epigonstva, pa v ostalih zdrkne v tako povprečno pisanje, da je človeku resnično žal. Kajti Jalen je z rahlo vzgojnim idiličnim realizmom svojih daljših in krajših kmečkih zgodb dokazal, da je dober ljudski pri-

povednik, ki bi lahko ovrgel podtalno splošno mnenje, da je ljudsko pripovedništvo nekaj manjvrednega in dvignil kvaliteto mohorskih večernic. Ali bi ne bilo mnogo bolje, če bi Mohorjeva družba svojim udom v Večernicah namesto »žilvernovk«, domačih (kakor je bil predlanski Jenkov »Izum«) in prevedenih (kakor letošnja »Južna zvezda«), ki so sumljivo blizu kiču, dala recimo izbor najboljših novelic iz »Previsov«. Tako bi bila knjiga sicer nekoliko tanjša, a boljša, kakor nalašč za Večernice. Nekaj podobnega je, če se ne motimo, nekdo predlagal že ob »Cvetkovi Cilki«. Škoda je namreč, da taka Jalenova dela kakor je »Ovčar Marko« in »Cvetkova Cilka« izhajajo pri Mohorjevi družbi samo kot izredne knjige in se ne morejo dovolj razširiti med ljudstvo, kjer bi šele dosegle svoj pravi namen in uspeh.

V. N.

Poezije Dóktorja Francéta Prešérna, 1939, str. 251. **Izbrane poezije Simona Gregorčiča**, 1939, str. 187. **Izbrane pesmi Antona Aškerca**, 1940, str. 191. **Stare žalostne**, 1939, str. 249. Vse štiri drobne knjižice je izdala Akademsko založba v Ljubljani; stavek in tisk na domačem papirju je izvršila tiskarica Veit in drug (Peter Veit) na Viru pri Domžalah, knjigoveško delo pa knjigovoznica Matije Sifererja v Ljubljani. Knjižice je opremil z risbami Miroslav Oražem. Skrb za izdajo besedila Prešernovih poezij je imel Avgust Pirjevec, ki je tudi izbral in uredil Gregorčičeve in Aškerčeve pesmi. Slovenske pripovedne narodne pesmi je izbral in priredil dr. Joža Glonar.

Pomembno je delo Akademsko založbe, ki s temi miniaturnimi, proročnimi in ceneni izdajami spravlja med najširše plasti našo umetno in narodno pesem. Uspeh tega dela je velik, saj je pri Prešernu kmalu pošla prva naklada (pri Slovencih tako redko dogodek!) in so morali misliti na drugo. Druga, številnejša izdaja je izšla v februarju 1939, ravno za devetdesetletnico Prešernove smrti. Pirjevec je po Prešernovi izdaji Poezij priredil ponatis vseh njegovih izvirnih, narodnih in prevedenih pesmi z dodatkom in dvema pismoma.

V septembru 1939 je izšla zbirka Gregorčičeve nežne lirične muze. Pirjevec je iz Poezij I—IV izbral najlepše pesnikove, ki že po večini večno žive ponarodele med ljudstvom. Nekaj pesmi je sprejetih iz Gregorčičeve neobjavljene zapuščine in nekaj iz revij.

Za veliko noč 1940 smo dobili zbirko Aškerčeve poezije, njegovih prekrasnih epskih pesmi, balad in romanc, nekaj tudi iz njegove socialne lirike, ki izraža borbenege duha.

Glede besedila in izbora teh treh zbirk se smemo zanesti na vestno delo in okus Avg. Pirjevca.

Enako uspešno delo je opravil Glonar z zbirko narodnih pesmi, ki jih je izdal za božič 1939, za stoletnico smrti Emila Korytka, Prešernovega sodobnika in zbiratelja slovenskih narodnih pesmi. Glonar je nabral pesmi iz Štrekcljeve zbirke, iz rokopisov in iz neurejene zbirke narodnih pesmi. Pesmi so zapisali Kastelec, Vraz, Jurčič, Valjavec, Breznik, Mazovec in drugi, večino pa neznani zapisovatelji. Pesmi so nabrane iz vseh narečij in imajo po več zanimivih variant. Urejene so po snovi in začenši od najstarejših opevajo srednjeveško življenje na gradovih in okrog njih, viteštvo in kmetstvo, dalje dogodke v zvezi s slovenskim morjem, spomin na turške vojne; slede ljubezenske pesmi in pesmi o delu na polju, romarske, študentovske, nabožne itd. Človeka se resno dojmijo te žalostne pesmi, ki vsebujejo globok odmev ljudskega življenja iz časov, o katerih

imamo sicer skope podatke. V teh lirsko-epskih pesmih živi spomin na posamezne izredne dogodke, ki jih je ljudska domišljija včasih brez zveze splela v pesniški venec.

Slovenske narodne pesmi, pri katerih so se učili mnogi naši umetni pesniki, so v zbirkah marsikomu težje dostopne, tako pa bodo s to izdajo poromale med ljudstvo. Vrnile se bodo tja, odkoder izvirajo, da bodo vnele pesniški vir za novo domišljijo in plodnost. S tem se je začela tista druga doba narodnega blaga (prva je zgolj v nabiranju), ki jo pojmujejo n. pr. Nemci tako, da iz Berlina pošiljajo učit Kočevarje njih stare pesmi...

L. St.

Miško Kranjec, Povest o dobrih ljudeh. 1940. Slovenska Matica v Ljubljani. Str. 316.

Roman je sestavljen iz več obsežnih »povesti«, o slepi deklici, o Petru Koštrcu, o ženi Marti i. p. Zgodba je neskončno drobna, o osemdesetletnima Jožefu in Ani Koštrci, ki životarita nekje ob Muri in ju letno pozimi posečata Ivan Koren z ženo Marto in hčerko, slepo Katico. Vrh tega ju obišče enkrat vnuk Peter Koštrca in navidezni Peter Koštrca dvakrat. Pravi Peter Koštrca se zaplete v ljubezensko zgodbo z Marto, kar razode ne Ivanu Katica in lastno prepričanje. Marta odide nato sama po svetu, Katica pa izgine z dozdevnim Petrom Koštrco. To snov je Miško Kranjec pripovedoval v obliki pravljice, ne da bi proučil prej kakovost te vrste pesništva, ki je poezija vseh poezij. Zato niha njegova povest med najidealnejšo obliko pesništva in Mišku Kranjcu naravno fantazijo. Bere se povest gladko, dasi je pisatelj skrbel za slovniške napake. Te so med drugimi: svež 5, tajinstven 5, Murimini 6, 54, sprijatljivi 8, naj te ne začudi 9, vsuje 12, 16, 23, 246, ako se mu bo povidel 27, pet (i) 28, brigati 35, ugasnila 36, 39, 85, 96, m. ugasila, da sem bil to vedel 48, kričaje 69, mogla 85, m. morala, se vsedel 121, ne reci 136, ničesar 138, itd., majhni potočki 158, se podati 161, veseleje 192, znabiti 210, natvezil 227, vrbina mladika 232, mujati se 265, m. muditi se i. p.

Povest o dobrih ljudeh pomeni za pisatelja lep napredek, četudi ni popolnoma v okviru matičnih knjig, in utegne ta pisatelj doboriti se do uglednega pisatelja slovenskih novosti. Preznačilno je zanj, da popolnoma dobro pozna skrivnosti in živelj katoliških ljudi, vendar piše dosledno Bog z malo, mimo enkrat, ko piše z veliko, kar pa pripisujem korektorju.

Dr. Ivan Pregelj.

Jože Pahor, Matija Gorjan. Roman iz velikega upora slovenskih kmetov proti fevdalcem l. 1515. 1940. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani. Str. 403.

Jože Pahor je navajen pisati dolge in časovno važne romane. Tako delo je tudi ta proti »fevdalcem« naših dni naperjen roman v štirih delih. Roman vsebuje kmetski punt iz leta 1515, govori pa o vstaji sami šele v tretjem in četrtem delu. Matija Gorjan Montananus je glavna oseba. Živi pa življenje modernega človeka, tako daleč, da je popolnoma podoben novemu človeku glede deklških poznanj. To je tudi napaka drugih osebnosti v romanu. Ne za duševno ne za telesno življenje Pahor nima liste osnovne iznajdljivosti, ki je potrebna pisatelju zgodovinskih romanov. Četudi se pisatelj trudi, da bi pisal snovno odgovarjaje svoji stari temi, s tem, da piše celo imena Jožef itd. — in to nekaj krat napačno — v nemški rabi, je zagrešil kar vrsto anahronizmov, meneč, da bralec tega ne bo opazil. Škoda, da je roman vrh tega kar naperjen z napakami, ki so

slovniške in stilistične. Tako piše: niso imeli časa 5, otrobe 6, pristojal 8, mladci 13, 29 (anahronizem), jutranje 18, lahkomiselna pota 19, svež 24, 42, 44, 47, vsula 27, vlili 32, izgini m. beži 30, 34, 363, poprove vreče (nejasno, iz nemščine preveden izraz) 35, izivalni 53, blagostanje 57, 213, 389, omahnila in zavriskala 60, trdnih prsi 62, naenkrat 65, sacerdo 69, pelin je rasel v srcu 70, osupniti (trans.) 72, razglašena 81, m. slabe volje, more maiorem 88, težje 95, 101, vzdvomila 100, veselejša 127, polokna 128, nadzemsko razmišljanje 130, rajše 139, raje 384, vdinil 141, ozdravil 149, natvezil 174, končati (se) 175, ljulika 203, kje da si 226, presejali 230 itd. Čudim se, da Matica nima korektorja in tiska roman v taki obliki, v kakršni je bil napisan. Glede »Čedrmaca« sem bil prepričan, da obstoji slovniška in stilistična poprava. Pahorjev roman je polovično pripovedno delo, največ zato, ker pisatelj nima daru, da bi pisal zgodovinske romane.

Dr. Ivan Pregelj.

O da Schneider: *Vom Priestertum der Frau*. 3. erweiterte Aufl. Wien, Herder & Co., 1940, 8°, 157.

Pričujoča knjiga dunajske katoliške pisateljice je lani izšla v 3. izdaji, kar je vsekakor znak, da je aktualna. Vendar vsebina knjige prav za prav ne ustreza naslovu: na eni strani daje manj, na drugi strani več. Bralec bi pričakoval razpravo o deležu žene pri splošnem duhovništvu vseh kristjanov oz. o deležu žene pri apostolskem sodelovanju laikov s cerkveno hierarhijo. O. Schneider pa riše splošno vlogo žene v človeški družbi.

Najboljša je brez dvoma v prvem delu knjige, kjer odstranjuje nepravilna zastarela naziranja, kakor n. pr. tkzv. biološko zmoto sv. Tomaža Akvinskega, prevzeto od Aristotela in potrjeno po pomanjkljivi naravoslovni znanosti njegove dobe, kjer logično iz genetične manjvrednosti sledi kvalitetna, juridična itd. Tu lahko uporablja izsledke razprave profesorja Alberta Mittererja: *Mann und Weib nach dem biologischen Weltbild des hl. Thomas und dem der Gegenwart* (Zeitschrift für kathol. Theologie 1933). Za pozitivno izgraditev njenega nazora ji dobro služi razprava redovnice Thoma Angelica Walter: *Seinsrhythmik, Studie zur Begründung einer Metaphysik der Geschlechter* (Freiburg i. B. 1932), ki ugotavlja dominantne lastnosti moške in ženske narave.

V drugem delu prehaja s splošnega na časovno, na delo žene v našem času, seveda se pri tem ozira v glavnem na razmere v povojni Avstriji. Ima tu zelo dobre podrobnosti, n. pr. o nevarnosti uradnosti v veri, o čustveni pobožnosti, o skrbi duhovnika za ženo po zgledu Jezusa, o definiciji ženskega dela kot neuradnega itd.; vendar v celoti ne zadovoljuje popolnoma, če označi kot duhovniške funkcije žene služiti, trpeti, upati; če prideli ženi kot svojska vsa skrita in neslavna dela, v laičnem apostolatu pa položaj predstraže, ki se mora takoj umakniti, če se glavna straža zbudi; in če trdi, da so žene odgovorne tudi za to, da možje odpovedujejo. Ker nam prejšnja dela pisateljice niso na razpolago, ne moremo ugotoviti, kako je prišla do svojih zaključkov.

Narahlo polemizira s Fr. Zimmermannom, in njena knjiga ima pred Z. knjigama nedvomno prednost, da je brez dogmatičnih zmot, vendar nosi tudi njena knjiga pečat časa, v katerem je nastala, in ne moremo si misliti, da bi mogla biti napisana pred 10 leti — ali po 10 letih. Mnogo stvari, ki jih O. S. pričakuje ali izpoveduje o ženi, veljajo za človeka kot takega, in tudi pri njeni knjigi, čeprav v manjši meri kakor pri Fr. Zimmermannu, ima bralec vtis, da pred pojmom »mož« in »žena« pojem »človek« nekako zgine.

M. P. S.

Zapiski.

VPRAŠANJE DRUŽINSKIH MEZD IN NJIHOVE UTEMELJITVE V MODERNEM GOSPODARSTVU.

I.

Tradicionalna krščansosocialna smer je do najnovejšega časa utemeljevala zahtevo po družinskih plačah s strogo, menjalno pravičnostjo. Po tem nauku naj bi bil vsak delodajalec dolžan neposredno sam dajati svojim delavcem in nameščencem v zameno za njihovo delo tako plačo, ki bi zadoščala za preživljanje njih samih in njihove družine. Praktično življenje je kajpak kmalu pokazalo, da to v modernem pridobitnem gospodarstvu le prevečkrat ni mogoče. Vedno bolj očitno je postajalo, da se da ta problem danes samo še socialno rešiti, oziroma da se da zahteva po družinskih mezdah in plačah danes utemeljevati samo še socialno, na podlagi tako imenovane socialne pravičnosti.

Pri nas sem to misel prvič poudaril ob zadnjem Katoliškem shodu (1923). Takrat sem naletel ž njo na odločen odpor pristašev stare smeri, pa tudi pozneje se ta misel ni mogla uveljaviti. Posebno A. Ušeničnik ji je ves čas nasprotoval ter je še v novjšem času poskušal znova dokazati pravičnost starega nazora. (Prim. »Protikomunizmu«, 1937, str. 71, in »Mladi borci«, I. IV., št. 29, str. 115.) V zadnjem »Času« pa je posegel v ta spor g. R. Čuješ, ki najprej Ušeničnikove navedbe glede njegovega nazora v tem vprašanju nekoliko popravlja, končno pa le pride do sklepa, »da je pri teoretičnem vprašanju, ali so družinske mezde zahteva socialne ali menjalne pravičnosti, pritrđiti U-u.«¹ Zakaj »po svojem namenu mora biti mezda tolikšna, da more pre-

življati delavec sebe in srednje veliko družino«. Socialno pravičnost zadeva le »vprašanje gmotne oskrbe družin z nadpovprečnim številom članov« (Čas, 57).

Te pripombe sicer ne segajo stvari nič globlje do jedra, kot jo zadeva U-ova razlaga, vendar utegne poudarek, ki ga daje Č. razliki med dolžnostjo, plačevati neko povprečno ali normalno družinsko mezdo pa mezdo, kakršna je potrebna za vzdrževanje večje družine, zavesti nepoučenega bralca v zmoto. Zato se mi zdi potrebno, pokazati, kako je s to razlago, v čem je njena napaka.

II.

Misel, da so družinske plače utemeljene v tako imenovani menjalni pravičnosti, ki je hkrati tudi »stroga«, izvira iz napačnega ali vsaj preveč površnega gledanja na moderno menjalno ali tržno gospodarstvo, iz nepoznavanja in nerazumevanja njegovih najbistvenejših posebnosti. Zato se moram najprej vsaj kratko pri tem pomuditi.

Najvažnejša, najbolj značilna poteza menjalnega ali tržnega gospodarstva je, da delamo v njem vse za trg, za prodajo. Zato so v tem gospodarstvu — vsaj na njegovi pridobitni strani, ki je najvažnejša — vse stvari samo toliko vredne, kolikor znaša njihova tržna cena. Z eno besedo: V pridobitnem gospodarstvu je edino merilo, ki po njem vse najrazličnejše gospodarske dobrine (tudi človekovo delo) cenimo, to, koliko lahko zanje na trgu dobimo, oziroma koliko bi morali zanje plačati. To je tako imenovana menjalna ali tržna vrednost, vrednost, ki jo ima kaka stvar za menjavo.

Krompir n. pr. je za menjavo, to je za prodajo toliko vreden, ima tako menjalno vrednost, kakršna je pač njegova tržna cena, nič več in nič manj. Če je njegova cena en dinar za kilogram, ga vsi kupujejo in prodajajo približno po tej ceni; če je cena dva dinarja, se vse take kupčije sklepajo na tej podlagi, v tej višini. Kaj drugega niti ni mogoče, vsaj ne brez nepravičnega dobička na eni in krivične izgube na drugi strani.

Vsakokratna tržna cena poljubnega blaga pa ni morda le dejanska osnova, na kateri se v pridobitnem gospodarstvu sklepajo vse redne kupčije. To je hkrati tudi edina mogoča podlaga vsega menjavanja v tržnem prometu. Z drugimi besedami se to pravi: Samo na tej podlagi, samo na osnovi vsakokratne tržne cene je mogoče s poljubnim blagom pravično kupčevati,

¹ Prav za prav se Č. ne sklicuje povsem upravičeno na U-a. Dejstvo je namreč, da U. v svoji novejši knjigi »Quadragesimo anno« (Naša pot XXI, 1940, str. 143, 144) ne vztraja pri svojem starem nazoru, temveč pušča to vprašanje odprto in neodločeno. Č. je to reč prezrl, najbrž ker ga je premotila U-ova izjava v listu »Mladi borci« (I. IV., str. 29, str. 115), kjer navidez odločno govori, češ, svoje »mnenje sem branil in ga še branim«. To je toliko laže razumeti, ker je U. v omenjeni knjigi pri tem vprašanju molče prešel okrožnico »Divini Redemptoris«, čeprav bi jo v tej zvezi pač moral navesti — toliko bolj, ker je ob njeni izdaji še izrazilo zastopal stari nazor o utemeljenosti družinskih plač v menjalni pravičnosti.

ga pravično kupovati in prodajati.² Vsak poizkus najti neko drugo stvarno, hočem reči v stvari oziroma v blagu samem utemeljeno podlago za določitev, kakšna je njegova prava menjalna vrednost, to je vrednost z a menjavo, je nujno obsojen v neuspeh.

Drugeče je seveda, če se vprašamo, koliko n a j bi iz teh ali onih razlogov, n. pr. glede na produkcijske stroške, življenjske potrebe producentov, recimo kmetov, delavcev itd. smeli za kako stvar zahtevati, kako visoka n a j bi bila njena tržna cena. S tega vidika res lahko govorimo tudi o krivičnih tržnih cenah. Toda to so oziri in okolnosti i z v e n stvari, za katere gre, niso pa utemeljeni v stvarih samih na sebi, v neki njihovi objektivni menjalni vrednosti, ki bi bila različna od njihove tržne cene in od nje neodvisna. V teh primerih gre v resnici le za drugačno, recimo obči blaginji bolj ustrežajočo razdelitev celotnih dohodkov v okviru posameznega narodnega gospodarstva. To pa ni nič več vprašanje menjalne, temveč le še socialne pravičnosti, vprašanje, ki spada prav po svojem bistvu v področje gospodarske in socialne politike.³

² To vedo danes posebno dobro trgovci, ki morajo blago iz starih zalog prodajati po starih cenah, čeprav si lahko z izkupičkom nabavijo mnogo manj, časih le polovico prejšnje zaloge, ali pa niti tega ne. — Mimogrede naj pripomnim, da je to tudi sicer napačno in škodljivo. Prvič morajo trgovci iskati drugod pokritje za izgubo, ki jo utrpijo pri starem blagu, kar povzroča, da se cene še hitreje dvigajo. Drugič pa imajo od te ureditve, ki naj bi ščitila siromašne kupce, glavno korist le premožni ljudje. Samo ti si namreč lahko nakupijo po razmeroma nizkih cenah različnega starega blaga, kolikor hočejo oziroma, kolikor ga dobijo, medtem ko mora siromak, ki si vse sproti kupuje, prav zaradi tega le še preje plačevati višje cene.

³ Tudi kadar pravimo, da bi neka stvar morala biti dražja ali cenejša kakor je, zaradi tega, ker je iz boljše ali slabše snovi, ima to res nekaj smisla zopet le iz vna-njih ozirov, to se pravi, če mislimo, da bi morali producenti in ponudniki takega blaga dobiti zanj več ali manj, kot v resnici dobijo. Kakovost blaga nima sama na sebi za njegovo menjalno vrednost nikakega odločilnega pomena. Zlato ni dražje zato, ker je zlato, temveč zato, ker ga je malo. Malo pa ga je, ker so njegovi produkcijski stroški v primeri z drugimi dobrinami razmeroma visoki. Iz enakega razloga je n. pr. volneno blago dražje od bombažnega. — Seveda je res, da cenijo ljudje zlato zaradi njegovih posebnih last-

Isto se nam pokaže tudi pri mezdah — seveda zopet le, kolikor gre za menjalno, recimo kar za pridobitno gospodarstvo. Izven tega, n. pr. če najemam služkinjo ali hlapca, da delata neposredno zame, za moje lastne potrebe, je stvar drugačna. Njihovo delo ali usluga, ki mi jo storita, ima sama po sebi zame neko neposredno uporabno vrednost, nekako tako, kakor ceni kmet krompir, ki ga je sam zase pridelal, neposredno po njegovi hranilni oziroma sploh po njegovi uporabni sposobnosti ali vrednosti.

Popolnoma drugače pa je, če najame podjetnik toliko in toliko delavcev, da ž njimi izdeluje kako blago za trg ali da opravi proti plačilu kako delo za druge. V tem primeru ima delo najetih delovnih moči za podjetnika samo toliko smisla in pomena, samo toliko vrednosti, kolikor ž njim zasluzi ali, kakor tu pravimo, pridobi. Po tem ceni najete delovne moči in samo po tem jih more plačevati. In ker je uspeh vsakega pridobitnega dela ali posla bistveno odvisen od vsakokratnih tržnih razmer, pomeni to, da se vrednost najetih delovnih moči za podjetnika ravna po tržnih razmerah, ne pa morda po njihovi kvalifikaciji, kaj še po njihovih osebnih ali občečloveških potrebah. Skratka, najeto delo ima v pridobitnem gospodarstvu samo toliko važnosti, je samo toliko vredno, kolikor si upamo ž njim pridobiti oziroma točneje, kolikor ž njim v resnici pridobimo. Drugače je popolnoma brez pomena in brez vrednosti.

III.

Na podlagi teh splošnih dejstev in ugotovitev se nam tudi vprašanje družinskih mezd in njihovega utemeljevanja pokaže takoj v jasni luči.

Po menjalni pravičnosti, ki zahteva, da dam enako za enako, je moderni podjetnik dolžan plačati svojim delavcem toliko, kolikor so mu ti s svojim delom gospodarsko koristili, to se pravi, kolikor so mu zasluzili oziroma sploh pridobili, nič več in nič manj. Samo to je res »enako za enako«. Dejanska korist oziroma dejanski dobiček, ki ga ima podjetnik od svojih delavcev, vseh skupaj in

nosti visoko in da jim je volneno blago ljubše od bombažnega. Toda to ne pove samo na sebi še prav nič, koliko so voljni zanj plačati. Če bi se cene ravnale kar po kakovosti ali koristnosti blaga, bi morale biti n. pr. jeklo in tudi navadno železo dražje od zlata in kruh dražji od mnogih drugih živil, ki imajo danes dvakrat in trikrat višjo ceno.

vsakega posebej, pa se ravna po vsakokratnih tržnih razmerah in ne morda neposredno po neki objektivni vrednosti delavčevega dela, kaj še po povprečnih potrebah delavcev.⁴

Zaradi tega je še najbolj točno, ako rečemo, da ustreza menjalni pravičnosti tista »normalna« plača delavcev, katero plačujejo, oziroma točneje, katero bi mogli plačevati v posamezni stroki vsi, tudi najneugodnejši producenti in ponudniki, ki svoje blago ob vsakokratni ceni še lahko prodajo s primernim dobičkom.⁵ Če ta, zgolj po vsakokratnih tržnih razmerah določeni zaslužek ne dosega družinske mezde, je to pač znamenje, da v gospodarstvu in družbi ni pravega reda, recimo kar, da ni med cenami najrazličnejših gospodarskih dobrin, všteti sem kaj tudi najeto delo, pravega razmerja. Toda vprašanje, kako to razmerje spremeniti in ga tako preurediti, da bodo mogli na splošno vsi ljudje človeka dostojno in stanu primerno preživljati sebe in svojo družino, nima prav nič opraviti z menjalno pravičnostjo, marveč je to tipično vprašanje socialne pravičnosti, je tipična naloga gospodarske in socialne politike. To se jasno vidi tudi iz okrožnice Divini Redemptoris (52), ki pravi: »Ni mogoče reči, da bi bilo socialni pravici zadoščeno, ako delavci nimajo zagotovljene zadostne plače itd.«, kakor tudi iz podobnega stavka v Quadragesimo anno (71), kjer stoji: »Če v sedanjih razmerah to izplačevanje družinskih mezd ni vedno mogoče, zahteva socialna pravičnost, da se razmere čim prej tako uredi, da se bo vsakemu odraslemu delavcu lahko določila takšna plača.«

⁴ Kaj drugega tudi ne bi bilo mogoče. Delo daje le produkte, ne pa izkupička zanje. Ta je odvisen od povsem drugačnih okoliščin, se bistveno ravna po vsakokratnih tržnih razmerah. Več in boljše dela, n. pr. da zanesljivo tudi več in boljše produktov — prav nič pa ni gotovo, da bo izkupiček zanje večji.

⁵ Drugi podjetniki, ki imajo ugodnejša, rentabilnejša podjetja, so kajpak v nekih mejah dolžni plačevati svojim delavcem več, ker je pač njihov dobiček večji. Toda ta višek ni odvisen od delavcev, od njihovega dela in njihove vestnosti, marveč je utemeljen v povsem drugačnih okoliščinah, n. pr. v večjem bogastvu naravnih snovi in sil, v boljši tehnični opremljenosti podjetja, boljših trgovskih zvezah itd. Zato nimajo delavci na podlagi stroge menjalne pravičnosti do tega viška pač nikake pravice. Taki gospodarji so jim dolžni dajati višjo plačo le iz socialnih ozirov, na osnovi socialne pravičnosti.

Če torej pravi Ušeničnik, da mora biti plača delavca družinska, »ker se normalna vrednost dela mora meriti po normalnih življenjskih potrebah delavčevega človeka« (Mi mladi borci, I. IV., št. 29, str. 115), je to očitno res in prav — toda le, če gledamo na to vprašanje socialno, na podlagi menjalne pravičnosti, pa tega v pridobitnem gospodarstvu ni mogoče zahtevati, ker to le prevečkrat ne ustreza načelu »enako za enako«, marveč pomeni lahko več ali pa tudi manj.

V tem pogledu se tudi tedaj nič ne spremeni, če se izrečno omejimo na zahtevo nekakih povprečnih družinskih mezd in plač, kakršne bi zadoščale za preživljanje srednje velike družine. Tudi to bi namreč pomenilo, da določamo pravično plačo delavca po njegovih (čeprav le povprečnih) potrebah, ne pa po tem, kolikor je svojemu delodajalcu gospodarsko koristil in kolikor mu je ta po menjalni pravičnosti dolžan plačati. Tudi pravkar navedeni stavek iz okrožnice Quadragesimo anno, ki zahteva, naj se razmere čimprej tako uredi, »da se bo vsakemu odraslemu delavcu lahko določila takšna (sc. družinska) plača«, ne pove prav nič za to, da bi bila dolžnost plačevati take mezde kratko in malo utemeljena v menjalni pravičnosti. Iz tega stavka, ki ga Č. po krivici navaja kot nekaj dokaz proti meni, se vidi ravno nasprotno, da bi smeli šele tedaj govoriti, da so gospodarji strogo dolžni dajati svojim delavcem družinske plače, če bi se gospodarske razmere prej primerno uredile, — pa še tedaj bi te dolžnosti z vidika menjalne pravičnosti ne mogli utemeljevati s povprečnimi družinskimi potrebami delavcev, temveč le s tem, da vsak delavec na splošno svojemu gospodarju prav toliko zasluži ali pridobi. Če bi kdaj nastale tako ugodne razmere, da bi dobiček, ki ga delavci zaslužijo svojemu gospodarju, celo presegel to mero, bi moral gospodar po menjalni pravičnosti plačati vsakemu od njih celo več.

Mislím, da bi bilo nepotrebno delo, če bi hotel vse to še podrobneje razlagati in pojasnjevati, zakaj se da zahteva po zadostnih, to je družinskih plačah le socialno zares utemeljiti in praktično uveljaviti. Treba je samo brez predsodkov pogledati, kako utemeljuje to zahtevo Ušeničnik in za njim tudi Č., pa se takoj pokaže, da so njuni razlogi vsi brez izjeme izrazito socialnega značaja. Če pravi U. (Mi mladi borci n. m.) »Delo mora delavca živiti... in ker je delavec navadno mož z družino... mora delo

živiti delavca družinskega očeta«, so to vendar očitno socialni vidiki in socialne zahteve.⁶ Isto velja, če govori Č. o namenu, kateremu naj mezda služi (Čas 37). Tudi to je socialni, ne pa menjalni vidik.

Končno pa ne smemo prezreti, da so zahteve menjalne pravičnosti »stroge«, da jih je vsak dolžan izpolniti, ne glede na svoje gospodarske in socialne razmere. Če sem si izposodil tisoč dinarjev in sem se zavezal, da jih bom ob določenem roku vrnil, moram to storiti, ne glede na morebitno stisko, ki se v nji nahajam. Zgolj menjalno, po menjalni pravičnosti je upnik upravičen ta znesek od mene iztirjati, vežejo ga le še socialni oziri in socialne dolžnosti, ki pa niso strogo obvezne in zlasti ne iztožljive. (Prim. Div. Red. 51).

Take stroge dolžnosti, kot jih nalaga menjalna pravičnost, so seveda mogoče samo tam, kjer je popolnoma jasno, kdo in kaj je komu dolžan dati ali storiti. Kako naj bom strogo dolžan dati ali storiti nekaj, kar niti ni povsem določeno? In vprav zahteva po družinski plači je taka, je zelo zelo nedoločena.

Prvič je nejasno in negotovo, za kakšno, kako veliko družino mora zadoščati (povprečna) družinska plača. Pa tudi, če bi to kakor koli določili, ostane še široko in zelo nedoločeno vprašanje, koliko naj ta plača v konkretnih razmerah zares znaša, kako velika naj bo. Vse te določitve pa zopet nimajo z menjalno pravičnostjo prav nobene zveze, marveč so bistveno odvisne od tega, kako pojmuemo občo blaginjo in njene zahteve. To pomeni, da spadajo bistveno v področje socialne pravičnosti.

Sklicevanje na menjalno pravičnost nam pri določanju mezd in plač tudi sicer zelo malo koristi. Saj se največkrat niti ne da prav ugotoviti, koliko je posamezen delavec, pa naj si bo tudi le povprečno, koristil svojemu gospodarju, koliko mu je pridobil. Zato tudi ni mogoče zanesljivo reči, koliko mu je ta strogo dolžan plačati. Še manj pa se dajo take nedoločene zahteve praktično uveljavljati. Ob takem urejanju tega vprašanja bi podjetniku vedno ostal levji delež, delavci pa bi bili na vsej črti prikrajšani. Zato se moramo tu nujno na-

⁶ Če sklepa U. iz navedenih svojih trditev: »Torej morajo biti po naravnem pravu in po načelu stroge pravičnosti (podčrtal U.) plače družinske«, je to očitno napak. Zahteve naravnega prava pa stroge pravičnosti se vendar ne dajo kratko in malo enačiti. Če pa U. tega ni tako mislil, potem je njegov sklep še bolj samovoljen, in ni v ničemer utemeljen.

sloniti na socialno pravičnost in po njenih vidikih iskati vsaj kolikor toliko zadovoljivo ureditev celega vprašanja. Tako je storil tudi papež Pij XI. v okrožnici Quadragesimo anno, kjer izrečno uči, da je treba pri določanju mezd gledati na troje: »na vzdrževanje delavca in njegove družine, na razmere v podjetju« in na »zahteve obče blaginje« (71—75). Šele ti trije vidiki, ki imajo vsi izrazito socialen značaj, nam dajejo zanesljivo podlago za pravilno rešitev tega vprašanja.⁷

IV.

Na podlagi vsega tega je menda pač dovolj jasno, da je danes teoretično in praktično mogoča edinole socialna utemeljitev družinskih mezd. Sklicevanje na menjalno pravičnost je teoretično nevezdržno, praktično pa škodljivo, ker obrača pozornost od edino mogočega reševanja tega aktualnega in perečega socialnega vprašanja. Pa tudi sicer ni nikakega stvarnega razloga za obrambo starega, iz preprostih naravno-gospodarskih razmer povzeteга nazora.

Kaj pa bi pridobili, če bi mogli dokazati, da je stari nazor, kakor ga zastopa U., vendarle pravilen? Nič! Učili bi le nekaj, kar se ne da uresničiti, končno pa bi morali priznati, da je praktično mogoča le druga pot, le druga rešitev. In kaj bi izgubili, če bi sprejeli drugi nazor, ki ga jaz pri nas že skoraj dvajset let zastopam? Zopet nič! Popolno soglasje med tem nazorom pa nauki papeških okrožnic Quadragesimo anno in Divini Redemptoris je tako očitno, da ga ne morejo zabrisati nobeni ugovori.⁸

⁷ V tej zvezi naj primomnim še tole: Tradicionalna krščansko-socialna smer je videla jedro meznega vprašanja v tem, kako delavca kar najbolj pravično plačati in ga s tem od gospodarja oziroma od podjetja popolnoma odpraviti, tako da ne bo imel do njega nobenih pravic več. Iz našega gledanja pa sledi, da to ni mogoče in je zaradi tega najvažnejše, vprav osrednje vprašanje, kako doseči, da bo podjetje postalo v nekem smislu tudi delavsko in nameščensko ter bo enako, kakor služi gospodarju, služilo tudi delavcem in nameščencem.

⁸ To velja posebej tudi glede sklicevanja na tisti stavek v okrožnici Quadragesimo anno, ki pravi, da je treba »vzajemne odnose med njima (delom in kapitalom) ... urediti po zahtevih tiste stroge pravičnosti, ki se imenuje menjalna pravičnost, pomaga pa naj krščanska ljubezen«. Č. izvaja od tod, da je zahteva družinskih plač »načelno« zahteva me-

Praktično pa se nam na osnovi tega nazora odpira jasna in edino mogoča pot do uspešnega reševanja tega problema. Zato je jalov ves napor, da bi kakor koli že rešili vsaj načelno veljavo starega, danes po vsem nemogočega in neživljenjskega nazora.

Tu ne pomaga nič. Stare nesodobne in neživljenjske teorije v teh rečeh bodo morale pasti ter se umakniti novim, sodobnim nazorom in naukom. Drugače bo naša krščanska socialna ideologija ostala tudi v bodoče neživljenjska in mrtva, kakor je bila dosedaj. To ne velja morda samo pri vprašanju družinskih mezd, marveč moramo reči isto tudi glede drugih najbolj bolečih in perečih socialnih problemov naše dobe. Za zgled naj omenim le vprašanje razrednega boja po pošteni borbe za delavske pravice, vprašanje o naravnosti modernega gospodarstva na čim večji dobiček in njegovi podreditvi zahtevam obče blaginje, poglavje o zasebni lastnini in njenih omejitvah, problem obresti in brezdelnih dohodkov itd. Vse to so vprašanja, glede katerih je stara krščansko-socialna smer pri nas in drugod po svetu le predolgo vztrajala pri svojih zastarelih, praktično neuporabnih nazorih. Reči moramo, da je to njena zgodovinska krivda, ker je s čudnim nerazumevanjem in neosnovanim odporom zavirala in onemogočala nujni razvoj in napredek krščanske socialne ideologije in tej ustrezajočega socialnega gibanja.

Če vlada danes pri nas v teh rečeh kljub vsem socialnim okrožnicam in učbenikom tako čudovita nevednost, brezbriznost in topost, kakor da se na tem področju sploh še nismo nikdar prav prebudili in nič delali, je tega kriva zelo mnogo stara krščanska socialna šola s

njalne pravičnosti. V resnici pa je ta sklep prenačrtan. Predvsem ne smemo prezreti, da je tu govor popolnoma na splošno o ureditvi vzajemnih odnosov med delom in kapitalom, ne pa o družinskih plačah. To, da je treba dati vsakomur najprej tisto, kar mu je kdo dolžan po strogi menjalni pravičnosti, velja seveda tudi glede družinskih plač, to se pravi tedaj, če se konkretne zahteve menjalne pravičnosti krijejo z družinskimi potrebami delavcev. Toda to je vse kaj drugega, kot pa trditev, da je zahteva družinskih plač »načelno« zahteva menjalne pravičnosti. Za ta sklep ni v navedenem stavku okrožnice Quadragesimo anno nikake osnove, toliko bolj, ker bi se morali takoj vprašati, kako da ta stavek socialne pravičnosti, ki je v okrožnici spredaj pri vprašanju družinskih plač tako poudarjena, tu sploh ne omenja.

svojimi predstavniki, ki so se skrivali za neko namišljeno pravovernostjo in pod tem videzom — čeprav nehote — zavirali vsak napredek. Pri nas je ta krivda še posebno velika, ker smo imeli že takoj prva leta po vojski dovolj jasno začrtane sociološke in zlasti še gospodarske osnove, iz katerih bi lahko vse aktualne socialne probleme našega časa reševali povsem sodobno in v popolnem soglasju s krščanskimi socialnimi načeli. Toda o tem ob drugi priliki. Dr. A. Gosar.

HENRI BERGSON

1859—1941.

Dne 5. januarja je umrl v Parizu starček Henri Bergson, ki je precej splošno veljal za največjega filozofa naše dobe.

Bergson se je predstavil francoski javnosti leta 1889. z doktorsko tezo »Essai sur les données immédiates de la conscience« in zbudil takoj veliko pozornost. Prav v tej dobi je bil scientizem, francoska izdaja materializma, na vrhuncu. Razvil se je iz Comteovega pozitivizma, ki je učil, da je doba teoloških in filozofskih spekulacij za vselej za nami, nastopil da je čas pozitivne znanosti, ki upošteva samo suha dejstva. Pozitivizem je bil v svojem jedru prav za prav skepticizem, ki je povsem obupal nad vprašanji po zadnjih od kod in čemu. Toda Comteovi učenci so ta ekepticizem kmalu pretvorili v scientizem, učeč s Taineom, da bo vprav pozitivna znanost odgovorila na vsa vprašanja človeštva. Znanost, ki so jo pisali z veliko začetnico, da se vse bolj bliža dobi, ko bo zajela v svoje obrazce tudi najglobljo tajno vesoljstva. Njen dokončni aksiom bo tako izčrpen, da bo treba vstaviti vanj samo potrebne podatke, pa bo učenjaku mogoče deducirati poljuben dogodek v poljubnem trenutku preteklosti ali bodočnosti, bodisi v tvarnem ali duševnem svetu, ki sta itak oba končno isto, pokoreč se oba neizprosному determinizmu. Prav istega leta, ko je izšla Bergsonova teza, se je zgodilo, da je nekdo primerjal Eiffelov stolp, ki so ga bili zgradili za svetovno razstavo, s stolpi notredamske stolnice in vrgel v svet kralico: »Ceci tuera cela«, to, namreč znanost in tehnika, bo ubilo ono, krščanstvo.

Bergsonova filozofija je mogočen odpor proti temu francoskemu scientizmu. Uspešno je zavrnila materialistični determinizem, proti racionalizmu pa, ki se je bahal, da bo znanost nekoč iz poljubnega točnega dejstva lahko deducirala vse pisano vesoljstvo, je izdelal svoj nauk o intuiciji, to je, o potrebi neposrednega in neprestanega živega stika z izkustvom. Razum, ki se ga poslužuje

znanstveni mehanizem, potvarja stvarnost. Stvarnost je tok, ki je vsak trenutek ves nov in izviren, razum pa ta tok ustavi, ga razseka v ločena in trajna bitja, ki jih razporedi po rodovih in vrstah. Tako na fotografiji otpne vedno nemirno morje in oledene v hribe njegovi valovi. Delovanje razuma je za vsakdanje življenje nujno potrebno, toda to ni filozofija. Kdor hoče dojeti stvarnost takšno, kakor je, se mora poslužiti posebne zmožnosti, intuicije, se z njo poglobiti vase in zazreti nepretrgani tok svojega življenjskega trajanja.

Kaj nam torej Bergsonova filozofska intuicija ve povedati o svetu? Nam ničesar. To, kar nam kdo lahko pove, je sestav trditev, ki logično izvirajo druga iz druge, to je plod razuma, ne intuicije. Bergson ne namerava ničesar na tak način povedati, ampak skuša doseči, da njegov učenec stvarnost sam zazre, kakor jo je bil zagledal on. Zato se namenoma zateka k primeri, ki bralcu brani, da bi obtičal pri črki, ter ga sili, naj išče globlje.

Stvarnost je, da se poslužimo Bergsonove primere, kakor žareča lava, ki v divjem zagonu bukne na dan, se razlije, ohladi, otpne. Toda v globini vre naprej, vedno novi curki si prežgo pot, se razlivajo in drug na drugem otpnejo. Takšen je življenjski vzpon, élan vital, ki po svojem zagonu na višjo stopnjo obnemore in se zgosti v materijo. Življenjski vzpon se zaganja navzgor, zalije določeno raven in se izživi na njej kot posebna rastlinska ali živalska vrsta, nato pa v materiji, ki jo prešinja, izgubi svoj zalet in ne more više. Toda vedno novi curki življenja si utirajo pot skozi tvar, vedno višje vrste nastajajo. V dveh smereh je doslej življenje doseglo vrhunec, v smeri nagona in v smeri razuma. Toda prva struja, ki se je v žuželkah kakor čebele in mravlje¹ povzpela do neverjetne popolnosti, se je dokončno zamotala v tvarne mehanizme, da se vrti kakor rečni tok, ki ga je zaneslo za pomol, v brezkončnem kolobarju. V tej smeri bi zastoj pričakovali novega življenjskega vznika. Drugače v smeri razuma, pri človeku. Razum je sicer sam po sebi mnogo manj dovršen, kakor nagon, ima pa to prednost, da ni slepo naperjen na določena dejanja, marveč je zmožen vedno novih domislic. Edino v človeku ima torej življenje še prsto pot. Tu je možen še zadnji, najvišji zagon, zagon k Bogu. Človeštvo si je kaj prizadevalo, da bi premagalo materijo še na tej najvišji stopnji, toda ni se mu posrečilo ne v indijskih verstvih, ne v platonizmu.

¹ Bergson je bil velik občudovalec francoskega entomologa J. H. Fabrea.

Kristus edini je izvedel odločilni prodor in za njim krščanstvo s svojimi mistiki. Krščanski mistik je nadčlovek in tvori prav za prav novo, najvišjo vrsto življenja na zemlji, saj je strl zadnje stvarne spone in se potopil v pravrelo življenja, v Boga. V krščanski mistiki dosega življenjski vzpon svoj končni smoter.

Bergsonova filozofija je mogočno odjeknila med mladino, ki jo je dotlej moril scientizem in ji jemal polet. Tudi bleščeči slog, pesniške primere in prikupljiv, skoraj svečeniški nastop svetu odmaknjene filozofa so storili svoje. Bergsonizem je postal pariška moda. Predavalnica je bila oblegana. Da bi zanesljivo dobili prostor, so gromčniki zasedali dvorano že med drugimi predavanji in bolj ali manj potrpežljivo prenašali tudi najsuhoparnije pedante, samo da so končno slišali in videli svojega ljubljenca. Plemenite gospe in gospodične so pošiljale svoje lakaje, da so po cele ure prej zasedli njihova mesta.²

Tudi francoskemu katoličanstvu je Bergson mnogo koristil. S svojo uspešno borbo proti materialistično usmerjenemu scientizmu je pomagal ustvariti ozračje, ki je bilo zelo ugodno za versko obnovo. Celu njegovi nasprotniki radi priznavajo, da je bil izvrsten »zunanji apologet«. Mnogim je bil bergsonizem prva postaja na poti do Cerkev. Brez Bergsona bi ne bilo Maritaina. Filozof sam je svoje stališče do krščanstva takole opredelil: »Kar se mene tiče, ne vidim prav nobenega nasprotja med dejstvom, da sem jud, in med dejstvom, da sem Francoz, pa tudi ne med dejstvom, da je kdo kristjan. Lepo število mojih prijateljev in morda najboljši med njimi, so vneti katoličani, da omenim samo enega, Edouard Le Roy.«³

Kako torej, da je Cerkev Bergsonove knjige *Essai sur les données immédiates de la conscience, L'évolution créatrice, Matière et mémoire*, dala na indeks? To se ni zgodilo samo zato, da bi ne mešale glave semeniščnikom, ki so brali Bergsona, namesto da bi se učili iz svetih očetov in ponavljali teologijo, kakor se šali Péguy,⁴ ampak zato, ker je Bergsonova filozofija za krščanstvo resnična nevarnost. Glavni očitek, ako jo gledamo z verskega stališča, je v tem, da je panteistična. Zareče brezдно, curek

² Gilbert Maire, *Bergson mon maître*. Paris 1935. Str. 186—191.

³ Prim. Dr. Djuro Gračanin, *Moderni filozof — branitelj krščanstva?* Sarajevo 1935.

⁴ G. Maire, str. 159.

⁵ Charles Péguy, *Note conjointe*. Paris 1935. Str. 301.

v svojem zagonu, okamenela lava, vse to je le trojno stanje iste stvarnosti. Enako Bog, élan vital, materija. To je zlasti dobro pokazal J. de Tonquédoc. Toda Bergson je katoliškemu mislecu, ki je tako mirno in stvarno presodil njegovo filozofijo, poslal pismo, kjer pravi med drugim: »V knjigi Essai sur les données immédiates de la conscience sem skušal obsvetliti dejstvo svobodne volje, delo Matière et mémoire je, kakor upam, otipljivo prikazalo stvarnost duha, L'évolution créatrice predstavlja stvarjenje kot dejstvo: Iz vsega se jasno odraža ideja Boga, svobodnega stvarnika, početnika stvari in življenja, čigar stvariteljni napor se nadaljuje v svetu življenja z razvojem vrst in z oblikovanjem človeških osebnosti. Iz vsega tega se torej odraža zavrnitev monizma in vobče panteizma.«⁶ Bergsonov osebni nazor, to že moramo filozofu verjeti, torej ni panteističen. Toda Cerkev ni obsodila njegovih namenov in misli, ampak knjige. Iz teh pa prav tako nedvomno diha panteizem. Pa še marsikaj drugega bi mogli očitati Bergsonovi filozofiji: da v njej ni prostora za nič nadnaravnega, da je njegova svoboda samo spontanost, da je njegov nazor o stvarnosti kot neprestanem toku težko združljiv z naukom, ki pozna stalno resnico, da je njegova intuicija bolj čutna kot umska, da ne zavrača samo pretiranega racionalizma, temveč mišljenje sploh, da vodi v agnosticizem in skepticizem.⁷

Vendar o teh vprašanih in vobče o Bergsonovi filozofiji katoliška filozofska kritika še ni povedala zadnje besede.

J. Janžekovič.

SLOMSEK ZA NARODNO ZAVEDNOST

»Kdor svoj materinski jezik zavrže ter ga pozabi in zapusti, je podoben zmedenemu pijancu, ki zlato v prah potepta in ne ve, koliko škodo si dela. Slovenski starši, ki slovensko znajo, pa svojih otrok kar slovenskega jezika ne učijo, so nehvaležni hišniki, ki zapravijo svojim otrokom drago domačo reč, ki so jim jo izročili njih dedi. Taki očetje in matere so podobni slabim gospodarjem, ki svoje očetno gospodarstvo prodajo, kupujejo drugo pohištvo, poslednjič pa večidel najdejo beraško palico. — Kar je oče dobrega prejel od svojih starih, mora zapustiti svojemu sinu, in kar se je mati hvalevrednega naučila od svoje matere, bo zapustila tudi svoji hčeri. Materinski jezik je najdražja dota, ki smo jo dobili od svojih starih; skrbno smo ga dolžni

ohraniti, olepšati in zapustiti svojim mlajšim. Človeški jezik je talent, katerega nam je izročil Gospod nebes in zemlje, da bi z njim barantali in storili veliko dobička. Kdor svoj materinski slovenski jezik pozabi, svoj talent malopridno zakoplj; Bog bo enkrat terjal in vsi zaničevalci svojega poštenega jezika bodo potisnjeni v vnanjo temo. Oj ljubi lepi in pošteni slovenski materinski jezik, s katerim sem prvič klical svojo ljubeznivo mamo in dobrega ateja, v katerem so me moja mati učili spoznavati Boga, v katerem sem prvič častil svojega Stvarnika! Tebe hočem kakor najdražji spomin svojih staršev hvaležno spoštovati in ohraniti, za tvojo čast in lepoto skrbeti po pameti, kolikor premorem; v slovenskem jeziku do svoje poslednje ure najrajši hvaliti Boga; v slovenskem jeziku najrajši učiti svoje ljube brate in sestre Slovence in želim kakor hvaležni sin svoje ljube matere, da, kakor je bila moja prva beseda slovenska, tako naj bo slovenska tudi moja poslednja.

Druša žalost, katera moje srce boli, je slaba navada Slovencev, da se sramujejo svojega rodu in jezika in še marnjati nočejo po slovensko, ako jih ogovorim v materinem jeziku. O nikarte tega! Ljubite svoj rod, spoštujte svoj jezik! Za čast svojega jezika vsak pošten mož bolj skrbi kakor pošten ženin za čast in poštenje svoje neveste. — (Odlomki iz pridige. Drobтинice 1849.)

Kaj nam hočete dati in vam hočemo prodati svoj narod, svoj maternji jezik in vse narodno blago? Tako govorijo naši zatajevalci svojega naroda. Trideset srebrnikov ravno ne iščejo; zadosti jim je nekoliko pohvale, nekaj posvetne časti pa tudi prazna obljuba časnega dobička, da taki mešetarji z veseljem zatajijo svoj rod in izdajajo tujščini, kakor nas uči Slovence stoletna žalostna izkušnja. Potemtakem se ni čuditi, da zaliva ubogo slovenščino od vseh krajev pokončevalna povodenj ter podvaljuje našo slavo in blati tako, da se je sramujejo lastni otroci in svojo narodnost tako grdo zaničujejo, da se že stranskim prijateljem smili. Ali bi rodoljub ne omiloval te bridke usode?

Slovinci nočemo nobene vojne in ne iščemo prepira, ampak le svoje pravice, svojim sosedom rekoč: »Česar ne želite, da bi vam drugi storili, ne želite storiti tudi vi nam. Pustite Slovincem dve reči, ki sta nam dragi kakor svetle oči: sveto katoliško vero in pa besedo materino!« Če pade naša prava vera, pade tudi naša sreča; če smo trdni Slovani, bomo tudi zvesti kristjani. In to velja Slovincem čez vse! — (Graja nemškutarjev. Drobтинice 1862.) J. F.

⁶ J. de Tonquédoc, Sur la philosophie Bergsonienne. Paris 1936. Str. 59/60.

⁷ Prim. Jacques Maritain, La philosophie Bergsonienne².

V oceno smo prejeli:

Od Akademске založbe v Ljubljani:

Ivan Prijatelj, **Kulturna in politična zgodovina Slovencev, 1848—1895**, III. in IV. zv. Uredil Anton Ocirk. Ljubljana 1939.

Izbrane pesmi Simona Jenka. Ljubljana 1940.

Izbrane pesmi Josipa Murna-Aleksandrova. Ljubljana 1940.

L. Mlaker, **Kazalo h Grudnovi in Malovi Zgodovini slovenskega naroda**. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1941.

P. R. Plus S. J.-Fajdiga, **Izžarevajmo Kristusa**. Beseda modernim apostolom. Založila ZKN, ZKU, ZKKM.

Štefa Strojnikova, **Jastreb kroži**. Roman. Ljubljana 1940. Založila Nova založba.

Aleš Ušeničnik, **Izbrani spisi**. VII. zvezek: Filozofija I.: O spoznanju. Ljubljana 1941. Založila Jugoslovanska knjigarna.

Marko Krajnc, **Junaki naroda in domovine**. Podobe iz svetih knjig Stare zaveze. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1941.

Družinske večernice. Uredil in za vsebino odgovarja V. Zwitter. Založila Slovenska prosvetna zveza v Celovcu.

Publikacije Leonove družbe

- Slovenci v desetletju 1918—1928.** Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil dr. Josip Mal. Str. 776. Cena broš. 100 Din, vez. 124 Din.
- Dr. Fr. Kos, **Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.** I. knjiga broš. 100 Din, vez. 120 Din (razprodana); II. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; III. knjiga broš. 120 Din, vez. 140 Din; IV. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; V. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din. — Kdor kupi vse knjige naenkrat, dobi še 20% popusta od cele vsote.
- Dr. Jos. Gruden, **Slovenski župani**, broš. à 8 Din.
- Dr. Jos. Gruden, **Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stol. in ustanovitve ljubljanske škofije**, à 25 Din.
- Dr. M. Opeka, **Rimski verzi**, à 10 Din.
- Paul Bourget-Kopitar, **Zmisel smrti**, à 20 Din.
- Bazin-Iz. Cankar, **Gruda umira**, à 30 Din.
- Baar-Hybašek, **Zadnja pravda**, à 20 Din.
- P. St. Škrabec, **Jezikovni spisi**, snopič à 5 Din.
- Dr. P. Blaznik, **Kolonizacija selške doline**, à 30 Din.
- Dr. A. Gosar, **Kriza moderne demokracije**, à 3 Din.
- Dr. A. Breclj, **Seksualni problem**, à 3 Din.
- Dr. Kolarič, **Miklošič**, à 3 Din.
- Dr. R. Andrejka, **Selški predniki J. E. Kreka**, à 20 Din.

V komisiji pri Novi založbi:

- Dr. A. Gosar, **Poljedelska statistika**, à 3 Din.
- Fr. Zwitter, **Starejša kranjska mesta in meščanstvo**, à 24 Din.
- E. Bojc, **Slomšek, naš duhovni vrtnar**, à 6 Din.
- Okrožnica **Casti Connubii**, à 4 Din.

Naročniki »Časa« dobijo vse knjige 25% ceneje. Naročila naj se pošiljajo na upravo »Časa«, Ljubljana, Miklošičeva c. 7/I. (Prosvetna zveza).